

הרב רא"ה קוק זצ"ל / שבת הארץ

צילום כתי"ק של הראי"ה קוק זצ"ל (פרק יג הי"ב)

שבת הארץ

הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם

פרקים ט-יג

ועליהן ביאורים וחידושים מאת הראי"ה קוק

בתוספת: הלכות, עיונים, ומראי מקומות

שנכתבו ונערכו

ע"י צוות מכון התורה והארץ

ערב שנת השמיטה תשס"ח

**בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום – אשקלון**

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

©

כל הזכויות שמורות

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

il.net.Mahon@inter

יוצא לאור בסיוע משרד המדע

התרבות והספורט – מינהל התרבות

סדר ועימוד

א"א 054-6671877, 054-6672712

דפוס חמד ירושלים - בית שמש

תוכן הספר

6	הנחיות למעיין
7	ברכות והקדמות
11	רשימת המשתתפים בספר
13	תוכן מפורט של פרקים ט-יג
25	הלכות שמיטה ויובל פרקים ט-יג
259	הערות הרצי"ה קוק והרב דוד כהן (הנזיר) זצ"ל
261	מפתח עניינים ומושגים

הנחיות למעיין

- א. הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם שהובאו בספר הובאו באות **וילנה מודגשת**. מעל ההלכה צויין שמקורה מהרמב"ם. מובאות מהרמב"ם בתוך ההלכות השונות אף הן באות וילנה בהוספת כותרת צד – **רמב"ם**, נוסח הרמב"ם הוא לפי מהדורת הרב יצחק שילת.
- ב. הוספות שבת הארץ של הראי"ה קוק וחידושיו הן באות **פרנק-ריל מודגשת**. בפיסקה ראשונה ממספר פסקאות של הראי"ה קוק ישנה כותרת – **שבת הארץ**.
- ג. הוספות צוות מכון התורה והארץ הן באות נרקיסיס, הכותרות מודגשות. בפיסקה ראשונה ממספר פסקאות של הוספות צוות המכון באה הכותרת – **תוספת שבת**.
- ד. מספרי ההערות בכל הלכה מתחילים מחדש.
- ה. לפרק ט שתי מהדורות של הראי"ה קוק זצ"ל. תוספת שבת נכתבה למהדורה בתרא הארוכה. לספר הוכנסה לאחר פרק ט מהדו"ב – מהדורה קמא של הרב זצ"ל, שהופיעה בהוצאת הרב זצ"ל עם ציוני המקורות של הרצי"ה קוק זצ"ל.
- ו. לאחר הפרקים שש הערות מכת"י של הרצי"ה קוק והרב דוד כהן (הנזיר) זצ"ל. ההערות לפי מהדו"ק של שבת הארץ.
- ז. בסוף הספר מפתח עניינים ומושגים ובו הפניות עפ"י הפרק וההלכה והפרק בהלכה, במהדורה זו.

ברכת הרה"ג יעקב אריאל - הרב הראשי לעיר רמת גן

שבת הארץ

דבר מכון התורה והארץ

"נדרי לד' אשלם נגדה נא לכל עמו" — לפני ארבע עשרה שנה, בשנת תשנ"ג,

בהקדמה לשבת הארץ כתבנו:

“תודתנו נתונה למרן הגר”א שפירא שליט”א, הרב הראשי לישראל, ראש ישיבת מרכז הרב, וראש מכון הרצ”ה קוק צ”ל, שהואיל למסור לידנו את כתי”ק מרן הרב זצ”ל, דבר שהביא להשלמת בירור דברי הרב זצ”ל והשלמת דעות שלא נדפסו עד כה, כתב היד כולל המשך לשבת הארץ (פרקים ח-יג) שגם הם לא נדפסו עד הנה, ואי”ה יראו גם הם אור”.
בעמדתו בפתח שנת השמיטה תשס”ח באנו לקיים את ההבטחה להשלים את הוצאת הפרקים (ח-יג) של שבת הארץ לאור עולם.

בצאת הפרקים הללו הננו חוזרים וכופלים תודה מיוחדת למרן ראש הישיבה הגר"א שפירא שליט"א, שעומד לימין מכון התורה והארץ בכל שעה, בהלכה ובעצה נכונה, ובייחוד בימים הקשים של הגרוש מגוש קטיף ת"ו — חזקנו ואמצנו. יאריך ד' ימיו ושלנותיו בבריאות גופא ונהורא מעליא, ימשיך להדריך את בית ישראל בדרך העולה אל בית ד', ויזכה לכהן בבנין שלם.

הפרקים המודפסים בכרך שלפנינו ברובם (מלבד דיני פרוזבול) עוסקים בהלכות הקשורות לימים יבואו, עת יחזור כל עם ישראל לציון ברנה, קדושת ערי חומה וערי הלוויים יחזרו למעמדם, ומלאה הארץ דעה את ד'. על העיסוק בהלכות אלו כתב מרן הרב קוק זצ"ל בהקדמתו למשפט כהן:

[illegible]

אולם למרות שחלק גדול מהפרקים עוסקים בהלכות שלעתיד לבוא, מרן הרב קוק זצ"ל ברוב גודלו משלב בהם דברים בעלי השפעה לימינו, מדוע אין היתר מכירה קבוע (פ"ט הט"ז) וביחס לשרות בצבא (פ"ג ה"ב) ועוד.

כתב היד של הרב קוק זצ"ל על הפרקים האחרונים של הל' שמיטה ויובל לא יצא יחד עם ספר שבת הארץ בשנת תר"ע, כנראה מכיון שהיתה חשיבות מיוחדת להוציא את

שבת הארץ

הפרקים הראשונים העוסקים בשמיטת הקרקע, שהם היו הלכה למעשה וביחוד בהתחדשות הישוב בארץ ישראל. השאלות נשאלו ומרן הרב קוק זצ"ל נזקק להגיש לבני ארץ ישראל את אוסף השיטות, ראשונים ואחרונים העוסקים במצוות השביעית בארץ ישראל. הפרקים העוסקים במצוות פרוזבול, יובל, שדות ובתים בבתי ערי חומה וחצרים, וערי הלויים לא נדפסו כיון שלא היו הלכה למעשה, ועתה בא זמנם להגלות.

כתב היד שלפנינו הוא מקורי של הרב קוק זצ"ל ללא תוספותיו של מו"ר הרצי"ה קוק זצ"ל, וללא ציון מקורות הדברים, כך שכל עבודת הציונים והמקורות ושיטות ראשונים ואחרונים נוספות נעשתה על ידי חברי מכון התורה והארץ. הפרק העוסק בשמיטת כספים (פ"ט) הודפס גם בשבת הארץ בשנת תר"ע, אמנם לא בצורה מלאה אלא מספר הלכות, ועל כן בכרך זה מופיע פרק זה פעמיים, האחד כתה"י שהיה ברשותנו, ולאחריו הפרק כפי שנדפס בשבת הארץ שיצא לאור בימי הרב קוק זצ"ל.

מכון התורה והארץ הוקם בגוש קטיף לפני עשרים ואחד שנה לחיזוק תורת ארץ ישראל על פי דרכו ותורתו של הרב קוק זצ"ל. בגוש קטיף נבנתה קהילה חקלאית אוהבת ארץ ישראל ותורת ישראל, כשמכון התורה והארץ ומפעליו עמלים בשילוב אמת של תורה ועבודה. לפני כשנתיים עלה הכורת על יישובי גוש קטיף ובתוכם נעקר מכון התורה והארץ ממקומו שבכפר דרום, והועבר בעל כרחו לאשקלון (באופן זמני). למרות הצרות שעברו על חברי המכון הרי הוא חוזר וניעור וממשיך לפעול עם אל, לגלות את אור הגאולה.

"תורת ד' תמימה משיבת נפש" – מו"ר הגאון הרצי"ה הכהן קוק זצ"ל הסביר שהתורה משיבת נפש כאשר היא תמימה. ב"ה אנו זוכים היום להשלמת הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם, עליהם שבת הארץ של הרב קוק זצ"ל ועליהם הוספותיהם של חברי מכון התורה והארץ, ובאה מלאכת שבת הארץ להשלמתה, ותורת ד' התמימה מונחת כעת בפני בית ישראל, למען יוסיפו דעת ויראת ד'.

**"אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו, והפכתי אבלם
לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם, ורויתי נפש הכהנים דשן, ועמי
את טובי ישבעו נאם ד'".**

יהודה הלוי עמיחי

כפר דרום – אשקלון

מכון התורה והארץ

תודתנו נתונה למכון הרצי"ה
ולמרן הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א
הרב הראשי לא"י (לשעבר) וראש ישיבת מרכז הרב
שסייע בידינו להוצאת ספר זה לאור
והעמיד לרשותנו את כתי"ק של מרן הרב זצ"ל

רשימת המשתתפים בספר

תוספת שבת, ציונים, מקורות והערות:

הרב יהודה עמיחי, הרב יהודה זולדן

בקורת ועריכה:

הרב אהוד אחיטוב, הרב יעקב אפשטיין, הרב אביגדור

לוינגר, הרב אברהם סוחובולסקי, הרב יואל פרידמן

עריכה סופית, מפתח עניינים ומושגים:

הרב יעקב אפשטיין

נר ד' נשמת אדם

ספר זה מוקדש לזכרו של חברנו
הר' שלמה מרדכי מילר הי"ד
שהיה מלא ברוח התורה הגואלת.
שימש תלמידי חכמים.

פעל במעשים קטנים וברוח גדולה.

קידם את רעיון אוצר הארץ

חקלאות וחקלאים יהודים

בעמל רב ובמסירות נפש.

עלה בסערה השמימה

בהגנת היישוב איתמר

כו מנחם אב תשס"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן מפורט

פרק תשיעי

25	הלכה א
	א. זמן האיסור
	ב. איסור נגישת ישראל ונכרי
27	הלכה ב
	א. ברכה על השמטת כספים
29	הלכה ג
	א. שמיטת כספים בזמן הזה
	ב. שמיטת כספים מהתורה
	ג. הכרעת הפוסקים, והלכה למעשה
32	הלכה ד
	א. תביעת חוב שלוח בשביעית
34	הלכה ה
	א. הקפת החנות
36	הלכה ו
	א. שטר שיש בו אחריות
	ב. סיים שדה
	ג. סילוק החוב
	ד. משכנתא
	ה. סיום שדה ומשכנתא
42	הלכה ז
	א. שבועה מדרך הלואה
	ב. גלגול שבועה
	ג. שבועות על חובות

שבת הארץ

- 45 הלכה ח
- א. שבועה על כפירה
 - ב. ב"ד הטיל חובת שבועה
 - ג. כפירה ללא חיוב שבועה
 - ד. מלוה כפרנית
- 48 הלכה ט
- א. מלוה לעשר שנים
 - ב. התנה עמו שלא יתבענו
- 51 הלכה י
- א. תנאי שלא ישמט
- 54 הלכה יא
- א. הקפת החנות
 - ב. שכר שכיר
- 57 הלכה יב
- 58 הלכה יג
- א. כתובה ותוספותיה
 - ב. הבא מכח נכרי
- 61 הלכה יד
- א. משכון על חלק מהחוב
 - ב. משכנו שלא בשעת הלוואתו
- 63 הלכה טו
- א. מוסר שטרותיו
 - ב. בית דין
- 65 הלכה טז
- א. פרוזבול בשביעית של תורה
 - ב. פרוזבול בשביעית מדרבנן
 - ג. פרוזבול כתקנה קבועה

תוכן מפורט

ד. תקנת מכירת קרקעות בימינו	
הלכה יז	69
א. בית דין החשוב שבעיר	
ב. בית דין שהרבים קבלום עליהם	
ג. קבלת רועי בקר	
ד. בכל בית דין	
הלכה יח	72
א. ב"ד של שנים או שלשה	
ב. מסירת דברים	
ג. כתיבת שמות הדיינים	
ד. ב"ד שבעיר אחרת ושליח	
ה. לא ידוע למי נמסר	
ו. עדות או מסירה	
ז. פרוט החייבים	
הלכה יט	77
א. בעלות בקרקע	
ב. גודל הקרקע	
ג. קרקע ללווה	
ד. השאיל והשכיר	
ה. שדה ממושכנת	
הלכה כ	81
א. אשה על נכסי בעלה ואפוטרופוס על נכסי יתומים	
ב. יתומים שלוו	
ג. ערב	
הלכה כא	83
א. הלווה מחמישה	
ב. הקרקע בפרוזבול בחמישה שלוו	

שבת הארץ

85הלכה כב.

86הלכה כג.

88הלכה כד.

א. טוען שאיבד את הפרוזבול

ב. שבועה

ג. פותחין למלוה

ד. מקומות שאין עושים פרוזבול

ה. חוזר וטוען בפרוזבול

ו. יתומים

93הלכה כה.

94הלכה כו.

95הלכה כז.

97הלכה כח.

א. אמירת המלוה

ב. אמירת הלווה

99הלכה כט.

א. הבאת הלווה להחזרת החוב

100הלכה ל.

א. עיסקא

ב. שושבינות

ג. שותפים

ד. ערב

ה. הנייר ושכר הסופר

ו. מוכר שטר חוב

108פרק תשיעי – מהדורה קמא

פרק עשירי

122	הלכה א
	א. ספירת השנים על ידי בית דין
	ב. ברכה על מצות ספירת השנים
	ג. נוסח הברכה על ספירת השנים
	ד. מצות קידוש שנת החמישים
127	הלכה ב
128	הלכה ג
131	הלכה ד
133	הלכה ה
135	הלכה ו
137	הלכה ז
139	הלכה ח
	א. יובל בעבר הירדן
	ב. כל יושביה עליה
	ג. קריאת דרור ותקיעת שופר בחוצה לארץ
144	הלכה ט
	א. עבד עברי ואמה עבריה
	ב. בתי ערי חומה, שדה חרמים, ושדה אחוזה
	ג. גר תושב
150	הלכה י
	א. תקיעת בית דין וחלות דיני היובל
	ב. תקיעה ושמיעה
	ג. שופר בחו"ל
	ד. שופר במקדש
153	הלכה יא

שבת הארץ

הלכה יב. 154

הלכה יג. 155

א. קידוש בית דין

ב. הזמן הקובע

ג. יחידים העושים את שלשת הדברים

ד. כשלא חל היובל

ה. שילוח עבדים בארץ ובחוץ לארץ

הלכה יד. 158

א. עשרת הימים שבין ר"ה ויום הכיפור

ב. עטרות בראש העבדים

הלכה טו. 160

א. תוספת יובל

ב. מלקות על איסורי יובל בין ראש השנה ויום הכיפור

הלכה טז. 162

א. קידוש היובל ב"ד או יחידים

ב. עבר היחיד על איסורי היובל

פרק אחד עשר

הלכה א. 164

א. חלקים בארץ שאינם נמכרים לצמיתות

ב. שדה מקנה, שדה אחוזה, בתי ערי חומה

ג. "לא תמכר" איסור או הנחיה?

ד. על מי האיסור, ומי חייב מלקות

ה. האיסור כשמוכר קרקע לגוי ולגר תושב

ו. האם מועיל תנאי במכירה: על מנת שלא תחזירני יובל?

ז. האם הקונה רשאי לשנות את פני הקרקע עד היובל?

ח. האם איסור מכירה לצמיתות נוהג כשאין יובל?

תוכן מפורט

171	הלכה ב	א. המוכר שדה לששים שנה
172	הלכה ג	א. איסור מכירת בית או שדה אחוזה
174	הלכה ד	
175	הלכה ה	א. חישוב השנים
177	הלכה ו	
178	הלכה ז	
179	הלכה ח	א. שבח הבא ממילא
180	הלכה ט	
182	הלכה י	
183	הלכה יא	א. הובירה לגמרי ב. השתדלות לגאולתה בתוך השנתיים
184	הלכה יב	א. מכר את השדה שנה לפני היובל
185	הלכה יג	א. מכירת אדמת טרשים ב. מכירת שדה שחלקה ראוי וחלקה אינו ראוי
187	הלכה יד	א. חזרת עצי פרי ביובל ב. גאולת אילני סרק בפחות משתי שנים
189	הלכה טו	א. שדה שנמכרה מקונה ראשון לשני

שבת הארץ

הלכה טז 190

א. שבח העולה מאליו ושבח שנוצר על ידי השקעה כספית

ב. הפודה מיד הלוקח הראשון כשהכסיפה בידיו

ג. גאולה לאחר עלית או הוזלת מחיר

ד. גבית הפרש המחירים על ידי הקונה השני מהמוכר לו

הלכה יז 193

א. מכר שדות אחרות כדי לגאול שדה שמכר

הלכה יח 195

א. חצי שדה

ב. הקרובים הגואלים את השדה

ג. קרוב קרוב קודם

ד. דיני גאולת קרובים

הלכה יט 198

א. חזרת מתנה

ב. חזרת שדה מהפקר ומגבית חוב

הלכה כ 200

א. האחים שחלקו

ב. הבכור והמייבם את אשת אחיו

הלכה כא 203

א. היורש את אשתו

ב. יורש בית קברות

פרק שנים עשר

הלכה א 205

א. המוכר בית

ב. תשלום שכירות

תוכן מפורט

207	הלכה ב
	א. גאולת קרובים
	ב. מכירת נכסיו
208	הלכה ג
209	הלכה ד
211	הלכה ה
212	הלכה ו
213	הלכה ז
214	הלכה ח
215	הלכה ט
216	הלכה י
	א. בתי חצרים
	ב. כיצד גואלים בתי חצרים
	ג. מאימתי גואלים לאחר שנה
	ד. יובל בשנה השניה
219	הלכה יא
	א. גינות
	ב. חולסית ומצולה
221	הלכה יב
	א. בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות
223	הלכה יג
224	הלכה יד
	א. ישיבה קודם הקפת חומה
	ב. ישיבה על דעת להקיף בחומה
	ג. בתים לפני ואחרי הקפת החומה
	ד. ביטול עיר חומה בגלל ישיבת נכרים
	ה. כבוש ישראל עיר מוקפת חומה

שבת הארץ

- 228 הלכה טו
א. חומה שנפלה קודם הגלות
ב. קדושת עזרא
- 230 הלכה טז
א. מה יקדשו לעתיד לבוא
ב. כיצד מקדשים ערי חומה

פרק שלשה עשר

- 233 הלכה א
א. ערי המקלט האחרות בימי המשיח ללויים
- 234 הלכה ב
- 238 הלכה ג
- 239 הלכה ד
- 240 הלכה ה
א. האיסור בערי ישראל והלויים
ב. אילנות וזרעים
- 244 הלכה ו
- 245 הלכה ז
- 247 הלכה ח
- 248 הלכה ט
- 249 הלכה י
א. כהן שנטל חלק בביזה
ב. נחלה בארץ לעתיד לבוא

תוכן מפורט

252	הלכה יא
	א. נחלה בארצות קיני קניזי וקדמוני
	ב. ביזה בחוץ לארץ
254	הלכה יב
	א. בני לוי חייבים במלחמה
	ב. בני לוי לא היו במלחמה
	ג. בני לוי במלחמת מדין
257	הלכה יג

פרק ט

הלכה א

א. זמן האיסור ב. איסור נגישת ישראל ונכרי

רמב"ם

מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית שנאמר¹ שמוט כל בעל משה ידו, והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה שנאמר² לא יגוש את רעהו ואת אחיו.

א. זמן האיסור

רמב"ם והתובע חוב שעברה עליו שביעית³.

שבת הארץ

וי"א⁴ שתיכף משנכנסה שביעית - אסור לתבוע את החוב ולנגוש על פי בית דין, וכיון שהוא נוגש הוא עובר על לא תעשה של 'לא יגוש'. אלא שאם החזיר

1. דברים (טו, ב).
2. שיטת הרמב"ם שהשביעית משמטת בסופה מבוארת לקמן ה"ד, מקור הדברים בספרי (פיסקא קיא), ערכין (כח ע"ב). כשיטה זו כתבו: רשב"ם (הובא באו"ז סנהדרין קז), סמ"ג (לאוין ער), רמב"ן (דברים טו, ב; תשובות המיוחסות סי' צח), חינוך (מצוה תעז), תרומות (שער מה אות טו), רשב"א (ח"ב סי' שיד), ר"ן (גיטין דף יט ע"א מדפי הרי"ף ד"ה וגרסינן תו), מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה שביעית).
3. תוספתא (שביעית פ"ח הי"א, במספר כתבי יד), אבן עזרא (דברים טו, א, עיין בית ישראל סי' כט ס"ק צו מה שהעיר על כך), עיטור (פרוזבול עו ע"ג), רא"ש (גיטין פ"ד סי' כ), טור (חו"מ סי' סז אות ל).
4. עיין לקמן הלכה כח.

שבת הארץ

לו מעצמו - אינו מחוייב לומר לו 'משמט אני' כי אם אחרי שכבר עברה עליו שביעית.⁵

והמנהג כסברא הראשונה.⁶ ויש ותיקין מחמירין כסברא האחרונה.⁷

ב. איסור נגישת ישראל ונכרי

רמב"ם והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה.⁸

תוספת שבת

יש אומרים⁹ שיש מצוה לנגוש את הנכרי, ויש חולקים¹⁰ וסוברים שהנוגש את ישראל עובר בלא תעשה ועשה של "את הנכרי תיגוש"¹¹, ואין מצות עשה ליגוש את הנכרי אלא רשות.¹²

5. רדב"ז (סי' ב' אלפים רלח, ח"ו סי' רלח) כתב שנהגו לכתוב בסוף השביעית, והב"י (סי' סז, אות ל-לב) כתב שכן המנהג פשוט בארץ ישראל וסביבותיה, וכן היה מנהג מהר"י בי רב. לבוש (סי' סז סעי' ל), חתם סופר (חו"מ סי' קיג, יר"ד סי' יט), חכמת אדם (שערי צדק פכ"א סעי' ג), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק צו), משנה כסף (שערים מצויינים אות תיד).
6. תומים (אורים ס"ק נד), חת"ס (או"ח סי' טו), מסגרת השלחן (סי' קפ ס"ק ט).
7. תומים (אורים ס"ק נד), חת"ס (או"ח סי' טו), מסגרת השלחן (סי' קפ ס"ק ט).
8. עיין משנה כסף (עמ' י).
9. רמב"ם ספר המצוות (מ"ע קצח, קמב). עיין לח"מ (הל' מלוה ולוה פ"א ה"ב).
10. רמב"ן (ספר המצוות שורש ששי, דברים טו, ג), מאירי (ב"מ ע"ב ד"ה הרבה), ועיין ראב"ד (הל' מלוה ולוה פ"ה ה"א).
11. דברים (טו, ג).
12. רס"ג, ראב"ע, רמב"ן (דברים טו, ג).

פרק ט - הלכה ב

הלכה ב

א. ברכה על השמטת כספים

רמב"ם

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה בשביעית אלא בזמן שהיובל נוהג, שיש שם שמיטת קרקע¹, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ², ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.

א. ברכה על השמטת כספים

שבת הארץ

ואין מברכין על מצוה זו אפילו כשהיתה נוהגת מן התורה, משום שאין בה מעשה. שעיקרה היא שלא לתבוע ולא לקחת את החוב בתורת חוב, והוא שאל תעשה. ואין מברכין כי אם על מצוה שיש בה מעשה בקום ועשה³.

1. גיטין (לו ע"א) "בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים", ר"ת (גיטין לו ע"א תוס' ד"ה בזמן) כתב ששמיטת קרקע היינו יובל, ואילו דעת רש"י (שם ד"ה בשביעית) ששמיטת קרקע היינו שביעית. עיין מהרי"ק וכו"מ.
2. קידושין (לח ע"ב), עיין ירושלמי (שביעית פ"י ה"ב). ברמב"ם (ספר המצות עשה קמא, ובספר המצות ל"ת רל) משמע שבזמן הבית נוהגת שמיטת כספים רק בארץ.
3. עיין שו"ת הרשב"א (ח"א סי' יח, תשובות המיוחסות לרמב"ן סי' קפט), ביאור הגר"א (או"ח סי' ח סעי' א ד"ה ויברך), מקור הברכה (לרב ראובן מרגליות עמוד ג-ד).

שבת הארץ

תוספת שבת

ויש אומרים שאין מברכים עליה כיון שהיא מצוה שתלויה בדעת אחרים⁴.

4. תמים דעים (סי' קעט), כנה"ג (טור חו"מ סי' סז, על פי דברי הרמב"ם הל' ברכות פי"א ה"ב) לשיטתו אין לברך אלא על מצוות שאדם עושה בינו לבין קונו אבל השמטת כספים כיון שהלואה ניתנת לאחר אין מברכים עליה. עיין באוצר הכסף (פרשת הכסף סי' ג אות א) שכתב על פי שיטת היראים שבי"ד צריכים לדאוג לכך שהמלוה ישמיט חובותיו, ולכן זה תלוי בדעת אחרים שהם בית הדין.

פרק ט - הלכה ג

הלכה ג

- א. שמיטת כספים בזמן הזה
ב. שמיטת כספים מהתורה
ג. הכרעת הפוסקים, והלכה למעשה

רמב"ם

ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום, ואף על פי שאין היובל נוהג, כדי שלא תשתכח תורת השמיטת כספים מִיִּשְׂרָאֵל.¹

א. שמיטת כספים בזמן הזה

שבת הארץ

כך היא הסכמת הפוסקים.²

אבל יש אומרים שאין שמיטה נוהגת בזמן הזה כלל, ואפילו מדרבנן גם כן אינה נוהגת. ונראה שעליהם סמכו באיזו מדינות בחוץ לארץ שלא היו נוהגין דין שמיטה כלל, אפילו מדרבנן.³

והאומרים כן, יש מהם אומרים 'שבחוץ לארץ אינה נוהגת בזמן הזה כלל אפילו מדברי סופרים, אבל בארץ ישראל נוהגת היא מדרבנן גם בזמן הזה. משום שהם סוברים שכמו שבתרומות ומעשרות גזרו רק במקומות הסמוכים לא"י⁵ - כן בשביעית בזמן הזה. אף על פי שענין שמיטת כספים מן התורה היה נוהג בכל מקום. אבל בזמן הזה, שהוא מדרבנן - לא העדיפו את כוחו מעיקר שביעית שהיא מצוה התלויה בארץ. וכמו שלא גזרו בתרומות ומעשרות

1. ירושלמי שביעית (פ"י ה"ב), גיטין (לז ע"א וע"ב, וברש"י ד"ה זכר לשביעית).
2. עיין להלן פרק ג.
3. רמ"א (סי' סז סעי' א), בערוך השולחן (ח"מ סי' סז אות י) כתב שרק הירא את דבר ד' עושה פרוזבול.
4. הר"י ברצלוני (ספר השטרות שטר מח), תרומת הדשן (סי' דש, בדעת ר"י).
5. הל' תרומות (פ"א ה"ו).

שבת הארץ

רק במקומות הסמוכים לארץ ישראל כן לא גזרו גם כן אשמיטת כספים במקומות הרחוקים. שתכלית הכל הוא לשמור עצם מצות שביעית בא"י. ויש שאומרים⁶ שבזמן הזה שאין שם בית דין המקדש שנים ויובלות אפילו בתורת זכר בקידוש דרבנן - לא נהגא שביעית כלל אפילו מדרבנן. ולאלה הסוברים כן - אין חילוק בין חו"ל לארץ בזמן הזה.

ב. שמיטת כספים מהתורה

תוספת שבת

יש מי שאומר⁷ ששמיטת כספים בזמן הזה היא מדין תורה.

ג. הכרעת הפוסקים, והלכה למעשה

תוספת שבת

יש מי שאומר שבמקום שנהגו לגבות בשטרות שעברו עליהם שביעית, הרי זה כאילו התנה המלוה שלא ישמט בשביעית ואין למחות בידם, אלא מניחים אותם כמנהגם⁸.

6. ראב"ד (השגות על הרי"ף גיטין יט ע"א), הובא בר"ן (גיטין כ ע"א מדפי הרי"ף). רמב"ן (גיטין לו ע"א ד"ה הא) ורשב"א (גיטין לו ע"ב ד"ה ולענין) כתבו שהראב"ד (ע"ז ט ע"ב ד"ה כי זה) חזר בו. מאירי (גיטין לו ע"ב ד"ה ומכל מקום, ובמגן אבות ענין טו הביא בשם הרי"ף), וכן דעת הר"ז (בתשובה שהובאה בספר התרומות שער מה סי' ד).
7. עיטור (ערך פרוזבול פסק כרבנן שאין שמיטה תלויה ביובל), רמב"ן (ספר הזכות גיטין רי"ף דף יח ע"א, הובא בספר התרומות שער מה אות ד, ביאור הגר"א חו"מ סי' סז ס"ק ה, תומים סי' סז ס"ק א, בית ישראל פאת השלחן סי' כט ס"ק ג בביאור דעת הרמב"ן). עיין רמב"ן (מכות ג ע"א ד"ה והא דאמרין), שכתב שהוי מדרבנן בלבד, וכן כתב הרא"ש (מכות פ"א סי' ג) שדעת הרמב"ן שהוי מדרבנן. ועיין בפסקי רבינו ישעיהו הראשון (גיטין לו ע"א), וב"ח (סי' סז ס"ק ג) שהעלו סברא לפסוק כדעת רבנן ששמיטת כספים בזה"ז מדאורייתא.
8. רא"ש (שו"ת כלל סד אות ד, כלל עז אות ב), ועיין שבת הארץ הנדפס.

ומ"מ כתבו הפוסקים שציקר הוא שנוהג בזמן הזה⁹ מדרבנן¹⁰. וצריך למיהדר אהתירא בכל מאי דאפשר לעשות כדת של תורה: בשמיטת כספים - ע"י תיקון פרוזבול. ובשמיטת קרקעות - לקיים כדינא כל מה שאפשר, ומה שאי אפשר - לעשות על פי סדרי היתר של מכירה או שכירות לנכרי וכיוצא בזה, כמבואר בדברינו לעיל¹¹.

9. רמב"ם (פ"ט ה"ג, פירוש המשנה פ"י מ"ג, פאר הדור סי' קכב בהערות הרב דוד יוסף), מרדכי (גיטין השולח סי' שפ), רמב"ן (גיטין לו ע"א ד"ה ולענין), רשב"א (גיטין לז ע"ב ד"ה ולענין פסק, שו"ת ח"א סי' תשעה, אלף עה, ח"ב סי' שיג, שיד, ריב, רמ"ד, ח"ג סי' לב, ח"ד סי' לב, סי' קכז). ריטב"א (גיטין לז ע"ב, מכות ג ע"ב, שו"ת הריטב"א סי' קצו), העיטור (ערך פרוזבול), ספר התרומות (שער מה סי' ד), רא"ש (כלל עז סי' ב, גיטין פ"ד סי' יג), כפתור ופרח (פרק מט ד"ה האמנם), מהר"י ברונא (סי' קכו), ב"י (חומ"מ סי' סז אות א), ב"ח (סי' סז ס"ק ה ד"ה ואין ליישב). תשב"ץ (ח"ב סי' צט, ח"ג סי' סד), רשב"ש (סי' שפח), לבוש (סי' סז סעי' א), פאת השלחן (סי' כט ס"ק ד), שו"ע הגר"ז (הלואה סעי' לד), חכמת אדם (שערי צדק פכ"א סעי' ב).
10. חלק מהראשונים בהערה 9 הזכירו ששמיטת כספים בזמן הזה היא מדרבנן, והם: הרמב"ם, רמב"ן, רשב"א, רא"ש, תרומות, כפתור ופרח. וכן כתבו, רב נטרונאי גאון (חמדה גנוזה סי' פז, הובא בעיטור בשם תשובות הגאונים), ר"ת (ספר הישר, חלק חידושים סי' קלח, הובא ברא"ש גיטין פ"ד סי' יג), תוספות חכמי אנגליה (גיטין לז ע"א), ראבי"ה (ח"ג סי' תתצב), וכן כתבו האחרונים המוזכרים בהערה 9.
11. פרק ד הלכה כה אות ב.

שבת הארץ

הלכה ד

א. תביעת חוב שלוח בשביעית

רמב"ם

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר¹ מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שמוט וכו', ושם הוא אומר² מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע אף השמטת כספים אחר שבע, לפיכך המלוה את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.³

א. תביעת חוב שלוח בשביעית

שבת הארץ

ולדעת י"א⁴ שסוברים דכל השנה השביעית אסור לתבוע – מכל מקום יש מי שסוברים שאפילו לשיטתם זהו דוקא בחוב שלפני שביעית, אבל אם הלוה בשביעית גופה - מודים גם הם שתובע והולך עד סוף השנה, דהיינו עד ראש השנה של שמינית⁵.

1. דברים (טו, א).

2. דברים (לא, י).

3. על פי ספרי (פ' ראה ד"ה מקץ, פסקא קיא).

4. לעיל ה"א.

5. כנסת הגדולה (הגהת ב"י אות נג) בשם תשובת הרדב"ז (ח"ו סי' ב' אלפים רלח), ב"ח (סי' סז אות לב).

פרק ט - הלכה ד

תוספת שבת

ויש מי שאומרים שלדעות שאסור לתבוע בשביעית גם חוב שהלוה בשביעית אין לתבוע⁶.

6. עיין בפאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק צו) שכתב בשם מהר"ש דורן שאף הלואה בשביעית אסור לגבות לדעת הרא"ש והטור, וכן משמע בשו"ת מהרי"ל דיסקין (ק"א סי' ה אות רלד). ועיין בתומים (סי' סז ס"ק כו) שדחה ראיית הב"ח, ובמשנה כסף (עמ' קסא פנים מסבירות אות ו).

שבת הארץ

הלכה ה

א. הקפת החנות

רמב"ם

שחט את הפרה וחילקה על דעת שהיום ראש השנה של מוצאי שביעית, ונתעבר אלול, ונמצא אותו היום סוף שביעית – אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב.¹

א. הקפת החנות

שבת הארץ

ויש אומרים שאין בזה דין השמטת החוב משום שהיא הקפת החנות שאינה משמטת,² כמו שיבואר להלן.³ ואמרו על זה⁴ שאין הקפת החנות כי אם כשנוטל מעט מעט והוא גובה את חובו בבית אחת, אבל כשלוקח ממנו בהקפה פעם אחת על דעת לפרוע אחר כך קודם שיתקבץ לו בכמה פעמים ביחד חוב גדול - זה הוא סתם מלוה - ומשמטת.⁵

1. שביעית (פ"י מ"ב).
2. לדעות אלו המשנה (שביעית פ"י מ"ב) ששביעית משמטת בשחיטת פרה היא לדעת ר' יהודה (פ"י מ"א) הסובר שהקפת חנות משמטת ראשון ראשון, וקי"ל כרבנן שהקפת החנות איננה משמטת, ולכן גם שחיטת הפרה היא כהקפת החנות שאיננה משמטת. ראב"ד (פ"ט ה"ה), ר"ן (נדפס כריטב"א שבת קמח ע"ב ד"ה אם היה, כתובות דף כב ע"א ד"ה לשביעית בשם דעת הר"ף), עיין ב"י (סי' סז ס"ק יט) בבאור דעת הרמב"ם פיה"מ (פ"ט מ"א), ב"ח (סי' סז ס"ק יט), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל אות ל). וכן הביאו ריבמ"ץ, ר"ש ורא"ש (פ"ט מ"ב) את הירושלמי שהשמטת חוב הפרה שנשחטה היא לפי דעת ר' יהודה ובלבד שיקיף עוד אחר שחיטת הפרה, אבל לרבנן איננה משמטת.
3. הלכה יא.
4. כס"מ (פ"ט ה"ה בתרוצו הראשון).
5. החילוק לפי הכס"מ הוא שלוקח כמלוה מכיון שהוא בפעם אחת ואילו הקפת החנות

פרק ט - הלכה ה

ויש אומרים שכיון שלקח ביום טוב, שאסור לגבות ולהפרע, ואם לא היה יו"ט היה פורע מיד - לא נקרא זה הקפת החנות, והוא כסתם מלוה.⁶ ויש מקום לומר שכיון שנתן בטעות בהקפה, שהיה סבור שכבר עברה שביעית, ואחר כך נמצא שלא עברה עדיין והיא עוברת עכשיו על החוב ומשמטתו, ובודאי אם היה יודע כך לא היה מקיף כדי לאבד את חובו⁷ - על כן אין זה הקפת החנות כי אם מלוה בעלמא, שמכל מקום הוא חייב לו.

תוספת שבת

יש מי שאומר שהקפת החנות שאינה משמטת אינה כי אם כשהקיף לזמן ארוך כגון שנה או שנתיים, שדומה הדבר כאילו הלוחו מפורש עד אחר השביעית, שאין השביעית משמטתו לדעת רבים, אבל כל המוכר חפץ לחברו ולא קבע לו זמן לפורעו אחר השביעית הרי זה כהלואה שהשביעית משמטת.⁸ יש מי שאומר שהשוחט את הפרה על מנת לחלקה אין דרכו להקיף ועל כן הרי זה כמלוה ומשמט, ואילו בעל החנות דרכו להקיף.⁹

היא במספר פעמים, וכן כתב הקצש"ע (סי' קפ סעי' י), ובית רידב"ז (הל' שביעית סי' י סעיף כא ד"ה הקפת חנות). אולם בב"י (אות יט ד"ה הקפת החנות) כתב שבהקפת החנות הרי זה כקובע זמן לפרעון לאחר השמיטה ואילו במלוה מתחיל החיוב מיד, וכן הובא בסמ"ע (סי' סז ס"ק כו).

6. מהר"י קורקוס (פ"ט ה"ה), כס"מ (פ"ט ה"ה בתרוצו השני), עיין ריטב"א (שבת קמח ע"ס ד"ה מתיב).

7. אולי צריך לשנות "ובודאי אם היה יודע כך היה מקיף כדי לא לאבד את חובו".

8. ב"י (סי' סז אות יט).

9. רדב"ז (פ"ט ה"ה).

שבת הארץ

הלכה ו

- א. שטר שיש בו אחריות
ב. סיים שדה
ג. סילוק החוב
ד. משכנתא
ה. סיום שדה ומשכנתא

רמב"ם

שביעית משמטת את המלוה, ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים הרי זה משמיט, ואם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמיט¹.

והשביעית משמטת את השבועה שנאמר לא יגוש, מכל מקום, לא לשלם ולא להישבע².

א. שטר שיש בו אחריות

רמב"ם מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים הרי זה משמיט³,

שבת הארץ

וי"א שבזמן הזה, ששביעית היא דרבנן, מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים (נ"ל שצ"ל אינה⁴) משמטת⁵. ולפי סברא זו יש מקום לומר שאפילו מלוה בשטר

1. על פי שביעית (פ"י מ"א), גיטין (לז ע"א).
2. שבועות (פ"ז מ"ח), שבועות (מט ע"א) הובא הלימוד "וזה דבר השמטה" שגם דיבור משמט, וכן כתב הרמב"ם פיה"מ. בהלכה כתב שיש בזה "לא יגוש" ללמדנו שהעובר על כך עובר בלאו, עיין רדב"ז (ח"ד סי' ריד ד"ה סי' א' רפה, ובחידושו על הרמב"ם), מהר"י פערלא לרס"ג (ח"א עשה סא ד"ה אלא שיש). ע"ע פאת השלחן (בית ישראל סי' כט ס"ק לג), חידושי הגר"ח הלוי (הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"ו).
3. כדעת רב ושמואל, וכמעשה שעשה ר' יוחנן (גיטין לז ע"א). וכן פסקו רוב הפוסקים, רא"ש (גיטין פ"ד סי' טז), ריטב"א (גיטין לז ע"א ד"ה אמר ליה), מהרש"ל (ים של שלמה גיטין פ"ד סי' מה), טור ושו"ע (סי' סז סעי' ב).
4. בשבת הארץ הנדפס (מהדו"ק) איתא "שאינה".
5. דעת רבי יוחנן ורשב"ל ששטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט, ובגמ' הובאה ברייתא כשיטה זו. תשב"ץ (ח"ד סי' כב), וכן הביא במהרי"ק (שורש צב) להסביר את

פרק ט - הלכה ו

בסתם, כיון שאחריות טעות סופר היא⁶ - דינה כמלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים ואינה משמטת לדבריהם, ואין מלוה שבשטר משתמטת כי אם כשמפורש בשטר שאינו מחייב עצמו בשיעבוד אחריות. ויש אומרים שאע"ג דאחריות טעות סופר, מכל מקום לענין שמיטה העיקר הוא מה שלא יהיה נצרך ליגוש, וכיון שהאחריות מפורש בשטר איננו צריך כלל לנגוש⁷. אבל אם אין האחריות מפורש בשטר, אע"פ שלענין הדין אחריות טעות סופר היא ויש לו דין שיעבוד אחריות - מ"מ יש כאן משום 'לא יגוש'. על כן סוברים הם, שרק אם מפורש בשטר אחריות נכסים - נאמר שבזמן הזה, ששביעית היא דרבנן, אינו משמט.

ב. סיים שדה

רמב"ם ואם סיים לו שדה⁸ בהלואתו אינו משמיט⁹.

תוספת שבת

יש מי שאומר שסיום השדה אינו משמיט רק כשעשאו אפותיקי מפורש¹⁰, ויש מי שאומר

- מנהג העולם. התומים (סי' סז ס"ק ב) כתב שר' יוחנן לא עשה מעשה כשיטתו ונהג ששטר שיש בו אחריות משמט, מכיון שסבר ששביעית דאורייתא ואין להקל בסברא, אולם להלכה שקי"ל שביעית דרבנן א"כ צריך לפסוק כר' יוחנן ורשב"ל ששטר שיש בו אחריות אינו משמט, ועיין בחת"ס (גיטין לח ע"א ד"ה אבל), אוצר הכסף (סי' י עמ' עט).
6. ב"מ (טו ע"ב), ועיין תוס' (שבועות לז ע"ב ד"ה ואין) שאחריות ט"ס הרי זה ככתוב בשטר.
7. עיין תוס' (גיטין לז ע"א ד"ה שטר).
8. רש"י (גיטין לז ע"א) "הראה (הלווה למלוה) בסימניה ובמצריה דכגבוי ממש דמי", באפותיקי יש התחיבות מוחלטת שאם לא יפרע הלווה הרי המלוה יגבה משדה זו המיוחדת.
9. פשטות הבריייתא גיטין (לז ע"א). המהר"י קורקוס (פ"ט ה"ו), הרש"ס ומראה הפנים (שביעית פ"י ה"א), גר"א (סי' סז ס"ק י) כתבו שמדברי הירושלמי מוכח שבסיים שדה אינו משמט.
10. הרמב"ן (לו ע"ב ד"ה וכן כתב) הביא שיש שהסבירו בדעת הרמב"ם שאינו משמט במסיים מכיון שהי כאפותיקי מפורש (רשב"א שו"ת ח"ה סי' ר, ח"ו סי' רמו, וכן כתב בישועות ישראל חו"מ סי' סז סק"ג בדעת הרמב"ם) ודחאם הרמב"ן. והסבירו הרשב"א

שבת הארץ

שסיום קרקע אינו משמט רק כאשר כבר ירד לשדה מעתה ואוכל פירות ועשאו אפותיקי¹¹.

שבת הארץ

ויש אומרים, שבמה דברים אמורים שאם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמט, דוקא אם אינו יכול לסלקו משדה זו שסיים לו, אבל אם הוא יכול לסלקו - הוא משמט, ואינו מועיל מה שסיים לו את השדה¹².

תוספת שבת

ויש מי שאומר שסיום שדה כאשר אינו יכול לסלקו מקרקע לקרקע, אפילו אם יכול לסלקו בממון - אינו משמט¹³.

ג. סילוק החוב

שבת הארץ

ובעיקר הענין של היכולת לסלקו, מתי היא מבטלת את הכח של מה שאינו משמט, יש בזה שתי סברות¹⁴: אחת אומרת שהוא דוקא כשאינו יכול לסלקו

(גיטין לז ע"א ד"ה אי הכי), הר"ן (דף יט ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה הלכך) והריטב"א (גיטין לז ע"א ד"ה והא דאמרין), והמאירי (גיטין לז ע"א ד"ה שביעית) כיון שיכול לסלק (לפרוע) חובו הרי זה משמט אפילו באפותיקי מפורש. הר"ן (דף יט ע"ב ד"ה הלכך) כתב שבאפותיקי הרי זה שיעבוד גדול ממשכנתא ולכן אינו משמט אפילו שהלווה יכול לסלק את החוב.

11. הובא ברשב"א (גיטין לז ע"א ד"ה אי הכי)

12. רמב"ן (גיטין לו ע"ב ד"ה הא דאמרין), רשב"א (גיטין לז ע"א ד"ה אי הכי, שו"ת ח"א סי' תתקפ"א), מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה שביעית), ריטב"א (גיטין לז ע"א ד"ה והא דאמרין), ר"ן (דף יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה הלכך) כתבו שאם יכול לסלק הרי זה משמט על פי הגמ' (ב"מ סז ע"ב). בעל התרומות (סי' מה אות י) העמיד את דברי הרמב"ם שבסיים אינו משמט היינו במקום שאינו יכול לסלק את החוב.

13. מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה ומכל מקום).

14. ההגדרות בשביעית מקבילות להגדרות שהובאו בדיני רבית (יו"ד סי' קעב) לענין בעל חוב שאינו יכול לסלק את החוב במהלך זמן ההלוואה הרי זה כמכר. וכשם שנחלקו בדיני רבית מהי הגדרת יכול לסלקו, כן נחלקו גם לענין שביעית שאם אינו יכול לסלקו הרי זה כמכר ואינו משמט בשביעית וביכול לסלקו הרי זה כמלוה ומשמט.

עד סוף זמן הלואתו - אז נקרא אינו יכול לסלקו, ולא קרינן ביה 'לא יגוש', ואינו משמט. אבל אם רק אינו יכול לסלקו לזמן, כיון שכשיעבור הזמן יהיה יכול לסלקו, וזמן ההלואה יוכל להמשך עוד להלן – הרי זה משמט, ושוב קרינן ביה לא יגוש¹⁵.

ויש אומרים שאפילו אם לא יוכל לסלקו אפילו יום אחד - שוב הוי כמכר ולא כהלואה, ולא קרינן ביה עוד 'לא יגוש'¹⁶.

ויש אומרים שאם השדה שייחד הוא באופן שלא יוכל לסלקו בתוך זמנו - אז אפילו עבר הזמן ומעתה כבר יוכל לסלקו, ואפילו עבר הזמן לפני שביעית ועבר עליו השביעית לאחר שכבר עבר הזמן - מ"מ דינו כאינו יכול לסלקו, ואין שביעית משמטתו¹⁷.

15. טור (י"ד סי' קעב ד"ה ובמקום שנוהגים, בב"י ד"ה ובמקום שנוהגים) הביא את דעת רבינו ירוחם (נ"ח ח"ה, כח ע"ד) שדעת הרי"ף (ח"א סי' קסב ורמו ח"ב סי' קנה), וכן דעת הריב"ש (סי' שה ד"ה ומה שנסתפק) בשם הרמב"ן (ב"מ סז ע"א ד"ה ופרש נכיתא), שמשמע שנגמר הזמן שלא יכול לסלקו הרי זה חוזר לדין שיכול לסלקו, וממילא לענין שביעית הרי זה משמט.

16. שו"ת רשב"א (ח"א סי' תתקפא, ח"ג סי' מג). כן הביאו בשמו רבינו ירוחם (נ"ח ח"ה, כח ע"ד), מגיד משנה (הל' הלואה פ"ז ה"ד), הובא בב"י (י"ד סי' קעב ד"ה ובמקום שנוהגין). ומדיני ריבית אנו לומדים לדיני שביעית שאפילו שעה אחת הוי כמכר וממילא איננו משמט.

17. למרות שהובאו כאן שלש דעות הן בעיקרן שתי דעות, א. שלא יכול לסלק עד סוף זמן ההלואה. ב. אפילו יכול לסלק בחלק מהזמן כיון שחלק אינו יכול לסלק הרי זה כמכר ואינו משמט, אלא שבהגדרה השנייה נחלקו הראשונים האם לפחות עד סוף ההלואה או אפילו שעה אחת לא יכול לסלק הוי כמכר, ולכן הרב זצ"ל כתב תחילה שתי דעות ולאחר מכן הביא ג' דעות.

ד. משכנתא

שבת הארץ

והמשכנתא¹⁸, במקום שדרכן לסלק את המלוה בכל עת¹⁹ שיביא²⁰ ויטול מעותיו - שביעית משמטת²¹, ובמקום שאינו יכול לסלקו עד סוף זמנו אין שביעית משמטתו²². אך יש אומרים²³, כיון שמכל מקום אין המלוה יכול לתובעו בתוך זמנו של המשכנתא – על כן אינה משמטת כי אם כשכבר עבר זמן ההלואה, שאז יכול הוא לתובעו. וכיון שעבר זמן ההלואה לפני שביעית ועבר עליו שביעית – הרי זה משמט. אבל אם הוא עדיין בתוך הזמן ויש לו משכנתא, אע"ג דיכול לסלקו - אינו משמט. ויש שנראה מדבריהם²⁴ שאין חילוק בזה, ואפילו לא עובר זמן ההלואה, מכל מקום, כיון שהוא²⁵ יכול לסלקו, אף על גב שאין הלוה²⁶ יכול לתובעו עכשיו – מכל מקום משמט.

תוספת שבת

ויש מי שאומרים שבמקום שדרכן לסלק את המלוה בכל עת, גם המלוה יכול לכופ את הלווה לפדות את משכון הקרקע שנתן למלוה²⁷.

18. מלוה לחברו על שדה, והמלוה אוכל פירות מהשדה בנכיתא, שמנכה לו דבר מועט בכל שנה מחובו (סמ"ע סי' סז ס"ק ח).
19. אפילו בתוך זמן ההלואה, כך גרס הרי"ף (ב"מ לח ע"ב מדפי הרי"ף), רמב"ם (הל' מלוה ולוה פ"ז ה"ד), רא"ש (פ"ה סי' לד) ועיין בהערות הגר"א על הרא"ש (ס"ק ב).
20. הלווה את המעות.
21. ב"מ (סז ע"ב), רמב"ם (הל' לוה ומלוה פ"ז ה"ד), שו"ע (סי' סז סעי' ב). השביעית משמטת את ההלואה כיון שאיננה נחשבת להיות כגבויה, והרי זה ככל הלוה שנקסי הלוה משועבדין לה, ובכל אופן שביעית משמטת (רש"י ב"מ סז ע"ב).
22. לשון השו"ע (סי' סז סעי' ב).
23. רשב"א (ב"מ סז ע"ב ד"ה הא), ר"ן (ב"מ סז ע"א ד"ה שביעית).
24. בעל התרומות (שער מה אות י). סברתם שכיון שהלווה יכול לסלק את המלוה, והמלוה עומד ואוכל פירות הרי יש כאן לא יגוש, ולכן משמטת בתוך זמן ההלואה.
25. הלווה.
26. אולי צ"ל המלוה.
27. הרמב"ן (הובא בבעל התרומות שער מט ח"ה אות ג). רא"ש (ב"מ פ"ה סי' לד), טור (יו"ד סי' קעב ד"ה וכתב הרא"ש סי' לד).

שבת הארץ

ובמקום שאין יכול לסלקו עד סוף זמנו אין שביעית משמטתו²⁸.

ה. סיום שדה ומשכנתא

שבת הארץ

וי"א שבין בסיים לו שדה בין במשכנתא, כל שאינו יכול לסלקו אפילו יום אחד - מקרי אינו יכול לסלקו ואין שביעית משמטתו²⁹.

וי"א שבסיים לו שדה בהלואתו - לעולם אינו משמט אפילו ביכול לסלקו, שסיים לו שדה עדיף טפי לענין שביעית ממשכנתא דבאתרי דמסלקי הרי זה משמט, ובסיים לו שדה לעולם אינו משמט, מפני שאינו צריך ליגוש כלל³⁰.

ויש אומרים שבסיים לו שדה מהני אפילו אם אינו יכול לסלקו יום אחד לענין שאינו משמט, ובמשכנתא בעינן דוקא שלא יהיה יכול לסלקו בכל זמן המשכנתא³¹.

וי"א שאין חילוק, וסיים לו שדה שוה לדין המשכנתא. ולדעת הסוברים שדי בשאינו יכול לסלקו ביום אחד - די בשניהם יום אחד, ולדעת האומרים שבעינן שלא יהיה יכול לסלקו כל זמן המשכונה, הכי נמי בסיים לו שדה בעינן שלא יהיה יכול לסלקו כל זמן ההלואה³².

28. רי"ף (ב"מ לח ע"ב מדפי הרי"ף), רמב"ם (הל' מלוה ולוה פ"ז ה"ד), רא"ש (ב"מ פ"ה סי' לד), שו"ע (ח"מ סי' סז סעי' ב הדעה הראשונה).

29. רשב"א (ב"מ סז ע"ב ד"ה הא דאמרין, ב"ב קכה ע"ב ד"ה ומשכונות, שו"ת ח"א סי' תתקפא).

30. רמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"ו), והל' מלוה ולוה (פ"ז ה"ד), ועיין בר"ן (גיטין יט ע"ב ד"ה הלכך) הובא בכס"מ (הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"ז), וכן הדעה הראשונה בשו"ע (סי' סז סעי' ב), ובאורים ותומים (אורים סי' סז ס"ק ח).

31. סמ"ע (סי' סז ס"ק ט).

32. ט"ז (סי' סז סעי' ב). ועיין תומים (סי' סז ס"ק ב), וערוך השולחן (סי' סז אות ג) כתב שכך עיקר.

שבת הארץ

הלכה ז

- א. שבועה מדרך הלואה
ב. גלגול שבועה
ג. שבועות על חובות

רמב"ם

במה דברים אמורים¹ - בשבועת הדיונין וכל כיוצא בה
מדברים שאם יודה בהם שביעית משמטת, אבל שבועת
השומרין והשותפין וכיוצא בהן משבועות שאם יודה ישלם
- הרי זה יישבע אחר השמיטה².

א. שבועה מדרך הלואה

שבת הארץ

כלומר, כל דבר שאם היה מודה לפני שביעית ועבר עליו השביעית היה משלם,
כגון חובות שאינם מדרך הלואה כי אם משותפות ושמירה כיוצא בהן - אין
שביעית משמטת את שבועתן³.

תוספת שבת

יש מי שאומר שאפילו הקפת החנות שאיננה נובעת ממלוה ואיננה נשמטת בשביעית,
בכל אופן אם כפר בה ונתחייב שבועה הרי שהשביעית משמטת את השבועה⁴.

1. "שביעית משמטת את השבועה" הוספת הרב קוק בשבת הארץ הנדפס.
2. על פי תוספתא (שביעית פ"ח ה"ח), וירושלמי (שביעית פ"י ה"א, עיין בהשגת הראב"ד פ"ט ה"ז).
3. כן סוברים רש"י (שבועות מח ע"ב ד"ה ובשביעית), רשב"א (שבועות מט ע"א ד"ה והשביעית), תוס' ר"ד, ר"ן (שבועות מט ע"א ד"ה הא דתנן). וכן ביארו בדעת הרמב"ם כפתור ופרח (סוף פרק מט), רדב"ז, כס"מ (שמיטה ויובל פ"ט ה"ז), בבדק הבית (סי' סז ד"ה וז"ל הרמב"ם), מהרי"ט (חומ"מ סי' קיד), תומים (חומ"מ סי' סז אורים ס"ק ז).
4. מרדכי (שבועות דף ח, א מדפי המרדכי ד"ה השביעית) בשם הרא"ם, עיין בירור הלכה (שבועות מט ע"א).

ב. גלגול שבועה

שבת הארץ

וכן אם לזה ממנו ערב שביעית, ולמוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס ומחייב אותו בשבועת השותפין והאריסין - אינו יכול לגלגל עליו את השבועה של ההלואה דערב שביעית אם נפטר אז, מצד שהיה עד אחד מסייע אותו או שלא טען אז טענת בריא, שלא היה אפשר לחייבו שבועה - גם עכשיו אין הגלגול יכול לחייבו שבועה. שהרי אפילו אם היה חייב שבועה ודאית לפני שביעית מכח מלוה - גם כן היתה שביעית משמטת אותה כשם שהיא משמטת את גוף המלוה. אבל אם נעשה לו שותף או אריס ערב שביעית וחלקו, ולמוצאי שביעית לזה הימנו ונתחייב לו על ההלואה, בין שבועת התורה בין שבועה דרבנן, אף על פי שחלקו לפני שביעית - מגלגלין עליו שוב, שאין שביעית משמטת את שבועת השותפין והאריסין וכיוצא בהן כל שאינן באים מכח של מלוה.⁵

ג. שבועות על חובות

שבת הארץ

מי שחייב לחבירו ונשבע לשלם לו כל דבר ששביעית משמטת - פטור גם כן מלשלם מכח השבועה, דלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב לשלם מן הדין. ואם כן אם הזמן שקבע בשבועתו היה לפני שביעית, והוא עבר ולא שילם בזמן שנשבע עליו - עבר על שבועתו. ומכל מקום רמיה עליה חובת הפרעון וגם חובת השבועה, שאף על פי שלא שילם בזמנו צריך עוד לשלם מתי שיוכל - מכל מקום, כיון שעבר עליו שביעית, אף על פי שלא נתקנה שבועתו על מה שעבר, שכבר עבר עליה כשהגיע הזמן לפני שביעית ולא שילם - מכל מקום על להבא הפקיעה השביעית את חיובו. והרי זה יכול להתיר את שבועתו של (צ"ל שלא) על פי חכם שחשוב כאילו פרע, ואין צריך באמת שום היתר אלא שעבר על השבועה במה שעבר. אבל אם נשבע שישלם בזמן כזה שזמן המוגבל

5. על פי הגמ' (שבועות מח ע"ב). עיין שו"ת הרשב"א (ח"ב סי' שעג), כפתור ופרח (סוף פרק מט), פאת השלחן (סי' כט סעי' יג).

שבת הארץ

בשבועתו חל הוא אחר שביעית - אז לא עבר כלל על השבועה, שהרי אין כונתו בשבועה כי אם לשלם את חובו שהוא חייב, וכיון שעבר עליו שביעית, כבר נפקע חובו ואיננו חייב עוד.⁶

ומיירי שעצם זמן הפרעון הקבוע הגיע לפני שביעית או שהיתה סתם הלואה שהיה יכול לתובעו לפני שביעית. אבל אם היה זמן קבוע לאחר שביעית - אז אין שביעית משמטתו כלל. שכיון שאיננו יכול לתובעו בשביעית - לא קרינן ביה 'לא יגוש'.⁷ ואע"ג שכשנשבע שישלם לאחר זמן שכבר יעבור עליו שביעית - ידע הוא שיחול שביעית בינתיים, והיה ראוי שתחול עליו חובת השבועה, שהרי כך קבל על עצמו לחייב עצמו לשלם אף על פי שאינו חייב - מכל מקום צריך לומר שחשב שבעל החוב יעשה פרוזבול ויהיה מחוייב מן הדין לשלם, מתוך כך נשבע לו לשלם לו בזמן המוגבל אחר שביעית. וכיון שהוא לא עשה פרוזבול - באה שביעית והפקיעה את החוב, וממילא הפקיעה את שבועתו.⁸ ולפי זה, אם פירש שאף על פי שלא תעשה פרוזבול או אף על פי שתשמט שביעית אשלם לך, ונשבע על זה - חייב לקיים את שבועתו שהרי ידע שיפטר וחייב את עצמו.

6. רשב"א (ח"ב סי' שעג) ור"ן (שבועות מט ע"א) בתרוצו הראשון, אמרו שהחידוש של המשנה שהשביעית משמטת את השבועה שנשבע לפרוע את החוב לאחר השביעית, אולם רשב"א (מיוחסות לרמב"ן סי' רנו), מהר"ק (שורש פא), מהרי"ט (ח"א סי' ס), כתבו שדבר ברור שאם ההלואה נשמטה גם חיוב השבועה נשמט שאין מתחייב בשבועה אא"כ יהא חייב ממון. וכן הובא ברמ"א (סי' סז סעי' ו).

7. רשב"א (תשובות המיוחסות לרמב"ן סי' רנו).

8. הסמ"ע (סי' סז ס"ק טו בשם הלבוש) הסביר שהרמ"א לא דן כשהשבועה היתה לשלם קודם השמיטה אלא שעת חוב נקבע לפני שמיטה, אבל השבועה שיפרע היתה לאחר השמיטה, וממילא ידע שתעבור שמיטה, ובכל זאת החוב נשמט ואיננו חייב לשלם חובו.

פרק ט - הלכה ח

הלכה ח

- א. שבועה על כפירה
ב. ב"ד הטיל חובת שבועה
ג. כפירה ללא חיוב שבועה
ד. מלוה כפרנית

רמב"ם

הלוחו ותבעו וכפר בו והגיעה שמיטה והוא בכפירתו, והודה
אחר שעברה שביעית, או שבאו עליו עדים אחר השביעית
- אין השביעית משמטת¹.

א. שבועה על כפירה

שבת הארץ

ואף על פי שהשביעית משמטת את השבועה, היינו שאם הוא תובעו שישבע
לו על כפירתו שכפר עוד קודם שביעית או שהחוב נמשך מקודם שביעית -
אינו יכול לתובעו, ואף שאינו תובעו ממנו כלל רק שבועה, משום שכיון שאינו
יכול לתבוע את הממון כן אינו יכול לתבוע את השבועה, ובתביעה של
השבועה לא נפסקה נגישתו, והיה יכול ליגוש אותו בשביעית, על כן היא
משמטת. אבל כשהודה אחר השביעית, שבא עתה חיוב חדש של ממון שלא
היה בתחילה כלל כל זמן שכפר, ועל זאת התביעה לא היה יכול לנגוש אותו
כלל בשביעית - הוא כמלוה חדשה שנתחדשה לאחר שביעית. ואף על פי
שהשבועה כבר נשמטה מאת המלוה גופא, אבל עצם החוב, שנתעוררה היכולת
של התביעה עתה אחר ההודאה שהיתה אחר שכבר עברה השביעית - זה לא
נשמט².

ויש חולקים עוד ואומרים³ שהיא משמטת כל זמן שהוא עומד עדיין בחיוב

1. על פי ירושלמי (שביעית פ"י ה"א), עיין גי' הר"ש בפיה"מ ובהגהות מהר"י לנדא.
2. בעל התרומות (שער מה אות יב), רשב"א (שבועות מט ע"א ד"ה והשביעית, שו"ת ח"ב
סי' שעג, ח"ד סי' רח), מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה כבר בארנו בשבועות), וכן נראה בדעת
הרא"ש (שו"ת סוף כלל פו), ובמב"ט (פ"ט מהל' שמיטה) שלא הזכירו ענין שבועה אלא
כפירה.
3. דעת הראב"ד (פ"ט ה"ח). הדרכי משה (סי' סז ס"ק ד), כנה"ג (סי' סז הגהת ב"י ס"ק

שבת הארץ

שבועתו עליה ויכול לנגוש אותו מצד השבועה, גם עצם החיוב נשמט. ומתי אינו נשמט? - דוקא כשכבר נשבע ונפטר מזאת התביעה או שהביא עדים ונפטר, שפקעה לה נגישת תביעה זו לגמרי, ואח"כ הודה שעדי שקר היו - אז אינה משמטת.

ב. ב"ד הטיל חובת שבועה

שבת הארץ

ויש מי שאומר⁴ שיש חילוק בדבר: אם בא לבית דין קודם שעברה שביעית ונתחייב שבועה בבית דין - נקבע החוב על השבועה, ואז כשעברה השביעית ולא נשבע - נשמט כל החוב, שהרי הוא נשאר רק על השבועה. אבל כל זמן שלא חייבוהו בית דין שבועה, אף על פי שכפר והיה בענין כזה שאם היה בא לבית דין היה מתחייב שבועה - מכל מקום עתה אין כאן שום חיוב שבועה, ולא חוב, כיון שכפר - אין זה ידוע שיש כאן חוב, על כן אם אחר כך הודה - מתחייב אם היתה הודאתו אחר השביעית. ומסתבר שבעל סברא זו יסבור שבענין שתהיה על כל פנים כפירתו בבית דין אלא שלא הספיקו לחייבו שבועה - על כן נחשב כאילו אין כאן חוב. אבל אם היתה כפירתו שלא בבית דין - לא מסתבר כלל שבזה נפקע כח השמיטה, שהרי מכל מקום הוא יכול לנגוש אותו.⁵

כב), פרישה (אות יא), הגהות דרישה ופרישה (אות ו), תומים (סי' סז ס"ק ט) מפרשים שגם הרמב"ם איירי בנשבע כבר. וכן כתב הב"ח (סי' סז ס"ק יא) בדעת הטור, והשו"ע (סי' סז סעי' ז) על פי הסמ"ע (ס"ק טו).

4. רדב"ז (פ"ט ה"ח). ועיין עוד בתשובות הרדב"ז (ח"ב סי' ריד, ח"ה סי' ב"א קמ), וכן כתב בבית רידב"ז (הל' שביעית פ"י אות יד).

5. עיין מרכבת המשנה פ"ט ה"ח שכתב שבתביעה וכפירה שלא בבית דין אין שביעית משמטת אבל אם היה בבית דין הרי זה משמט.

פרק ט - הלכה ח

ג. כפירה ללא חיוב שבועה

שבת הארץ

וי"א⁶ שאם היתה הכפירה באופן טענה כזאת שלא השאירה אחריה חיוב שבועה, כגון שהיתה טענת ספק או שהיה לו עד המסייע אותו שעל ידי זה נפטר מן השבועה - אז נקבעה הכפירה לפוטרו לגמרי, ואין שביעית משמטתו גם כן אם חזר והודה אחר שביעית. ונראה שהוא הדין אם באו עדים אחר שביעית - נקבע החוב מחדש ואין שביעית משמטתו. אבל אם נשאר חיוב שבועה על החוב, בין שבועת התורה בין שבועה דרבנן - הרי יש כאן נגישה והשביעית משמטתו אפילו חזר והודה אח"כ אחר שביעית גם כן כבר אבד החוב.

ד. מלוה כפרנית

תוספת שבת

יש מי שאומר⁷ שמלוה כפרנית⁸ איננה משמטת את השבועה מכיון שאת הממון לא משמטת ק"ו שלא תשמט את השבועה. אם כפר ונשבע והודה קודם סיום השביעית או שבאו עדים שחייב קודם סוף שביעית הרי זה משמט⁹.

6. אורים ותומים (סי' סט ס"ק ט), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק לח), חדושי הרי"מ (סי' סז סעי' ז, ב).
7. מהר"ח או"ז (שו"ת סי' קפ).
8. הלווה כופר בהלואה.
9. טור, שו"ע (סי' סז סעי' ז).

שבת הארץ

הלכה ט

א. מלוה לעשר שנים ב. התנה עמו שלא יתבענו

רמב"ם

המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים - אינו משמיט,
אף על פי שהוא בא לידי לא יגוש - הרי הוא עתה אינו
יכול לנגוש¹. התנה עמו שלא יתבענו - שביעית משמטת².

א. מלוה לעשר שנים

רמב"ם המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים - אינו משמיט³.

תוספת שבת

יש מי שאומר⁴ שכיון ששמיטה ראשונה לא שמטה, שהרי היא בתוך עשר שנים ואין בה
נגישה, גם השמיטה שלאחר עשר שנים לא תשמט.
יש אומרים⁵ שהמלוה לעשר שנים הרי זה משמט מכיון שיגיע לידי נגישה. ויש שפסקו⁶
שלכתחילה בהלואה לעשר שנים יש לעשות פרוזבול.

1. מכות (ג ע"ב).
2. ירושלמי (שביעית פ"י ה"א, מכות פ"א ה"ב).
3. וכן הכריע ר"ת (תוד"ה איכא), בעל המאור (מכות ג, א), רמב"ן (מכות ג ע"א ד"ה הא),
רשב"א (שור"ת ח"ב סי' רכה), תוס' רי"ד (מכות ג ע"ב, מובא בתלפיות ניסן תשכג כ"ח
עמ' 378), בעל התרומות (שער מה, ח"א סי' ח), אור זרוע (פסקי ע"ז פרק א, קכא),
רא"ש (מכות סי' ג), מאירי (מכות ג ע"ב), טור שור"ע (סי' סז סעי' י), תשב"ץ (ח"ב סי'
צט).
4. מאירי (מכות ג ע"ב) בשם גדולי המפרשים. ועיין פסקי הלכות רקנטי (סי' שנב)
5. רבינו אליהו הזקן, ריב"א (תוס' שאנץ ג ע"ב, רא"ש סי' ג), ר"ח (על פי תוס' תלמיד
ר"פ, תוס' שאנץ, ועיין או"ז פסקי ע"ז פ"א קכא שכתב בשם האו"ז), רמ"ה (טור סי'
סז). הרי"ף (על פי דברי רבינו ירוחם מירושלים נ"ז, ח"א כו ע"ג, אולם הב"י סי' סז ד"ה
וכן המלוה דחה את דברי רבינו ירוחם, וכן נראה מדברי הרא"ש ב"ק פ"א סי' ו, הרי"ן
ע"ז ז ע"א שבכל איסור דרבנן הרי"ף פוסק כלישנא בתרא).
6. דבר אברהם (ח"א סוף סי' לב).

פרק ט - הלכה ט

יש אומרים⁷ שבסתם הלואה לשלושים יום שביעית משמטת בסופה אפילו נגמרה השמיטה ועדיין לא נגמרו ל' יום, ואין זה כקובע זמן, ויש חולקים⁸ וסוברים שאיננה משמטת. מי שקבע זמן לפרעון והגיע קודם ראש השנה של מוצאי שביעית איננו יכול להרחיב לו זמן הפרעון לאחר שביעית⁹.

ב. התנה עמו שלא יתבענו

רמב"ם **התנה עמו שלא יתבענו - שביעית משמטת**¹⁰.

שבת הארץ

וי"א¹¹ דהתנה עמו שלא יתבענו - אינה משמטת א"א (=אלא אם) התנה עמו רק שלא יתבענו בכית דין אבל יתבענו בינו לבין עצמו, שבכהאי גוונא עדיין יש בו נגישה.

וי"א¹² שכיון שיכול לתפוס משלו, אף על פי שהתנה שלא יתבענו - מכל מקום אינו מוחל לו - מקרי 'לא יגוש'. ועוד מפני שהוא נגוש מעצמו כיון שאינו יוצא ידי שמים עד שיפרע¹³.

תוספת שבת

יש מי שאומר¹⁴ שכיון שכל שעה שהוא רואה את המלוה הרי הוא נגוש מעצמו ולכן הרי זה משמט.

7. ב"ח (סי' סז אות יג), תומים (סי' סז ס"ק טז).
8. כתב סופר (ח"מ סי' ח ד"ה ועד), דבר אברהם (סי' לב ס"ק ד), שער המשפט (סי' עג ס"ק ב), תורת זרעים (פ"י מ"ב). עיין ראש יוסף (ס"ק כח).
9. גליוני הש"ס (גיטין לו ע"א ד"ה שראה), גרש ירחים (גיטין לו ע"א ד"ה ועפ"ז), חידושי הר"מ (סי' סז ס"י ד"ה ולכאורה).
10. ירושלמי (שביעית פ"י ה"א, מכות פ"א ה"ב), וכן הכריע בתשובת רבינו חיים אור זרוע (סי' לט). פאת השלחן (סי' כט סעיף יז, בבית ישראל ובית רידב"ז ס"ק יז).
11. בית ישראל (פאת השלחן סי' כט סעיף יז אות מו).
12. מהרי"ק, כס"מ (פ"ט ה"ט).
13. על הצורך בשני נימוקים עיין בתומים (סי' סז ס"ק יב).
14. רדב"ז (פ"ט ה"ט).

שבת הארץ

שבת הארץ

ויש שמגמגמים על עיקר דין זה¹⁵, והם נוטים לומר שלעולם אין שביעית משמטתו כיון שהתנה שלא יתבענו. ואפילו אם רק התנה שלא יתבענו בבית דין י"ל, כיון שאינו יכול לנוגשו בבית דין אין זה חשוב נגישה מה שיתבעהו בעצמו, והוי דומיא דמלוה שכפר בה¹⁶, שאף על פי שיכול לתובעו בינו לבין עצמו מכל מקום, כיון שבבית דין אינו יכול לתובעו - אין זו נגישה.

תוספת שבת

יש מי שאומר¹⁷ שאם התנה שלא יתבענו לעולם לכו"ע לא משמט, ויש חולקים¹⁸.

15. בעל התרומות (שער מה סעי' ח).

16. לעיל ה"ח.

17. תומים (סי' סז ס"ק יב, טז), עיין תורת השביעית (פ"ט ה"ט ד"ה התנה).

18. בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק מו), משנת יעב"ץ (שמיטה ויובל עמ' רט).

הלכה י

א. תנאי שלא ישמט

רמב"ם

המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמיטנו שביעית – הרי זה נשמט, שאינו יכול לבטל דין השביעית. התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה, ואפילו בשביעית – תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים, ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבה אותו תורה בו, שהוא חייב¹.

א. תנאי שלא ישמט

שבת הארץ

ולדעה הסוברת² שאף על פי שאין השביעית משמטת אלא בסופה, היינו, שאינו מחוייב לומר משמט אני, אבל איסור הנגישה נוהג כל השנה השביעית – יש לומר שאין מועיל על זה שום תנאי, שהוא יכול לחייב את עצמו בממון שאינו חייב, על כן נחשב כאילו אחר השביעית נתחייב מחדש, על כן מותר לו לתובעו. אבל בתוך שנת השביעית, להסוברים שיש איסור תביעה, אפילו אם נאמר שנתחייב מחדש – ג"כ לא מהני, שמכל מקום השנה עצמה משמטת תיכף אחר ההתחייבות. אלא שיש לומר שגם לדעה זו אינה משמטת שנת השביעית עצמה, משום שהחיוב החדש שמחייב את עצמו מכח תנאי שלו – אין זה מלוה, כי אם חיוב אחר, והוא כחיוב שכר שכיר ושארי חובות שאינם מחמת מלוה, שאין שייך בהם השמטת שביעית.

1. מכות ג ע"ב.

2. לעיל ה"א.

שבת הארץ

תוספת שבת

יש מי שאומר³ שהתנאה זו צריכה להיות בשעת ההלואה דוקא, ויש מי שאומר⁴ שאפילו לאחר הלואה מועילה התנאה זו.

יש מי שאומר⁵ שהלווה ג"כ יכול להתחייב שלא תשמטנו שביעית, ויש מי שאומר⁶ שהתנאי לטובת המלוה ואין דברי הלווה משפיעים כלל.

יש מי שאומר⁷ שאין ראוי לעשות תנאי שבממון מכיון שעובר על מה שכתוב בתורה במצות השמיטה.

אם המלוה רוצה לעשות תנאי, שלא ישמיט בשביעית, והלווה איננו מסכים לכך ובגלל זה אין המלוה מסכים להלוות יש אומרים⁸ שהמלוה עובר באיסור וחייב להלוות, ויש סוברים⁹ שאין המלוה חייב להלוות.

שבת הארץ

אם כתב בשטר לשון פקדון - הרי זה כמתנה שלא ישמיט אותו בשביעית, ועל כן אינו משמט¹⁰.

3. רמב"ן (גיטין לו ע"א ד"ה ומי איכא), ריטב"א (גיטין לו ע"א ד"ה מי איכא, מכות ג ע"ב ד"ה אמר רב), כפתור ופרח (פרק מט ד"ה וא"ת), משנת דר' אליעזר (סי' סז ס"ק ט), ערוך לנר (מכות ג ע"ב ד"ה בעי לשלומי). עיין במשנה כסף (סי' סז סעי' ט שערים המצוינים אות צח).
4. בית דוד (סי' יז), חשק שלמה (סי' יז ס"ק ה), ערך השלחן (סי' סז ס"ק י).
5. ערוך לנר (מכות ג ע"ב ד"ה לדידי).
6. תורת השביעית (הלכה י).
7. רש"י (מכות ג ע"ב ד"ה לדידי), ב"ח (סי' סז ס"ק יב, ועיין בב"י סי' סז ס"ק ב, שכתב שאפשר שגם לרש"י אין בכך איסור). העיטור (ח"א אות פ ערך פרוזבול). ובספר תורת השביעית (הלכות שמיטה ה"י) כתב שגם הרמב"ם סובר שתנאי זה הוא בדיעבד כיון שעובר על רצון התורה. ע"ע חת"ס (חור"מ קיג).
8. בכור שור (מכות ג ע"ב), מנח"ח (מצוה תפ), תוס' אנשי שם (שביעית פ"י מ"ג), היכלי שן (ח"ב סי' פד), הגר"י דיסקין (ספר השמיטה פ"ג הערה 1).
9. חינוך (מצוה תפ). בספר משנה כסף (עמ' יט, פנים מסבירות) הוכיח שהרמב"ן, הריטב"א והמאירי (גיטין לו ע"א) שהקשו מדוע התקין הלל פרוזבול ולא תקנו לכתוב על מנת של תשמטני שביעית, ולא תרצו כתרועץ הבכור שור, משמע דס"ל שאם הלווה אינו מסכים לתנאי אין המלוה עובר באיסור ואינו מחויב להלוות.
10. שו"ת מהרי"ק (כלל קפב), רמ"א (סי' סז סעי' ט),

פרק ט - הלכה י

אם נהגו לכתוב בשטרות לשון המועיל שלא ישמיט בשביעית, אם נמצא בשטר אחד שלא נכתב - לא אמרינן דהוי כאילו נכתב, כמו שאנו אומרים כיוצא בזה בלשונות אחרים של תקון שטרות¹¹. שכאן, כיון שאפשר לתקן מניעת ההשמטה ע"י פרוזבול, יש לומר¹² שלא חשש בעל השטר להתנות שלא ישמיט או אולי חפץ באמת להלוות באופן שישימיט ולקיים מצות שמיטה כדין, מפני שמצות חביבות עליו¹³.

תוספת שבת

ויש חולקים¹⁴ וסוברים שבזמה"ז אפילו לא התנה הרי זה כמי שהתנה.

11. רשב"א (ח"ב סי' שיד)

12. רשב"א (ח"ב סי' שיד).

13. סמ"ע (סי' סז ס"ק כ, ועיין במשנה למלך פ"ט ה"י שהעיר על הסמ"ע), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק מג), ערוך השולחן (סי' סז סעי' ו).

14. מהרשד"ם (חומ"מ סא) על פי דברי הרא"ש (כלל סד סי' ד, כלל עז סי' ב).

שבת הארץ

הלכה יא

ב. שכר שכיר

א. הקפת החנות

רמב"ם

- הקפת החנות אינה נשמטת, ואם עשה אותה מלוה - נשמטת. שכר שכיר אינו נשמט, ואם זקפו עליו מלוה - הרי זה נשמט¹.

א. הקפת החנות

שבת הארץ

והקפת החנות, יש אומרים² שאינה בכלל זה שתצא מכלל סתם מלוה ולא תשמט רק אם הוא לוקח מהחנוני בהקפה מעט מעט, ואחר כך הוא נפרע ממנו אחר שיתקבץ מהלקיחות המועטות חוב גדול. אבל אם הקיפו פעם אחד - הרי זה כשאר מלוה ומשמט³.
ויש חולקים⁴ וסוברים שאין חילוק, ולעולם, כיון שלקח ממנו בחנות בהקפה - הרי זו אינה משמטת כי אם כשזוקף עליו במלוה⁵.

1. שביעית (פ"י מ"א).
2. ב"י (סי' סז ס"ק יט).
3. לפי הסבר זה אפילו מכר, שאיננו בא ממלוה, שביעית משמטתו. וכן דעת ר"י מיגא"ש (בשטמ"ק כתובות נב ע"ב).
4. ב"ח (סי' סז ס"ק יט).
5. לפי הסבר זה כל שאיננו מדרך הלואה אין שביעית משמטתו, וכן כתבו הרמב"ן, רשב"א, ריטב"א, (כתובות נה ע"א), ר"ן (כתובות כה ע"א ד"ה ולשביעית), גידולי תרומה (סי' מה אות יג), לבוש (סי' סז סעי' יד), חלקת מחוקק (אבה"ע סי' קא ס"ק ג), בית שמואל (אבה"ע סי' קא ס"ק ד), תומים (סי' סז ס"ק טו), שער המשפט (סי' סז ס"ק), ועיין ביראים (סי' קסד).

ומקריא⁶ מלוה משקבע זמן פרעון⁷, וי"א⁸ דזקיפה במלוה מקריא משכתב בפנקסו כל החשבון שלקח בכמה פעמים ביחד לסך הכל.

תוספת שבת

ויש מי שאומר⁹ שזקיפה במלוה היינו העמדה בדין. ויש מי שאומר¹⁰ שזקיפה במלוה היינו כתיבת שטר חוב.

שבת הארץ

וזקיפת מלוה, יש אומרים¹¹ שאם לא קבע זמן לפרעון - לא חשיבא זקיפה במלוה, כי אם כשמזכיר לו סכום המעות של סך הכל של חובו: אבל מזכיר סכום המדות שלקח ממנו שהם עולים בסך הכל לכך וכך מדות במנין - אין זו זקיפה. שאם מזכיר לו סכום המדות אז אינה זקיפה כי אם על ידי קביעת זמן פרעון.

ויש מי שאומר¹² דלא בעינן לזקיפת מלוה דוקא כתיבה, ליכתב בפנקסו כל החשבון ביחד, אלא דהוא הדין אם אמר בעל פה וחשב עליו ביחד את כל החשבון גם כן שפיר הוא זקיפת מלוה.

6. לשון הרמ"א "ומקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן", אולם עיין בתומים (ס"ק טז) שהעיר מלשון המשנה שלא נאמר בה "זקפה" אלא "עשאה מלוה".
7. רא"ש (שביעית פ"י מ"א, גיטין פ"ד סי' יז), טור (סי' סז), מהר"י קורקוס (פ"ט ה"יא), פרישה (סי' סז ס"ק יט), תפארת ישראל (יכין אות ה).
8. רש"י (ב"מ עב ע"א), מרדכי (שבועות פרק כל הנשבעין סי' תשפ) הובא ברמ"א (סי' סז דרכי משה ס"ק ז, סי' סז סעי' יד).
9. ב"י (סי' סז ס"ק יט) בדעת הרמב"ם, יש"ש (גיטין פ"ד סי' מה), עיין משנה ראשונה (פ"י מ"א).
10. כנסת הגדולה (סי' סז הגהת ב"י אות לח) בשם המרדכי, עיין תומים (סי' סז ס"ק טז).
11. תומים (סי' סז ס"ק יז, אורים ס"ק כט, והשיג עליו בבית ישראל סי' כט ס"ק נה).
12. תומים (סי' סז ס"ק יז), בית ישראל (סי' כט ס"ק נה).

שבת הארץ

ב. שכר שכיר

תוספת שבת

יש מי שאומר¹³ שאיירי רק בשכיר להניח שכרו שנה שנתיים ואינו נוגשו לתת לו שכרו אלא הרי הוא כפקדון ביד השוכרו. ולשיטה זו שכיר זמני שביומו נותן שכרו הרי זה משמט¹⁴. ויש מי שאומר¹⁵ שכל שכר שכיר או שכירות בתים וכלים¹⁶ איננו משמט אלא אם כן זקפו במלוה.

13. סמ"ע (סי' סז ס"ק כו) על פי דברי הב"י (סי' סז ס"ק יט), עיין לעיל הערה 3.
14. הל' שביעית (להרב בנימין זילבר זצ"ל עמ' קכח).
15. גידולי תרומה (שער מה אות יג ד"ה ועל), אורים (סי' סז ס"ק ל), עיין לעיל הערה 5.
16. מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה וזה).

פרק ט - הלכה יב

הלכה יב

רמב"ם

קנסות של האונס והמפתה והמוציא שם רע - אינן נשמטין¹, ואם זקפן במלוה - נשמטין. ומאמתי נזקפין במלוה - משעת העמדה בדין².

שבת הארץ

ומיירי שרק עמד בדין³, אבל לא כתבו לו בית דין פסק דין על זה, שאם כתבו לו פסק דין - אינו משמט, משום דמעשה בית דין אינו משמט⁴ כמו שיתבאר לקמן⁵.

תוספת שבת

זקיפה במלוה קודם העמדה בדין לא משמטת⁶. יש אומרים⁷ שאם פגמה בקנס (שגבתה מקצת) לא נעשה כמלוה ואינו משמט, ויש אומרים⁸ שאם פגמה בקנס, דינה כפגימה בכתובה, ומשמטת.

1. שביעית (פ"י מ"ב).
2. גיטין (יח ע"א).
3. ר"ש, תוספות אנשי שם. (פ"י מ"ב).
4. יש"ש (גיטין פ"ד סי' מה ד"ה תנן), אורים (סי' סז ס"ק לא), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק נח).
5. הלכה טו.
6. ב"י (סי' סז סעי' יט), סמ"ע (סי' סז ס"ק ל), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק נח).
7. שער המשפט (סי' סז ס"ק ז) בדעת הרמב"ם והשו"ע.
8. יש"ש (גיטין פ"ב סי' ח).

שבת הארץ

הלכה יג

ב. הבא מכח נכרי

א. כתובה ותוספותיה

רמב"ם

המגרש את אשתו קודם השמיטה - אין כתובתה נשמטת.
ואם פגמה אותה או זקפתה עליו במלוה - נשמטת¹.

א. כתובה ותוספותיה

שבת הארץ

והוא הדין שתוספת כתובה אינה נשמטת², אלא אם כן פגמה הכתובה או זקפה במלוה. וכן הנדוניא³ שלה שצריך להחזיר, גם כן דינה ככתובה ואינה נשמטת, רק אם פגמה את יסוד הכתובה⁴.

תוספת שבת

יש מי שאומר⁵ שהנדוניא משמטת בשביעית, מכיון שתנאי כתובה ככתובה היינו לענין תוספת אבל לא לענין נדוניא.

שבת הארץ

1. כדעת שמואל בגמ' גיטין (יח ע"א).
2. כתובות (נה ע"א) עיין רש"י, תוס', ר"ח. רי"ף (דף כא ע"ב מדפי הרי"ף), רא"ש (פרק אע"פ סי' א). כנה"ג (הגהות הטור אות כז), פאת השלחן (פרק כט בית ישראל ס"ק ס). לפי הסבר זה נראה שאין הכתובה ותוספת כתובה משמטים מכיון שאין כאן דרך הלואה.
3. תשובות הרמב"ם (סי' רא), תשובות מהר"ם בן ברוך (סי' תתקעג, הגהות מיימוניות סוף ס' משפטים סי' יב), תשובות מהרשד"ם (אבהע"ז סי' רכז), ערך לחם (מהריק"ש עמ' צג, כנה"ג סי' סז אות כו), תומים (סי' סז ס"ק יח, אורים ס"ק לב), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק ס).
4. תוס', רמב"ן, רשב"א, ריטב"א (כתובות נה ע"א ד"ה ולשביעית) מסבירים שהחידוש הוא שפגימה בכתובה משמטת את התוספת.
5. כפתור ופרח (פרק מט ד"ה וכתבו רבוותא)

פרק ט - הלכה יג

ויש מי שנראה מדבריהם⁶ שתוספת כתובה אינה נשמטת מפני שהיא כמעשה בית דין דומיא דכתובה. וי"א⁷ שחיובים שאדם מחייב את עצמו, אפילו לא היו מעשה בית דין – גם כן אין שביעית משמטת⁸. והדעה הראשונה, שסוברת שטעם כתובה ותוספת כתובה משום דכמעשה בית דין הם - סוברת דכל החיובים שאדם מחייב את עצמו נעשים הם מלוה מיד ונשמטים, עד שיעשו מעשה בית דין, שאז אינם משמטים עוד.

תוספת שבת

יש מי שאומר⁹ שדין הפוגמת רק לאחר שעמדה בדין.

ב. הבא מכח נכרי

שבת הארץ

הבא מכח נכרי - הרי הוא כנכרי שאין שביעית משמטתו. ולכן, מי שקנה שטר מן הנכרי על חבירו - אין השביעית משמטתו, כשם שלא היתה משמטת כשהיתה ביד נכרי,

תוספת שבת

ואם זקפו עליו במלוה משמט כהקפת חנות¹⁰.

שבת הארץ

וכן מי שערב לחבירו אצל מלוה נכרי ופרע להנכרי ולקח השטר מן הנכרי, ותובע עכשיו את חבירו באותו השטר עצמו שקבל מנכרי - אין שביעית

6. רש"י (גיטין יח ע"א ד"ה ויזקוף, כתובות נה ע"א) טור (אבה"ע סי' קא), ב"י (חז"מ סי' סז ס"ק יט).

7. תוס', רמב"ן, רשב"א, ריטב"א (כתובות נה ע"א ד"ה ולשביעית).

8. חלקת מחוקק (אבה"ע"ז סי' קא ס"ק ג) מכיון שאין הם כמלוה. עיין לעיל פ"ט הי"א הערה 5.

9. סמ"ע (סי' סז ס"ק ל, עיין ב"י (סי' סז ס"ק יט).

10. תשובת הרשב"א (ח"א סי' תשפט) הובא בב"י (סי' סז סעי' יז).

שבת הארץ

משמטתו, אבל בלאו הכי - משמטת. אף על פי שפרע לנכרי בשבילו – מכל מקום, כיון שלא בשטר של הנכרי הוא נפרע ממנו כי אם בשטר שנתן הוא בעצמו עליו, אף על פי שיסוד הדבר בא מחוב הנכרי – מכל מקום אינו כנכרי בזה, ושיביעית משמטתו¹¹.

11. תשובת הרשב"א (ח"ג סי' נט), רמ"א (סי' סז סעי' יז), לבוש (סי' סז סעי' יז), סמ"ע (סי' סז ס"ק לה).

פרק ט - הלכה יד

הלכה יד

א. משכון על חלק מהחוב ב. משכנו שלא בשעת הלוואתו

רמב"ם

המלוה על המשכון - אינו משמיט, והוא שיהיה החוב כנגד המשכון. ואם היה יתר - משמיט היתר על המשכון.¹

א. משכון על חלק מהחוב

רמב"ם ואם היה יתר - משמיט היתר,

שבת הארץ

וי"א² שאפילו היה המשכון על חלק קטן מן החוב - אינו משמט את כל החוב.

ב. משכנו שלא בשעת הלוואתו

שבת הארץ

משכנו שלא בשעת הלוואתו על פי בית דין - דינו כמלוה על המשכון שאינו משמט³, ואפילו אם לא היה המשכון בידו במוצאי שביעית, כגון שהיה כסות לילה שהחזיר לו לפני בא השמש, או כסות יום שהיתה אצלו ביום כדין משכון

1. שביעית (פ"י מ"ב, במהדורת הרב קאפח) וכפי שהעמידה הגמ' אליבא דרשב"ג (שבועות מד ע"א). וכן הכריע בסמ"ג (לאוין ער), מאירי (גיטין לז ע"א, ב"מ מח ע"ב ד"ה זה שביארנו), ר"ן (גיטין פ"ד דף יט ע"ב ד"ה וגרסינן).
2. ירושלמי (שביעית פ"י ה"א, עיין פנ"מ שם), ריבמ"ץ, ר"ש (שביעית פ"י מ"ב), רא"ש (שביעית פ"י מ"ב, גיטין פ"ד סי' יז), רמב"ן, ריטב"א (ב"מ מח ע"ב), ריא"ז (קונטרס הראיות ראיה ו), ר"ן (ב"מ מח ע"ב). ביש"ש (גיטין פ"ד סי' מה ד"ה תנן) כתב שהעיקר כדעה זו.
3. המלוה קונה את המשכון הן אם נלקח המשכון בשעת ההלוואה או לאחריה, תוס' (גיטין לז ע"א ד"ה שאני), רשב"א (גיטין לז ע"א ד"ה הא), ריטב"א (מכות ג ע"ב ד"ה הכא, קידושין ח ע"ב ד"ה איתביה), ר"ן (גיטין יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה וגרסינן), טוש"ע (סי' סז סעי' יג), ועיין ראב"ן (סי' קיא) שסובר שמשכנו בשעת הלוואה משמט כיון שלא קנה משכון, וע"ע בירור הלכה (גיטין לז ע"א ציון ל).

שבת הארץ

שלא בשעת הלואתו שצריך להחזיר לו כסות יום ביום וכסות לילה בלילה – מכל מקום, גם בשעת החזרה דינו כאילו היה המשכון אצלו.⁴

תוספת שבת

וכן אם הגיע המשכון למלוה כפקדון, ובשעת ההלואה אמר לו הלווה שהוא כמשכון איננו משמט.⁵

שבת הארץ

אבל אם תפס מעצמו משכון מהלוה - אין דינו כמלוה על המשכון, ואפילו בזמן שהמשכון אצלו, כיון שלא בא לידו בתורת משכון - אינו מועיל שלא להשמיט את החוב.⁶

תוספת שבת

אבל אם תפס מהלוה בכח הזרוע כמשכון על החוב אין השביעית משמטתו.⁷ ויש מי שאומר⁸ שהתופס משכון בכח הרי זה משמט. כל זה במשכון של מטלטלין אבל משכון קרקע אינו נקנה למלוה ולכן השביעית משמטתו באתרא דמסלקי.⁹

4. ב"מ קטו ע"א.
5. כנסת הגדולה (סי' סז הגהות הטור אות יז) פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק מח).
6. ב"ח (סי' סז ס"ק יז), כנה"ג (סי' סז אות יז), עיין קצות החושן (סי' סז ס"ק ה),
7. גידולי תרומה (שער מה אות י), כנה"ג (סי' סז אות יח), קצות החושן (סי' סז ס"ק ה).
8. תומים (סי' סז ס"ק יד), פאת השלחן (סי' כט אות נא).
9. תוס' (ב"מ סז ע"ב ד"ה ושביעית, גיטין לז ע"א ד"ה אלא מעתה), בעל העיטור (אות פ-פרוזבול), רמב"ן, רשב"א (גיטין לו ע"ב ד"ה והא). בעל התרומות (שער מה אות י), חינוך (מצוה תעז).

הלכה טו

א. מוסר שטרותיו ב. בית דין

רמב"ם

המוסר שטרותיו לבית דין, ואמר להם, אתם גבו לי חובי - אינו נשמט, שנאמר¹: ואשר יהיה לך את אחיך, וזה בית דין תובעין אותו.

וכן בית דין שחתכו את הדין, וכתבו, איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך - אינו נשמט, שזה כגבוי הוא, וכאילו בא לידו, ואינו כמלוה².

א. מוסר שטרותיו

שבת הארץ

יש אומרים³ שהמוסר השטרות עצמם לבית דין - אינו משמט מן התורה, ומהני גם כן בזמן שהיובל נוהג, שאז שמיטת כספים נוהגת מן התורה.

תוספת שבת

ויכול למסור השטרות אפילו לב"ד של הדיוטות⁴, ויש מי שאומר⁵ שצריך ב"ד חשוב.

1. דברים (טו, ג).
2. שביעית (פ"י מ"ב),
3. כך נראה מדברי הרמב"ם שהביא את דין המוסר שטרותיו בנפרד מדין פרוזבול והביא על כך דרשה (מהר"י קורקוס), וכן כתב התוס', רמב"ן, ריטב"א (מכות ג ע"ב ד"ה המוסר), ראב"ן (גיטין לו ע"א ד"ה שביעית), רבינו קרשקש (גיטין לו ע"א ד"ה מתניתין), ר"ן (גיטין דף יח מדפי הר"ף ע"ב ד"ה פיסקא, חידושין לגיטין לו ע"א ד"ה ומי), בעל התרומות (שער מה אות יא), כפתור ופרח (פרק מט ד"ה האמנם), ב"ח (סי' סז ס"ק יד, הביא דרשה מהספרי), סמ"ע (סי' סז ס"ק כב), אורים (סי' סז ס"ק כד),
4. בעל התרומות (שער מה אות יא, הובא בב"י סי' סז ס"ק יד), יש"ש (גיטין פ"ד סי' מ"ג), ערך לחם (עמ' צג, מהריק"ש חו"מ סי' סז סעי' יא), מנחת חינוך (מצוה תע ז, הביא את דעת בעל התרומות).
5. פני יהושע (גיטין לו ע"א ד"ה בתוד"ה מי איכא) על מנת להחשיבו כגבוי.

שבת הארץ

שבת הארץ

וי"א⁶ שדינו של מוסר שטרותיו לבית דין הוא כדין הפרוזבול, שאינו מועיל כי אם מדרבנן משום תקנת הלל. ומועיל גם כן רק בזמן הזה ששמיטת כספים היא נוהגת רק מדרבנן, זכר לשביעית, ולא בזמן שהיובל נוהג כשיהיו כל ישראל בארץ ישראל ויקדשו יובלות ושמיטין מן התורה.

ב. בית דין

תוספת שבת

דוקא כשכתבו ב"ד את פסק הדין הרי הוא כגבול⁷, ויש מי שאומר⁸ שאפילו לא כתבו בית דין הרי זה כגבול. דוקא גזרת ב"ד איננה משמטת אבל גזרת יחיד אינה מעשה ב"ד⁹.

6. רש"י (מכות ג ע"ב ד"ה מוסר), תוס' הרא"ש (גיטין לו ע"א ד"ה מי איכא בתרוץ השלישי), ריא"ז (פסקים גיטין ג, ג), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק מז).
7. ר"ש, רא"ש (שביעית פ"י מ"ב), רא"ש (תשובות הרא"ש סוף כלל פו), כס"מ (פ"ט ה"טו, ב"י סי' סז אות יח), סמ"ע (סי' סז ס"ק יז), אור"ת (סי' סז ס"ק טז), וכן נראה מדברי הרמב"ם (פ"ט ה"טו).
8. הובא בשו"ת מהרי"ט (ח"ב חו"מ סי' קיד), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק לט).
9. כנסת הגדולה (סי' סז אות כא בשם הרש"ך), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק לט).

הלכה טז

- א. פרוזבול בשביעית של תורה
ב. פרוזבול בשביעית מדרבנן
ג. פרוזבול כתקנה קבועה
ד. תקנת מכירת קרקעות בימינו

רמב"ם

כשראה הלל הזקן שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, ועוברין על הכתוב בתורה: 'השמר לך פן יהיה דבר וכו' - התקין פרוזבול, כדי שלא יישמט החוב עד שילוו זה את זה. ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה, שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה - אין הפרוזבול מועיל בה.

א. פרוזבול בשביעית של תורה

שבת הארץ

ויש חולקין² ואומרים שתקנת פרוזבול מועלת משום הפקר בית דין הפקר אפילו נגד שמיטה של תורה, ולדבריהם יש כח ביד בית דין לא לבד להפקיע חיוב של ממון ממי שהוא חייב לפרוע ולתן, אלא גם להוציא ממון ממי שאינו חייב כלל, בתורת תקנה קבועה.

ב. פרוזבול בשביעית מדרבנן

שבת הארץ

ויש אומרים³ שאין לבית דין כח להפקיר ממון כי אם בתורת שב ואל תעשה,

1. דברים (טו, ט).
2. רש"י (גיטין לו ע"ב ד"ה רבא), בעל העיטור (ח"א אות פ- פרוזבול), רמב"ן (ספר הזכות דף יח, א מדפי הרי"ף), רשב"א (גיטין לו ע"א, מיוחסות רנו), ראב"ד (פ"ט ה"טז), ריא"æ (פסקים ג, ג).
3. הסוברים שפרוזבול מועיל רק בשביעית מדרבנן, הם; רמב"ם (פ"ט ה"טז), מאירי (מגן אבות הענין החמשה עשר) מהר"י קורקוס, כס"מ (פ"ט ה"טז), ב"י סי' סז ס"ק כ, ד"ה יש). כדעה זו שפרוזבול מועיל רק בשמיטה דרבנן כתבו גם ביראים (סי' קסד), סמ"ג

שבת הארץ

דהיינו לתקן להפקיע איזה שיעבוד או חוב, שלא יהיה המתחייב צריך לשלם, אבל לחייב בתורת תקנה קבועה שיתן המוחזק ויוציא מידיו ממון שלא כדין תורה - זה אינו בכח בית דין, דהוי כהעברה על דברי תורה בקום ועשה. ואין כח ביד חכמים לעבור על דברי תורה מטעם תקנתם כי אם בשב ואל תעשה. רק אם ראו איזה דבר ולצורך הוראת שעה - אז יכולים הם גם כן לעקור דבר מהתורה בקום ועשה למגדר מלתא, כמו אליהו בהר הכרמל⁴. והכי נמי יכולים לעקור ולחייב ממון אפילו להוציא ממי שאינו חייב בהוראת שעה⁵. אבל לעשות תקנה קבועה לדורות אינם יכולים כי אם בשב ואל תעשה. על כן, פרוזבול, שתקנתו היא שמוציאין מהלוח את החוב שהשמיטתו תורה - מוכרחים אנו לומר שמועיל דוקא בשמיטה דרבנן כשביעית בזמן הזה⁶.

ג. פרוזבול כתקנה קבועה

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריהם⁷ שהפרוזבול מועיל מן התורה אפילו בלא תקנת הלל, שדין הפרוזבול הוא דין מוסר שטרותיו לבית דין שמן התורה אינו משמט⁸. אלא שאין ראוי ללמד את הרבים לעשות תקנה להפקיע מצות התורה. שאף על פי שאינם עוברים על האיסור של לא יגוש – מכל מקום המצוה של שביעית בהשמטת כספים היא מופקעת מידם, ודמי למי שאינו לובש טלית החייבת בציצית, ומתוך כך הוא פוטר את עצמו מן המצוה, שעל זה מענישים בעידן ריתחא, מפני שראוי להדר לקיים המצות, וק"ו שאין ראוי כלל לעשות

(עשה קמז-ח, עיין שמן המור אוצר השביעית דף כא, ד"ה גס, ובית הלוי ח"ג סי' א סעי' ב אות ו). וכן למד הק"נ בדעת הרי"ף ורא"ש (גיטין פ"ד סי' יג אות ד), כפתור ופרח (פרק מט).

4. יבמות (צ"ב), רמב"ם (יסודי התורה פ"ט ה"ג).

5. רמב"ם (הל' סנהדרין פכ"ד ה"ו).

6. פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק סז).

7. תוס' (גיטין לו ע"א ד"ה מי).

8. עיין לעיל הלכה טו.

טצדקאות להפטר מהן⁹. אלא מפני שראה הלל שדבר זה מביא תקלה ועבירה - לימד את הכל להפקיע חיוב של השמטת הכספים על ידי פרוזבול, וגם זה הלימוד להפקיע המצוה על פי היתר לדבריהם, לא היה ראוי לקבוע לרבים כי אם משום ששביעית בזמן הזה דרבנן.

ולפי זה בשביעית דאורייתא, אם מגיע הכרח לקבוע איזה היתר של הפקעה לרבים - אין לקבוע אותו לדורות כי אם להוראת שעה, כדין של הפקעת בית דין בממון שבקום ועשה, שהיא רק להוראת שעה ומגדר מלתא להדעה הסוברת שעיקר יסוד הפרוזבול הוא משום זה רק בשביעית דרבנן, שנתבארה לעיל. ואפילו אם שביעית היא דרבנן, אם אפשר לעשות את ההפקעה ההיא רק להוראת שעה, שבוזה יתוקן הענין של המכשול - אין לעשות זה בקביעות. כי הלא גם ללמד לרבים ההפקעה שהיא דין תורה הוצרכנו להסביר דוקא משום שראה שעוברים על הכתוב בתורה, ושהיה הכרח לעשות תקנה לעניים ולעשירים. והתיקון לא היה בא מהוראת שעה, כי אם לא יהיו המלוים בטוחים גם לשמיטות הבאות, יש שימנעו מלהלוות הלוואות גדולות העומדות זמנים ארוכים, והיה גם הקילקול גדול. אבל אם אפשר לתקן דבר על ידי הפקעה של הוראת שעה - אין היתר ללמד דין הפקעה לרבים בקביעות.

ד. תקנת מכירת קרקעות בימינו

שבת הארץ

ולפי זה, ענין הפקעת שמיטת קרקעות הנהוגה על ידי מכירה לנכרי כיון שאפשר לתקן זה כל זמן שהמצב דורש, לפי הענין של הסרת המכשול שלא יבואו לעבור על איסורי שביעית באיסור ממש, ושלא תצא מזה קלקלה להעניים וליישוב הארץ בזמננו, וכל זה מתוקן הוא על ידי הוראה מיוחדת לכל

9. עיין מנחות מא ע"א.

שבת הארץ

שמיטה לפי הצורך שלה - אין ללמד לרבים הפקעה כזאת בתורת תקנה קבוע
כי אם להורות על פי הוראת שעה בכל שמיטה לפי ענינה ולפי מצב העם
היושב בארץ ישראל, שלהם נוגע ענין ההיתר שנעשה על ידי הפקעה זו¹⁰.

10. עיין מבוא לשבת הארץ פרק טו, אגרות הראיה אג' קעז, תקכב, תקנה (עמ' קצ), ביאורי
הרב קוק שלא תיקן היתר מכירה כתקנה קבועה אלא כהוראת שעה.

פרק ט - הלכה יז

הלכה יז

- א. בית דין החשוב שבעיר
ב. בית דין שהרבים קבלום עליהם
ג. קבלת רועי בקר
ד. בכל בית דין

רמב"ם

אין כותבין פרוזבול אלא בית דין חכמים גדולים ביותר
כבית דינו של ר' אמי ור' אסי, שהן ראויין להפקיע ממון
בני אדם, אבל שאר בתי דינים אינן כותבין¹.

א. בית דין החשוב שבעיר

שבת הארץ

וי"א² דבית דין של רבי אמי ורבי אסי לאו דוקא אלא הוא הדין כל בית דין
חשוב שבדור. וי"א³ שאין לנו עכשיו כלל בית דין הגדול כזה שראוי לכתוב
פרוזבול.

ב. בית דין שהרבים קבלום עליהם

שבת הארץ

ויש חולקים וסוברים⁴ שאין צריך כי אם בית דין בקיאים בדין ובענין פרוזבול
ויודעים מצות שמיטה והמחום רבים עליהם באותה העיר שהם דרים בה - הרי

1. על פי גיטין (לו ע"ב).
2. כך נראה בדעת הרמב"ם וכפי שבארו: מהר"י קורקוס, כס"מ בשם הריב"ש (סי' תצא, וכן כתב בב"י סי' סז ס"ק כא), רדב"ז. וכ"כ: ר"ת (תוס' גיטין לו ע"ב ד"ה דאלימי), סמ"ג (לאוין רעא), רא"ש (כלל עז סעי' ו), מאירי (גיטין לו ע"ב ד"ה כשתקן), ר"ן (דף יט ע"א מדפי הרי"ף ד"ה גרסי'), סמ"ק (לאוין רנט).
3. דעת ר"ת בתחילה (ספר הישר חי' סי' קלח), מאירי (גיטין לו ע"ב), העיטור (ערוך פרוזבול) הובא בבעל התרומות (שער מה סי' טז), מאירי (גיטין לו ע"ב ד"ה כשתקן), ר"ן (דף יט ע"א מדפי הרי"ף ד"ה גרסי'). עיין כפתור ופרח (פרק נ ד"ה ברם, בדעת הרמב"ם).
4. בעל התרומות (שער מה סעי' יח), וכן פסק השו"ע (סי' סז סעי' יח).

שבת הארץ

הם באותה העיר ובאותו זמן כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי, וראויים הם להפקיע ממון בני עירם בתקנתם הנראה להם כמו הם בדורם.⁵

תוספת שבת

לשיטה זו אין צריך בית דין חשוב שבדור אבל צריך בית דין שהוא יכול להפקיע ממון. ונראה שאין הדיינים יכולים להיות קרובים זה לזה שהרי הם בית דין, אבל המלוה והלווה יכולים להיות קרובים לדיינים⁶, ויש מי שהסתפק⁷ אם הדיינים קרובים ללווה.

ג. קבלת רועי בקר

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריו⁸ שאפילו קבלו עליהם שלושה רועי בקר להיות לבית דין בענין פרוזבול - מהני, ויכולים הם לכתוב פרוזבול, אלא שבענין שגם הלוח יקבל עליו אותם לבית דין.

ד. בכל בית דין

שבת הארץ

וי"א שכותבים פרוזבול בכל בית דין, ואין צריך כלל בית דין חשוב⁹, כי הפקעת הממון בא על ידי תקנתו הקבועה של הלל הזקן שתקן לדורות, אלא

5. ויש מי שאומר שכיון שהמחוס רבים ויכולים להפקיע ממון הרי הם ב"ד חשוב, כך נראה מדברי השו"ע (סי' סז סעי' יח) שהביא את דברי בעל התרומות וכתב שאיירי בב"ד חשוב.
6. ערך לחם (עמ' צג, הגהות מהריק"ש סעי' יח).
7. תומים (סי' סז ס"ק כג).
8. רא"ש (כלל קח סי' ט), תשובת הגהות מיימוניות (סוף ס' משפטים בתחילתו בשם תשובת רבינו יחיאל מפריש), מרדכי (גיטין פ"ד סי' שעט) וכפי שבארו הרדב"ז (ח"ד סי' קע, אלף רמא), המבי"ט (ח"ב סי' פא).
9. רמב"ן (גיטין לו ע"ב, ספר הזכות יח ע"ב מדפי הרי"ף), רמ"ה (בחיידושי הריטב"א כת"י), רשב"א (שו"ת ח"א א'צז, ח"ג סי' לג), רא"ש (גיטין פ"ד סי' יג), רבינו קרשקש (גיטין לו ע"ב). וכן פסק הטור והרמ"א (סי' סז סעי' יח).

פרק ט - הלכה יז

שתקנתו היתה על ידי זה האופן שימסר הדבר לבית דין, אבל כיון שמתקיים האופן של התקנה - כבר מופקע הממון מכח התקנה הראשונה של הלל, ואין צריך שהבית דין כותב הפרוזבול יהיה לו כח זה של הפקעת ממון בני אדם, ואף על פי שלא המחום בני העיר עליהם - ג"כ שפיר דמי¹⁰, אבל נראה¹¹ שמכל מקום צריכים להיות בקיאים בדין פרוזבול.

תוספת שבת

ויש מי שאומר¹² שאף לדעה זו אם יש בית דין גדול מהן לא יכתבו בית דין של הדיוטות. ולדעה זו יש מי שהסתפק¹³ האם מותר שהדיינים יהיו קרובים.

10. חכמת אדם (שער מצוות הארץ סי' כא סעי' ד).
11. מבי"ט (ח"ב סי' פא), עיין ש"ך (סי' סז ס"ק ה).
12. מבי"ט (ח"ב סי' פא, ח"ד סי' רכה), חת"ס (חו"מ סי' קיג).
13. מנ"ח (מצוה תעז ד"ה והמוסר)

שבת הארץ

הלכה יח

א. ב"ד של שנים או שלשה	ה. לא ידוע למי נמסר
ב. מסירת דברים	ו. עדות או מסירה
ג. כתיבת שמות הדיינים	ז. פרוט החייבים
ד. ב"ד שבעיר אחרת ושליח	

רמב"ם

זה הוא גופו של פרוזבול: מוסר אני לכם, פלוני ופלוני
הדיינין שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן
שארצה. והדיינין חותמין מלמטן או העדים¹.

א. ב"ד של שנים או שלשה

שבת הארץ

י"א² שדי שימסור דברים אלה בפני בית דין של שנים ואין צריך לזה שלשה
כמו שאר בית דין. וי"א³ שצריך דוקא בית דין של שלשה, ויהיה כתוב
בפרוזבול מוסרים לכם פלוני ופלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני.

תוספת שבת

יש מי שאומר⁴ שמספיקה מסירה בפני גדול הדור שהוא מומחה לרבים, והרי זה כב"ד.

1. שביעית (פ"י מ"ד).
2. כדעת רב נחמן (גיטין לב ע"ב) פסקו; ר"ת (ספר הישר סי' קלח, ער), אור זרוע (ע"ז סי' קכ), רשב"א, רבינו קרקש, ריטב"א, מאירי, ר"ן (גיטין לב ע"ב), רבינו ירוחם (מישרים נתיב ז), ריא"ז (הלכה ג, ד), גידולי תרומה (שער מה סעי' יז ד"ה הולך), אורים (סי' סז ס"ק לח).
3. כדעת רב ששת (גיטין לב ע"ב); בעל התרומות (שער מה סעי' טז, יז), טור ושו"ע (סי' סז סעי' יט), ב"י, ב"ח (סי' סז ס"ק כב), לבוש (סי' סז סעי' יט), סמ"ע (סי' סז ס"ק לח), שו"ע הגר"ז (סעי' לה), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק עא). וכן כתב המהר"י קורקוס (פ"ט הי"ז ד"ה אין כותבין) בדעת הרמב"ם.
4. רמ"ה (גיטין לז ע"א אות פה ד"ה ר' יונתן), עיין ריטב"א (כת"י גיטין לז ע"א ד"ה ר' יונתן).

ב. מסירת דברים

שבת הארץ

ואין צריך למסור את השטרות ליד בית דין בתקנת פרוזבול, כי אם מוסר דבריו ודיו⁵, ועל כן יכול למסור גם כן חובותיו שבעל פה⁶, ומהני גם עליהם פרוזבול. והלשון הזה מוסרני לכם הוא הלשון שאומר המלוה לדייני הפרוזבול בעל פה⁷, ועל זה מעידים הדיינים, במותב תלתא כחדא הוינא, ואתא פלוני המלוה ואמר לפנינו, מוסרני לכם פלוני ופלוני ופלוני, הדיינים שבמקום פלוני, כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמין שלושתן למטה פלוני עד או פלוני דין⁸.

ג. כתיבת שמות הדיינים

שבת הארץ

וי"א⁹ שצריך להזכיר את שמות הדיינים בפירוש ולא יכתב סתם שמסר לדיינים שבמקום פלוני. וי"א¹⁰ שזהו רק אם כתבו את הפרוזבול בלשון עדים, שמעידים שפלוני בא ומסר לבית דין אחר בפניהם - אז צריכים לכתוב את שמות הדיינים שמסר להם את החובות. (נ"ל שצריך להוסיף - אבל) אם כותבים הבית דין בעצמם שנמסר להם - די במה שיחתמו בחתימתם: פלוני ופלוני ופלוני דין, וממילא יודעים שבפניהם נמסר.

5. בעל התרומות (פרק מה סעי' יא), לבוש (סעי' יט), אורים (ס"ק לו), חכמת אדם (שערי צדק שער מצות הארץ פכ"א סעי' ה), פאת השלחן (סי' כט ס"ק עא).
6. ר"ן (גיטין דף יח מדפי הרי"ף ע"ב ד"ה פיסקא, חידושין לגיטין לו ע"א ד"ה ומי), עיין לעיל פ"ט הט"ו הערה 3.
7. יש מי שמחמיר שצריך בכתב ולא התירו בעל פה אלא לתלמידי חכמים, וכן נהגו במצרים (עיין לקמן הכ"ז).
8. עיין סמ"ע (סי' סז ס"ק לח).
9. כך משמע מלשון הטור (סי' סז), פרישה (ס"ק כב), ועיין סמ"ע (סי' סז ס"ק לח).
10. מבי"ט (ח"ב סי' רכה), כנה"ג (הגהות לטור סי' סז אות לב), עיין פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק עא).

ד. ב"ד שבעיר אחרת ושליח

שבת הארץ

ויכול למסור חובותיו גם בפני בית דין שבעיר אחרת ואין צריך שימסור דוקא בפני הדיינים¹¹.

ויש חולקים¹² על זה וסוברים שאין צריך רק שיהיו השטרות או הלויים בפני הדיינים אבל המלוה צריך שימסור דוקא בפני הדיינים. מיהו יכול למסור גם כן אפילו לדעה זו על ידי שלוחו שיבא לפני הדיינים, ואין צריך שדוקא המלוה בעצמו יבא לפניהם¹³. ויש מי שנראה מדבריו שצריך שיהיה שלוח זה על ידי עדים דוקא¹⁴, ומשמע שבעינין שני עדים, ככל דבר שבממון, שיעידו שפלוני המלוה שלחם למסור את חובותיו לפניהם.

ה. לא ידוע למי נמסר

שבת הארץ

וכשאין בעיר אלא בית דין אחד בקיאים בדיני פרוזבול, אף על פי שלא נתפרשו הדיינים בתוך הפרוזבול ולא חתמו בו – כשר, מפני שידוע מי הם כיון שכתוב בית דין שבמקום פלוני¹⁵, ומשמע שאם יש יותר מבית דין אחד, ואין כתוב בפרוזבול שמותיהם של הדיינים רק שמסר לפני בית דין שבעיר

11. ירושלמי (שביעית פ"ה ה"ב) על פי ביאור המרדכי (גיטין סי' שפ), רמב"ן (גיטין לו ע"א ד"ה ומי), מבי"ט (ח"ב סי' פא), ב"ח (סי' סז ס"ק כג ד"ה אלא) בבאור הרא"ש (גיטין פ"ד סי' יג), רמ"א (סי' סז סעי' כ), לבוש (סי' סז סעי' יט), ועיין מהר"י קורקוס (פ"ט הי"ז ד"ה וממה שכתבתי) שלמד כן גם בדעת הרמב"ם. שושנים לדוד ומשנה ראשונה (שביעית פ"ה מ"ד).

12. רמב"ן (גיטין לו ע"א ד"ה ומי איכא), רבינו יחיאל (במרדכי גיטין פ"ד סי' שפ), כפתור ופרח (פרק מט ד"ה קבלנו), תומים (סי' סז ס"ק כא, אורים ס"ק מ), פאת השלחן (סי' כט ס"ק עה), הלכות שביעית (עמ' קלו, ס"ק צז-צח). עיין משנה כסף (סעי' כ, פנים מסבירות עמ' קלז-קלח).

13. ברכ"י (או"ח סי' תלד ס"ק ה).

14. כנסת הגדולה (הגהת טור אות לג), הובא בפאת השלחן (פכ"ט בית ישראל ס"ק עה).

15. מבי"ט (ח"ב סי' רכה), כנסת הגדולה (הגהת הטור אות לג), פאת השלחן (סי' כט ס"ק עה). אם לא ציין מקום פלוני הרי זה פסול שהרי אין ידוע למי נמסר.

פלוני, כיון שלא נוכל לדעת מהפרוזבול בפני מי מסר - אין זה פרוזבול כלל. מיהו אם באמת מסר הדברים לבית הדין - אין הפרוזבול מעכב כלל בכתיבתו - לדעה הסוברת שיוכל למסור הדברים בעל פה, ושהיא מדת כל אדם, לא דוקא של תלמידי חכמים כמו שיתבאר¹⁶, אלא שאם לא מסר כי אם כתב שאני פלוני מוסרני לכם דיינים שבמקום פלוני את חובותי, כיון שלא פרש את שמותיהם - אין ידוע למי מסר כשיש יותר מב"ד אחד בעיר, אין זו מסירה כלל, ומשום הכי פסול הפרוזבול בכהאי גוונא.

ו. עדות או מסירה

שבת הארץ

יש מי שכתב¹⁷ שענין פרוזבול כך הוא: הולך המלוה אצל שלשה עדים, וי"א אפילו אצל שנים, ואומר הוו עלי סהדי דאנא מסרנא פרוזבול קמי שלשה דיינים, דאינון פלוני ופלוני ופלוני, דיינים שבמקום פלוני, ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים, ואי חתימי ביה דייני - טפי מעלי, ואין צריך שם עדים. כלומר, שאפשר שיכתבו עדים בתורת עדות שמסר לפני הדיינים בפניהם או שיכתבו הדיינים עצמם שנמסר בפניהם, וזה שפיר טפי, שזהו עיקר תקון פרוזבול, שקבלו הדיינים את מסירת השטרות¹⁸. ומכל מקום אם יש איזה סיבה שלא יוכל להשיג את הכתב בחתימת הדיינים - די שיעידו עדים שמסר לפני הדיינים.

16. לקמן הלכה כז. ועיין גר"א (סי' סז ס"ק לא) כתב שהדעה המתירה לכל אדם לומר בע"פ דבריו לב"ד סוברת שאין צורך בב"ד חשוב, אולם לשיטת הרמב"ם (הי"ז) שצריך ב"ד חשוב אין לומר על פה אלא לת"ח.

17. בעל התרומות (שער מה סעי' יז) בשם מהר"י ברצלוני (ספר השטרות שטר מח), שו"ע (סי' סז סעי' כא).

18. לבוש (סי' סז סעי' כא), סמ"ע (ס"ק מ), גר"א (ס"ק מ), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק עז).

שבת הארץ

ז. פרוט החייבים

רמב"ם שכל חוב שיש לי,

תוספת שבת

לדעה זו אין צריך לפרוט את הלווים והחובות¹⁹, ויש אומרים²⁰ שצריך לפרוט את שמות הלווים והחובות.

19. רמב"ם (פיה"מ פ"י מ"ד), ריבמ"ץ (שביעית פ"י מ"ה), שו"ע (סי' סז סעי' יט), תומים (אורים ס"ק לז), הגר"ז (הל' הלואה סעי' לה), חכמ"א (שערי צדק פכ"א סעי' ה,ז), מסגרת השלחן (קצור שו"ע סי' קפ סעי' טו).

20. גיטין (לו ע"א), טור (סי' סז אות יט, כו), ר"ת (ספר הישר סי' רע) ראב"ה (ח"ס סי' תתצב) כפתור ופרח (פ"נ), לבוש (סי' סז סעי' יט, כו), סמ"ע (סי' סז ס"ק מח), גידולי תרומה (שער מה אות יח), פאת השלחן (סי' כט ס"ק צ), קצור שו"ע (סי' קפ סעי' טו), ספר השמיטה (פי"ג אות ז ובהערה בשם הגר"ש סלנט).

הלכה יט

ד. השאיל והשכיר
ה. שדה ממושכנת

א. בעלות בקרקע
ב. גודל הקרקע
ג. קרקע ללווה

רמב"ם

אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע. אם אין קרקע ללווה - מזכה לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו¹, אפילו קלח של כרוב. השאילו מקום לתנור או לכירה - כותבין עליו פרוזבול. היתה לו שדה ממושכנת - כותבין עליה פרוזבול².

א. בעלות בקרקע

שבת הארץ

ואפילו אין לו אלא עציץ נקוב מונח על גבי יתדות באויר, אע"פ שאין מקום היתדות שלו - כותבין עליו פרוזבול, כיון שהעציץ הנקוב הרי הוא כארץ - חשוב יש לו קרקע³. ויש מי שנראה מדבריו⁴ שאין כותבין פרוזבול על העציץ המונח באויר אם אין לו קנין בקרקע של מקומו.

1. שביעית (פ"י מ"ו).
2. גיטין (לז ע"א).
3. גיטין (לז ע"א), וכן נראה מפרוש רש"י (ד"ה דמנח), רשב"א (ד"ה נקוב), רא"ש (סי' טו), רבינו קרשקש (לז ע"א ד"ה והא), ר"ן (דף יט ע"ב מדפי הר"ף ד"ה ואם). עיין טור ושו"ע (סי' סז סעי' כב).
4. הרמב"ם בהלכותיו השמיט את דין העציץ הנקוב וקצת משמע דס"ל שאפילו עציץ נקוב אינו כקרקע, אלא א"כ יהא לו קניין בקרקע. עיין מנ"ח (מוסד השבת מלאכת קוצר), אגלי טל (קוצר סי' ו ס"ק ה), חשק שלמה (גיטין לז ע"א). ועיין בבירור הלכה (גיטין ז ע"ב ציון ד, ה אות ד) שהביא ביאורים אחרים בדעת הרמב"ם.

שבת הארץ

ב. גודל הקרקע

תוספת שבת

יש מי שאומר⁵ שגודל הקרקע צריך שיהא לו חשיבות והוא יותר ממלא מחט, ויש מי שאומר⁶ שאפילו כל שהוא כמלא מחט הרי זה כקרקע.

ג. קרקע ללווה

שבת הארץ

והא שאם אין ללוה קרקע ויש למלוה, שמוכר לו המלוה כלשהוא בתוך שדהו - יש אומרים שהוא הדין שמזכה לו במתנה, ואפילו שלא בפניו. אף על גב שהדבר גורם לו חובה ללוה שעל ידי זכיית קרקע זו לא ישמט חובו, מכל מקום, כיון דעצם זכיית הקרקע זכות הוא - סוברים בעלי דעה זו דאזלינן אחר שעת הזכיה, והקלו בזה בפרוזבול. ומכל מקום, אם הלוח עומד וצווח שאינו רוצה לזכות בקרקע - אין מזכין לו בעל כרחו⁷. ואם זיכו לו שלא בפניו, ואחר כך כשנודע לו עומד הוא וצווח שאינו רוצה בזיכוי זה יש אומרים⁸ שכיון שבשעת כתיבת הפרוזבול היה הדבר מוחזק לנו שיש ללוה קרקע על ידי זיכוי זה - אין כח הפרוזבול נפקע על ידי מה שאחר כך הוא עומד וצווח ואינו רוצה בזכייתו. וי"א⁹ דכיון דסוף כל סוף, כיון שאינו רוצה לזכות אין לו בקרקע זו - אין הפרוזבול חל.

5. רמב"ן (גיטין לז ע"א ד"ה דמנח, בתרוץ השני), רשב"א (גיטין לז ע"א ד"ה נקוב בשם התוס'), ריטב"א (גיטין לז ע"א ד"ה והא), ר"ן (גיטין דף יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ואם).
6. ר"ש (שביעית פ"י מ"ו), רמב"ן (גיטין לז ע"א ד"ה דמנח, תירוץ א), אור זרוע (פ"ק דע"ז סי' קכ), רא"ש (גיטין פ"ד סי' טו), טור שו"ע (סי' סז סעי' כב). ועיין דבר אברהם (ח"א סי' כה ס"ק ה, ח"ב סי' יז).
7. ר"ן (יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ומסתברא).
8. ר"ן (יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ומסתברא) על פי הסברו של רש"י בצורך בקרקע כדי שתהא הלואה כדרך הלויים.
9. ר"ן (יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ומסתברא) על פי הסברו של ר"ש (שביעית פ"י מ"ו), אור"ז (פ"ק דע"ז סי' קכ), שהצורך בקרקע נובע כדי שהחוב יהא כגבוי.

פרק ט - הלכה יט

תוספת שבת

ויש מי שחולק¹⁰ וסובר שכיון שהקלו בפרוזבול אפילו צווח כששמע אין זה מועיל לו כיון שעשו תקנה שלא תנעול דלת.

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריו עוד, שאפילו היה לו קרקע בשעת כתיבת הפרוזבול, אם במוצאי שביעית, בעת חלות ההשמטה של החוב לא היה לו קרקע עוד - אין הפרוזבול מועיל. ולדעה ראשונה¹¹ פשיטא, דכיון שהיה לו בעת כתיבת הפרוזבול - מהני, אף על גב דלא היה לו בשעת חלות השמטת החוב.

תוספת שבת

ויש מי שחולק¹² וסובר שלכו"ע כיון שהיה לו קרקע בשעת כתיבת הפרוזבול הרי שאינו משמט אפילו אם בשעת חלות השמיטה אין לו קרקע.

שבת הארץ

וי"א¹³ דלכתחילה צריך שיהיה קרקע ללוה ולמלוה. והמלוה צריך שימסור שטרותיו על ידי קנין אגב קרקע לבית דין, וכותבים מסירה זו בתוך נוסח הפרוזבול.

ואין לסמוך בזה על קנין קרקע שיש לכל אדם לקבורה או חלקו של כל אחד מישראל בארץ ישראל כמו שנוהגין לסמוך על זה בשטרי הודאה, שכאן צריך שיהיה לו קרקע בהקנאה ברורה¹⁴.

תוספת שבת

ויש מי שאומר¹⁵ שבזמן הזה אין להחמיר בדיני כתיבת פרוזבול על קרקע, מכיון שעיקר

10. רבינו קרשקש (גיטין לז ע"א ד"ה רב אשי), עיי"ש שהוסיף שלא היה בשעת ההנאה.
11. ר"ן (יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ומסתברא), הדעה הראשונה היא דעת רש"י ואילו הדעה השנייה היא דעת הר"ש. ועיין דבר אברהם (ח"ב סי' יז אות ה הגהה ד"ה וראיתי) שהסביר את מחלוקת רש"י והר"ש באופן אחר.
12. רבינו קרשקש (גיטין לז ע"א ד"ה רב אשי) בשם רבו.
13. בעל התרומות (שער מה סי' יז), בשם הירושלמי (שביעית פ"י ה"ג), ועיין הערה 176 מאת המהדיר בב"י (סי' סז ס"ק כד).
14. מבי"ט (סי' שא) כנה"ג (הב"י אות מז), דרישה (סי' סז ס"ק כד).
15. חת"ס חו"מ סי' נ.

שבת הארץ

הגביה כיום היא ממטלטלין ולא מקרקעות.

ד. השאיל והשכיר

רמב"ם השאילו מקום לתנור או לכירה - כותבין עליו פרוזבול,

תוספת שבת

לאו דוקא השאילו אלא גם השכיר לו מקום כותבין עליו פרוזבול¹⁶.

ה. שדה ממושכנת

רמב"ם היתה לו שדה ממושכנת - כותבין עליה פרוזבול,

תוספת שבת

יש מסבירים¹⁷ ששדה של הלווה הממושכנת אצל אחרים ואין לו מעות לפדותה, או שהוא במקום שאין מסלקים את היושב בשדה, בכל זאת הרי היא שדהו לענין פרוזבול. ויש מי שאומר¹⁸ שגם אם השדה ממושכנת ביד הלווה יכולים לכתוב עליה פרוזבול. ויש מי שאומר¹⁹ ששדה הממושכנת ביד המלוה יכול לזכות על ידה ללווה.

16. ב"י (סי' סז ס"ק כז) בשם בעל העיטור (מאמר ג טו ע"ב), ובעל התרומות (שער מג ח"א סי' יב), שו"ע (סי' סז סעי' כג), סמ"ע (ס"ק מה), אורים (ס"ק מו).

17. רמב"ם (פיה"מ שביעית פ"י מ"ו), מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה לא), ב"י (סי' סז ס"ק כח), סמ"ע (ס"ק מו).

18. ריבמ"ץ, ר"ש, רש"ס, רע"ב (שביעית פ"י מ"ו), רדב"ז (פ"ט הי"ט).

19. אורים (ס"ק מז), תומים (ס"ק כד).

פרק ט - הלכה כ

הלכה כ

- א. אשה על נכסי בעלה ואפוטרופוס על נכסי יתומים
ב. יתומים שלוו ג. ערב

רמב"ם

וכותבין לאיש על נכסי אשתו, וליתומים על נכסי אפוטרופין¹. אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע - כותבין עליה פרוזבול. היה לו חוב על חבירו, ויש לחבירו קרקע, הואיל והוא תחת שעבודו - כותב עליו פרוזבול.

א. אשה על נכסי בעלה ואפוטרופוס על נכסי יתומים

שבת הארץ

והוא הדין² שכותבין לאשה על נכסי בעלה³, ולאפוטרופוס על נכסי יתומים⁴.

ב. יתומים שלוו

רמב"ם וליתומים על נכסי אפוטרופין.

תוספת שבת

כגון שהאפוטרופוס לוח לצורך היתומים ואין ליתומים קרקע כותב המלוה פרוזבול על

1. שביעית (פ"י מ"ו).
2. בגידולי תרומה (שער מה סי' יט) כתב שהכל נלמד בקל וחומר מהדין של אשה על נכסי בעלה, ולכן הטור השמיט הלכות אלו.
3. ירושלמי (פ"י ה"ג) על פי גי' הר"ש והרא"ש, (שביעית פ"י מ"ו, רא"ש גיטין פ"ד סי' טו), טור ושו"ע (סי' סז סעי' כה).
4. ירושלמי (פ"י ה"ג) על פי גי' הגר"א (שנו"א פ"י מ"ו), אור זרוע (פ"ק דע"ז סי' קכ), עיטור (פרוזבול), גידולי תרומה (שער מה סי' יט), פאת השלחן (סי' כט ס"ק פט).

שבת הארץ

סמך קרקע של האפוטרופוס⁵, אבל אין שביעית משמטת חוב שהלוו יתומים⁶. אבל אם אביהם לווה מאחר ולא הניח להם קרקע, אע"פ שיש לאפוטרופוס קרקע אין כותבין פרוזבול על סמך קרקע זו⁷. ויש מי שמשמע מדבריו שיתומים שהלוו לאחרים ולאפוטרופוס יש קרקעות הרי זה מזכה ללווה וכותבים פרוזבול ליתומים⁸.

ג. ערב

רמב"ם אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע - כותבין עליה פרוזבול.

שבת הארץ

ויש מי שאומר⁹ שהוא הדין דאם גם לערב אין לו קרקע ולמי שחייב לערב יש לו קרקע - כותבין עליה פרוזבול.

תוספת שבת

ויש מי שאומר¹⁰ שאם יש חייב למלוה יכול המלוה לזכות ללוה קרקע.

5. ר"ש, רא"ש, רע"ב, רש"ס (שביעית פ"י מ"ו), בעל התרומות (שער מה סעי' יט-כ), ב"י (סי' סז ס"ק לא), סמ"ע (סי' סז ס"ק מז), עיין גר"א (ס"ק מט).
6. גיטין (לז ע"א), בעל התרומות (שער מה סעי' כ), טור שו"ע (סי' סז סעי' כח), מהרשד"ם (חז"מ סי' סא), עי' לקמן הלכה כד אית ו.
7. תוספות יו"ט (שביעית פ"י מ"ו). עיין הלכות שביעית (לרב זילבר, ס"ק קכז, עמ' קמב) ומשנה כסף (עמ' קמט שערים המצוינים הערה שסה).
8. רש"י (גיטין לז ע"א ד"ה אין) על פי הסבר דרישה (סי' סז אות לא), סמ"ע (סי' סז ס"ק מז).
9. גיטין לז ע"א, רשב"א, מאירי (גיטין לז ע"א ד"ה לו) טור שו"ע (סעי' כב), ועיין ב"י (ס"ק כה) שכתב שיש מפרשים שהחייב לו היינו למלוה ויכול המלוה לזכות ללווה.
10. טור (סי' סז), ב"י (ס"ק כה) ב"ח (ס"ק כו), שו"ע (סעי' כב), פאת השלחן (בית ישראל ס"ק פב).

הלכה כא

א. הלווה מחמישה ב. הקרקע בפרוזבול בחמישה שלוו

רמב"ם

אחד שלווה מחמישה - צריכין פרוזבול לכל אחד ואחד.
וחמישה שלוו מאחד - דיו פרוזבול אחד לכולם¹.

א. הלווה מחמישה

רמב"ם אחד שלווה מחמישה - צריכים פרוזבול לכל אחד ואחד.

תוספת שבת

חלקו ראשונים ואחרונים² האם צריך לפרוט את שמות הלווים.
יש מי שאומר שאם החמישה הלוו לאחד מקופה משותפת בשטר אחד, שכל אחד יכול
לתבוע את כל החוב, מספיק שאחד יעשה פרוזבול³.

ב. הקרקע בפרוזבול בחמישה שלוו

שבת הארץ

ואם לוו בשטר אחד, אז אפילו אין לו קרקע כי אם לאחד מהם - כותבין
פרוזבול על כולם, מפני ששותפין בהלוואה הלוים ביחד נעשים ערבים ואחראין

1. שביעית פ"י מ"ה.

2. עיין לעיל הי"ח אות ז.

3. הלכות שביעית (עמ' קמד).

שבת הארץ

זה לזה. והוי לענין הנותרים שאין להם קרקע, כיון שיש לאחד מהם קרקע - כאילו היה לערב קרקע, דכותבין עליה פרוזבול⁴.

תוספת שבת

אם עשו חמש הלוואות נפרדות, ולאחד הלווים יש קרקע, צריך המלוה לזכות קרקע ללווים שאין להם, ויכול לזכות להם אותה הקרקע שיש לאחד הלווים⁵.

4. תוספתא (שביעית פ"ח ה"י) פסקו כדעת רשב"ג, רמב"ם (הל' מלוה פכ"ה ה"ט) עיין הגהת מיימוניות (אות ט), סמ"ג (עשין צד), או"ז (ע"ז סי' קכא), רא"ש (גיטין פ"ד סי' יח), טור שו"ע (סי' סז סעי' כו), רדב"ז (ח"ג סי' תקטז) (תתקנא), פ"ט הכ"א, ועיין פאת השלחן (פכ"ט בית ישראל ס"ק צא). עיין לעיל פ"ט ה"כ בדיני ערב.
5. סמ"ע (סי' סז ס"ק מט), עיין אורים (ס"ק נ), בית ישראל (פאת השלחן פכ"ט ס"ק צא).

פרק ט - הלכה כב

הלכה כב

רמב"ם

כתב הפרוזבול תחילה ואחר כך הלוי - אינו מועיל, אלא משמיט, עד שיכתוב הפרוזבול אחר שהלוי. נמצאת אומר שכל מלוי הקודמת לפרוזבול אינה נשמטת בפרוזבול זה, ואם הפרוזבול קדם את המלוי - הרי זו נשמטת.

הלכה כג

רמב"ם

לפיכך, פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול. כיצד – כתב הפרוזבול בניסן והקדים זמנו מאדר – כשר, שהרי הורע כוחו, שאינו משמיט אלא עד אדר. אבל אם איחר זמנו וכתבו מאייר – פסול, שהרי מייפה כוחו, שהוא אינו משמיט עד אייר שלא כדין, שאין דינו שלא ישמיט אלא עד ניסן בשעת מסירת הדברים לבית דין¹.

שבת הארץ

וי"א² שמאוחר פסול לגמרי, ואפילו אותן החובות שכבר קדמו למסירה זו גם כן הם משמיטים, ואין פרוזבול זה מועיל להם. ויש מי שאומר³ שמועיל הפרוזבול על החובות שקדמו לאמיתת הזמן של מסירתו. ולא משום כחו של הפרוזבול שנכתב, שזה נפסל הוא לגמרי מפני הזמן שאיחרו בו ופסלוהו בזה, אלא משום מסירת הדברים בעל פה שנמסר לפני בית דין, שי"א שגם בזה בלבד מהני שלא ישמיט.

1. שביעית (פ"י מ"ה).
2. מלשון הרמב"ם משמע שפסול לגמרי, עיטור (פרוזבול בשם תשובת ר"נ גאון), תשובת הר"ן (סי' עז), וכן הטור (סי' סז), תוס' יו"ט (פ"י מ"ה), תפארת ישראל (פ"י מ"ה אות כג), הובא במשנה ראשונה (פ"י מ"ה), תומים (סי' סז ס"ק כז).
3. ירושלמי (פ"י ה"ג), ריבמ"ץ (פ"י מ"ה) הובא ברש"ס (פ"י ה"ה), וכן הוכיח בספר הון עשיר הובא בתוס' אנשי שם (פ"י מ"ה ד"ה תויר"ט).

פרק ט - הלכה כג

והמוקדם שהוא כשר, יש מי שאומר⁴ שאפילו הקדימוהו במזיד ובכונה, ואפילו
שלא מדעת המלוה - מכל מקום כשר.

תוספת שבת

יש אומרים⁵ שהפרוזבול צריך להיות קודם ההלוואה, ואם עשו פרוזבול אחר ההלוואה
החוב נשמט.

4. מהר"א ששון (סי' קמה), כנה"ג הגהת טור (אות מא), פאת השלחן (בית ישראל פכ"ט
ס"ק צח).

5. רב חפץ גאון, וכן כתב הרמב"ם בפיה"מ (מהדורא קמא, לאחר מכן חזר בו חזר בו
כמבואר במקיצי נרדמים סי' ריז, פאר הדור קמ, תשובות רבינו אברהם סי' פא), לקח
טוב (שמות יב, ב), עיטור (פרוזבול, כאשר הכותב הוא המלוה, אבל אם כותב הפרוזבול
הוא הלווה המוקדם כשר והמאוחר פסול).

שבת הארץ

הלכה כד

- א. טוען שאיבד את הפרוזבול
ב. שבועה
ג. פותחין למלוה
ד. מקומות שאין עושים פרוזבול
ה. חוזר וטוען בפרוזבול
ו. יתומים

רמב"ם

המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול - אבד חובו. ואם אמר היה לי פרוזבול ואבד - נאמן. שמזמן הסכנה ואילך בעל חוב גובה שלא בפרוזבול. ולא עוד אלא כשיביא בעל חוב את שטרו או כשיבוא לתבוע במלוה על פה - אומריין לנתבע שלם לו. ואם טען הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו - אומריין לתובע, היה לך פרוזבול ואבד, אם אמר כן היה - נאמן, ואם הודה שלא כתב פרוזבול - אבד חובו. והיתומים אינן צריכין פרוזבול.

א. טוען שאיבד את הפרוזבול

רמב"ם ואם אמר היה לי פרוזבול ואבד - נאמן¹.

תוספת שבת

ויש אומרים² שאינו נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד.

1. כך הכריעו רוב הראשונים; ראב"ד (גיטין יט ע"א מדפי הרי"ף), רמ"ה (שטמ"ק כתובות פט ע"א ד"ה מן), רמב"ן (גיטין לו ע"ב ד"ה ותאלי ליה), רשב"א (גיטין לז ע"ב ד"ה כי, שו"ת ח"ג סי' לג), רא"ש (גיטין פ"ד סי' כ, שו"ת כלל עז ד, ו, כלל קח ז, ט), ריטב"א (גיטין לז ע"ב כת"י ד"ה כי), רבנו קרשקש (לז ע"ב ד"ה אמר), ריא"ז (הלכה ג, ט), מרדכי (סי' שעט בשם מהר"ם מרוטנבורג), רבינו ירוחם (מישרים נתיב ז), ר"ן (על הרי"ף דף יט ע"ב ד"ה וגרסינן תו, ובחידושיו ד"ה א"ר יהודה), טור שו"ע (סי' סז סעי' לג).
2. בעל העיטור (פרוזבול), בעל התרומה (הובא במרדכי גיטין סי' שפא), מאירי (גיטין לז ע"ב, כתובות פט ע"א). וכן כתבו בשם הרי"ף (רא"ש גיטין פ"ד סי' כ), רבינו ירוחם (מישרים נתיב ז), טור (סי' סז), ר"י קורקוס (פ"ט הכ"ד), רדב"ז (ח"ד קע, אלף רמא ד"ה ובשאר), רמב"ן, רשב"א רבינו קרשקש, ר"ן (גיטין לז ע"ב).

ב. שבועה

שבת הארץ

ונאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד אפילו בלא שבועה³.

תוספת שבת

ויש אומרים⁴ שנאמן על כך שאבד הפרוזבול רק בשבועה.

שבת הארץ

ויש מי שנראה לו לומר⁵, שבמה דברים אמורים שנאמן בלא שבועה שכתב פרוזבול - דוקא אם אין הלוה מכחיש אותו בודאי, שלא יוכל הלוה לדעת אם כתב המלוה פרוזבול או לא. אבל אם מכחישו בכירור, כגון שטוען שהודה לי הודאה גמורה שלא כתב פרוזבול, או כגון שאמר שעשה הפרוזבול בפני בית דין פלוני ונמצא שהוא שקר לפי דברי הלוה שאמר ששאל מהם והודיעוהו (=בית דין) שלא כתב אצלם פרוזבול, או שמעיד עליו שלא היה שום אפשרות שיהיה הוא או שלוחו שמה מעת ההלואה עד מוצאי שביעית - כל כיוצא בזה אינו נוטל אלא בשבועה.

ויש מקום לומר שבהכחשה גמורה שלא עשה פרוזבול, אם הלוה אומר שהיה למלוה איזה אונס בדבר שלא היה יכול לעשות הפרוזבול, שאז אינו טוען נגד החזקה של לא שבק היתירא ואכל איסורא - שהלוה נאמן בשבועה להפטר מחובו.

3. ר"ת (גיטין לז ע"ב ד"ה לא), רשב"א (ח"ב סי' שיג, ח"ג סי' לג, סי' נז), אור זרוע (ע"ז פ"א סי' קכא), רא"ש (גיטין פ"ד סי' כ, ועיין שו"ת כלל עז), מרדכי (גיטין פ"ד סי' שעט בשם רבינו שמואל בן ר"ב, וכ"פ הר"מ), רדב"ז (ח"א סי' קעו), ריא"ז (הלכה ג, ט).
4. דעה שהובאה בבעל התרומות (שער מה אות כב) ובעיטור (פרוזבול), רמ"ה (שטמ"ק כתובות פט ע"א ד"ה מן, הובא בטור סי' סז), חדושי הריטב"א (כת"י גיטין לז ע"ב ד"ה דתניא, שו"ת סי' קצו בשם גדולי הראשונים), תלמידי ר"י (שט"מ כתובות פט ע"א), רדב"ז (ח"ד קע (אלף רמא) ד"ה ובשאר), לבוש (סי' סז סעי' לג בשם י"א חייב שבועת היסת).
5. רבינו חזקיה (מרדכי גיטין סי' שעט), ועיין יש"ש (גיטין פ"ד סי' מו). התומים (ס"ק כט) כתב שאין מחלוקת בין הרמ"ה ור"ת, הרמ"ה חייב בשבועה רק כשמכחישו, ואילו ר"ת דן בלא מכחישו.

שבת הארץ

ג. פותחין למלוה

רמב"ם כשיביא בעל חוב את שטרו....- אומרים לנתבע שלם לו,⁶

שבת הארץ

יש מי שנראה מדבריהם⁷ שאין הבית דין אומרים בסתם לנתבע, שלם כשתובע לו המלוה חוב שעברה עליו שביעית, כי אם פותחין בתחילה לתובע לומר שמא פרוזבול היה לך ואבד, ואם אומר הן - אז אומרים לנתבע שישלם.

ד. מקומות שאין עושים פרוזבול

שבת הארץ

ובמקומות שאנו יודעים שאינם נוהגים לעשות פרוזבול, אז אם אין עיקר שביעית בדין השמטת כספים נשכח מהם – בית דין פותחין לתובע שמא תנאי התנית שלא תשמטנו בשביעית⁸, אבל אם עיקר דין השמטת כספים נשכח מהם בכלל - אין פותחין בטענה זו של פרוזבול היה לי ואבד ולא בשום טענה אחרת של איזה תיקון שעשה להיות החוב עומד ואינו מופקע משום דין השביעית⁹. ואם התובע טוען בכל זאת שלא עשה כמנהג מקומו, ופרוזבול היה לו ואבד - יש מי שאומר שנאמן בשבועה¹⁰. ונראין הדברים שבזה בודאי אם הלוה מכחישו בטענת ודאי - הוא נשבע ונפטר.

6. המאירי מדייק ברמב"ם שמיד אומרים לנתבע לשלם שחזקה יש לו פרוזבול, אולם אם מערער שמא אין למלוה פרוזבול פותחים למלוה.
7. שו"ע (סעי' לג), עיין בית אהרון (גיטין לז ע"ב ד"ה ולבד).
8. רשב"א (ח"א סי' אלף עה, מיוחסות לרמב"ן רנו), הובא ב"י (סי' סז ס"ק לד), בהגהות רע"א (סי' סז סעי' לד) הביא בשם מהריב"ל (ח"א סי' סז).
9. יראים (סי' קסד), רשב"א (ח"ג סי' נז) הובא ב"י (סי' סז ס"ק לד), ועיין כנה"ג (הגהות ב"י אות ס).
10. ב"ח (סי' סז ס"ק לד ד"ה אמר ר"נ, וד"ה ומ"ש שהיה נתפס) לאפוקי מדעת המהרי"ק (שורש צב) שאפילו במקום שלא נוהגים לכתוב פרוזבול אם טען שעשה יכול לגבות בלא שבועה. עיין תועפות רא"ם (יראים סי' קסד) ותורת השביעית (עמ' תקצט).

ה. חוזר וטוען בפרוזבול

שבת הארץ

ובמקום שפותחין לומר שמא פרוזבול היה לך ואבד והבית דין לא עשו כן ולא פתחו לו ויצא מבית דין ואחר כך חזר ובא וטען פרוזבול היה לי ואבד, אם עדיין לא פסקו בית דין את הדין - נאמן. ואם אחר שכבר פסקו את הדין יצא מבית דין, וחזר ואמר פרוזבול היה לי ואבד - אינו נאמן. ואף על פי שבשאר טענות העיקר הוא שאם יצא בית דין אפילו קודם שחייבוהו גם כן אינו יכול לטעון עוד טענות לתקן דבריו הראשונים אינו נאמן, אבל כאן, כיון שיש חזקה שלא שביק היתירא ואכיל איסורא נאמן הוא כל זמן שלא חייבוהו בית דין אף על פי שיצא מבית דין וחזר.¹¹

ויש מי שאומר¹² שבכל הטענות כולם נאמן הוא לתקן דבריו הראשונים כל זמן שלא חייבוהו בית דין על פי אותן הטענות.

ו. יתומים

רמב"ם והיתומים אינן צריכין פרוזבול.

שבת הארץ

והא שיתומים אינם צריכים פרוזבול, יש אומרים¹³ שהוא דוקא ביתומים קטנים, אבל גדולים צריכים פרוזבול, אף על פי שהיה החוב מאביהם ובא להם בירושה. ויש מי שנראה¹⁴ מדבריו שאין יתומים צריכים פרוזבול כלל, משום

11. ב"י (סי' סז ס"ק לד ד"ה וכתב) ליישב את הסתירה בין תשובת הרשב"א (ח"ב סי' שיג) שאם יצא ולא טען שיש לו פרוזבול איננו יכול לחזור ולטעון, ואילו בתשובה (ח"ד סי' לב) כתב שיכול לחזור ולטעון. רמ"א (סי' סז סעי' לג).

12. ש"ך (סי' פ ס"ק ג) הובא בגר"א (סי' סז ס"ק נו) ובית ישראל (פאת השלחן פכ"ט ס"ק ק).

13. רש"י (על פי הסבר הב"י סי' סז ס"ק לא), רבינו ירוחם (משרים נתיב ז), גידולי תרומה (שער מה אות כ), מהרשד"ם (חו"מ סי' סא), פאת השלחן (סי' כט בית ישראל ס"ק צג).

14. עיטור (פרוזבול), אור זרוע (פ"ק דע"ז סי' קכ), רא"ה בשם הרמב"ן (גיטין לז ע"א) הובא בר"ן (יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסי) ורבינו קרשקש (גיטין לז ע"א ד"ה אמר), בעל

שהתורה¹⁵ מיעטה חוב של ירושה מדין שמיטה, אלא שיתומים קטנים אינם צריכים פרוזבול אפילו בחוב שלהם שהלוו הם עצמם, משום שבית דין אביהם של יתומים.

ויש אומרים¹⁶ שאם היו היתומים גדולים בשעה שחלה עליהם חיוב שביעית, דהיינו במוצאי שביעית הראשון - צריכים הם פרוזבול ככל אדם. אלא שאם היו בשביעית הראשון קטנים - נכנס על ידי זה החוב בכח בית דין, והוי כמו שנמסר לבית דין, ושוב אינו צריך פרוזבול בכל השביעיות הבאות.

ויש מי שאומר¹⁷ שאפילו היו הלויים יתומים גם כן אין חוב שלהם צריך פרוזבול, והחוב שחל על שיעבוד קרקעות ונכסי(?) אביהם - קיים בלא פרוזבול, משום שהם עצמם היתומים לאו בני תביעה נינהו שינגשו אותם, שהרי לא לו כלום, אלא נכסי אביהם הם החייבים מצד השיעבוד ולא שייך כאן נגישה. ולפי זה אפילו היו גדולים כשמת אביהם יש לומר גם כן שאין צריכים פרוזבול¹⁸.

וביתומים גדולים טענין להו שמא היה לאביכם פרוזבול ואבד או שמא התנה שלא תשמיטנו שביעית¹⁹.

התרומות (על פי גידולי תרומה שער מה אות כ), כפתור ופרח (פרק נ ד"ה ביאור), עיין ב"י (סי' סז ס"ק לא).

15. "כל בעל משה ידו - ולא היורש" הובא בשם הספרי אבל לא נמצא בספרי שלפנינו, אלא בתוספתא שביעית פ"ח ה"ח.

16. ב"י (סי' סז ס"ק ט), תומים (ס"ק כה, אורים ב"ק נא), הלכות שביעית (עמ' קמח בביאור הלכה).

17. תומים (ס"ק כה), אורים (ס"ק נג).

18. עיין בתומים שכתב דבריו בלולא דמיסתפינא.

19. רשב"א (גיטין לז ע"ב ד"ה הא, שו"ת ח"ג סי' נז), רבינו ירוחם (מישרים נתיב ז), ב"י, שו"ע (סי' סז סעי' כט).

הלכה כה

רמב"ם

הוציא פרוזבול, וטען הנתבע ואמר, מלוה זו שהוא תובע
אחר פרוזבול זה היתה, והתובע אומר קודם פרוזבול זה -
התובע נאמן, שאילו אמר היה לי ואבד - נאמן, ואף על פי
שאינן אנו יודעין זמן הפרוזבול שאבד.

שבת הארץ

ואפילו במלוה על פה, שיכול הלוה לומר פרעתי - אינו נאמן במלוה נגד טענת
המלוה שאומר שהפרוזבול הוא אחר המלוה, משום דמסייע לו חזקה דלא
שביק היתירא ואכל איסורא, ואין הלוה נאמן לטעון נגד חזקה כזאת אפילו
במיגו¹.

תוספת שבת

דוקא שאין זמן בפרוזבול, אבל אם יש זמן בפרוזבול וקודם להלואה אין נאמן לומר שאבד
הפרוזבול², ויש מי שחולק³.
פרוזבול אינו צריך קיום⁴.

1. בעל התרומות (שער מה סעי' כב), ב"י (סי' סז סעי' לה), כנסת הגדולה (הגהת ב"י אות נו), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק קד).
2. גידולי תרומה (שער מה סעי' כב ד"ה וכן אם) למד כן בדעת הרמב"ם.
3. ר"ש (שביעית פ"י מ"ה, בביאור דעת רשב"ג בתוספתא).
4. תוס' (כתובות כא ע"א ד"ה עד), פסקי תוס' (כתובות פ"ב סי' פג), הגהות אשר"י (כתובות פ"ב סי' יח), רשב"א (כתובות כא ע"א ד"ה ומהכא), ר"ן (כתובות דף ח ע"א מדפי הרי"ף ד"ה עד).

שבת הארץ

הלכה כו

רמב"ם

טען הנתבע ואמר, מלוה יש לו אצלי, והתובע אומר, לא כי, אלא הקפת חנות היא שאינה נשמטת, שהרי לא זקפתיה מלוה - הרי זה נאמן, שאם ירצה יאמר, מלוה היתה, ופרוזבול היה לי ואבד. שכיון שתקנו חכמים פרוזבול - חזקה היא שאין אדם מניח דבר מותר ואוכל דבר אסור¹.

שבת הארץ

ומזה נלמד שאם הוא אדם שאין יודעים בו שהוא שביק היתירא ואוכל איסורא ואינו מדקדק באיסורין כלל - אינו נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד וק"ו שאין טוענים לו בזה עד שיברר שהיה לו פרוזבול². ואפילו אם הוא שביק היתירא ואכל איסורא בענינים אחרים, שכל ישראל זהירים בהם, ולא ראינו אותו שביק היתירא ואכל איסורא בעניני שמיטת כספים יש לומר דשוב הורעה חזקתו על כלל המצוות כולם, ואינה עוד חזקה אלימתא, ועל כל פנים נאמן בזה הלוח במקום שיש לו מיגו דפרעתין או טענה אחרת הפוטרתו.

1. לדעת הרמב"ם צריך שיהא לו גם מגו שיאמר מלוה היתה, וגם חזקה שאין אדם מניח דבר מותר ואוכל איסור, ולמרות שלא אמרין מגו להוציא בניהון שיש חזקה אמרין. עיין גר"א סי' סז ס"ק נח, הערה 203 בספר התרומות שער מה.
2. רדב"ז (פ"ט הכ"ו).

הלכה כז

רמב"ם

תלמידי חכמים שהלוו זה את זה, ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסר אני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה - אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעין שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם, ובדברים בלבד היא נדחת.¹

שבת הארץ

יש מי שאומר² שתלמידי חכמים המוסרים את דבריהם יכולים למסור אפילו לאחד, ואינם צריכים לא בית דין של שלושה ולא של שנים, כל אחד לפי שיטתו מהחולקים בענין הבית דין של פרוזבול³, אבל שאר כל העם צריך דוקא בית דין של שנים או של שלושה. וי"א⁴ שתלמידי חכמים אינם צריכים כתיבת פרוזבול, אלא די במסירת דברים בלבד, ויש חולקין על זה⁵ ואומרים שגם שאר כל העם די להם במסירת דברים ואינם צריכים כתיבה דוקא.

תוספת שבת

ויש אומרים שגם לשיטה שאפשר למסור על פה מן הראוי לכתוב.⁶

1. גיטין (לז ע"א).
2. רדב"ז (פ"ט הכ"ז).
3. לעיל פ"ט הי"ח אות א.
4. רמב"ם, ר"ת (ספר הישר, חידושים, סי' קלח), סמ"ג (לאוין ער), ספר התרומות (שער מה סעי' יד). שו"ע (סי' סז סעי' כ, טור סי' סז ב"ח ס"ק כג).
5. רמב"ן (גיטין לו ע"ב ד"ה והא), רא"ש (גיטין פ"ד סי' יג), ר"ן (גיטין דף יט ע"א מדפי הרי"ף ד"ה גרסי), טור (סי' סז סעי' כ), רדב"ז (פ"ט הכ"ז), רמ"א (סי' סז סעי' כ). וכן הכריעו: המבי"ט (ח"ב סי' פא), לבוש (סי' סז סעי' כ), ששנים לדוד (שביעת פ"י), חת"ס (חור"מ סי' נ, גליון חת"ס על השו"ע), חכמת אדם (שערי צדק פכ"א סעי' ו), תשובה מאהבה (סי' עב), קיצור שו"ע (סי' קפ סעי' טו).
6. פרישה (סי' סז ס"ק כג), עיין חכמת אדם (פכ"א סעי' ו).

ויש מי שנראה מדבריו⁷ שיש מקום לומר שתלמידי חכמים אינם צריכים דוקא למסור דבריהם לבית דין גדול כבית דינן של רבי אמי ורבי אסי או כיוצא בהם בדורם שהוא הבית דין היותר גדול ומיוחד בדור, אלא שדי להם כשמוסרים דבריהם בפני התלמידים, אבל שאר כל העם צריכים דוקא לעשות תיקון הפרוזהול בבית דין הגדול. וכבר נתבאר⁸ שיש חולקין וסוברים שעושים פרוזהול בכל בית דין.

תוספת שבת

ויש מי שאומר⁹ שאפילו תלמידי חכמים המוסרים דבריהם בפני התלמידים, צריך שיהיו בפני בית דין החשוב שבדור. יש מי שאומר¹⁰ שבמסירה על פה צריך שיהיו בית דין הגדולים שבדורם, אבל בפרוזהול בכתב אין צורך בגדולים שבדור.

7. מהר"י קורקוס (פ"ט הי"ז).

8. לעיל הי"ז.

9. כס"מ (פ"ט הכ"ז), עיין ר"ן (דף יט ע"א מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן). ועיין בהשגות גידולי תרומה (שער מה אות יד, ד"ה ויש כאן).

10. רבינו קרשקש (גיטין לז ע"ב ד"ה דין).

הלכה כח

ב. אמירת הלווה

א. אמירת המלוה

רמב"ם

כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית - רוח חכמים נוחה הימנו¹. וצריך המלוה לומר למחזיר: משמיט אני, וכבר נפטרת ממני. אמר לו: אף על פי כן, רצוני שתקבל - יקבל ממנו, שנאמר²: לא יגוש, והרי לא נגש³. ולא יאמר לו: בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו: שלי הן, ובמתנה אני נותן לך⁴.

א. אמירת המלוה

תוספת שבת

יש מי שאומר⁵ שאם המלוה לא אומר שמשמט אין שביעית משמטת.

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריו⁶, שאף על פי שהשביעית משמטת מאליה, מכל מקום מצוה של תורה היא שיאמר בפירוש: משמט אני את חובי. ונראה שסוברים האומרים כן שהיא מצוה לומר כן אפילו מי שלא הביאו לו הלויים את חובם, אלא שאין זה מעכב לענין הפקעת שביעית. ורבים חולקים על זה⁷ ואומרים

1. שביעית (פ"י מ"ט).
2. דברים (טו, ב).
3. שביעית (פ"י מ"ח).
4. גיטין (לז ע"ב).
5. יראים (סי' קסד). ועיין אור זרוע (פסקי ע"ז פ"א סי' קח), פסקי ריקנטי (סי' שנג) ובתועפות ראם (על היראים ס"ק טז), דורות ראשונים (כרך ג, פרק לא הערה סב).
6. רבינו אביגדור (מרדכי גיטין פ"ד סי' שפ), יש"ש (גיטין פ"ד סי' מה).
7. ריטב"א (מכת"י גיטין לז ע"ב), ר"ש, רא"ש (שביעית פ"ט מ"ח, על פי הירושלמי), רא"ש (פ"ד סי' יט), ר"ן (יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה וגרסי' תו). רמב"ם, טור, שו"ע (סי' סז סעי' לו), ב"ח (סי' סז ס"ק לה), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק קו).

שבת הארץ

**שאינן שום מצוה לומר משמט אני כי אם מי שהביאו לו הלויים את חובותיהם
- אז מצוה שיאמר משמט אני.**

תוספת שבת

יש מי שאומר⁸ שהחוב לומר משמט אני הוא בזמן ששמיטה מדרבנן אבל בשמיטה דאורייתא משמטת מאליה.

ב. אמירת הלווה

רמב"ם אף על פי כן, רצוני שתקבלשלי הם, ובמתנה אני נותן לך,

תוספת שבת

יש מי שאומר⁹ שצריך לומר את הנוסח אף על פי כן, והכסף ניתן במתנה. יש מי שאומר¹⁰ שאם הלווה פתח ואמר שנותן במתנה אין המלוה צריך לומר משמט אני, ואם אמר הלווה בחובי אני נותן או בסתם צריך המלוה לומר משמט אני והלווה צריך לומר אף על פי כן. ויש מי שאומר¹¹ שאם אמר הלווה אף על פי כן אין צריך להוסיף שנותן במתנה, אבל אם לא אמר אף על פי כן, והמלוה שכנעו בדברים צריך הלווה להוסיף שהכל נתון במתנה. יש מי שאומר¹² שיכול לומר אף על פי כן אני רוצה לפרוע, ויש מי שחולק¹³. אחר אמירת הלווה אף על פי כן אין המלוה צריך לחזור ולומר משמט אני אפילו עבר זמן מהפעם הראשונה שאמר¹⁴.

8. ריבמ"ץ (שביעית פ"י מ"ח, על פי הנדפס בסוף מסכת ברכות, אולם בריבמ"ץ מהדורת זק"ש הערה 115 משמע שהחוב לומר משמט אני הוא רק כשהשביעית מדאורייתא).
9. קרית ספר למב"ט (אזהרה קפט), רבינו ירוחם (מישרים נתיב ז), עיין ריא"ז (הלכה ג אות י), טור שו"ע (סי' סז סעי' לו), רש"ש (גיטין פ"ד סי' מה).
10. רמ"ה (גיטין לז ע"א ד"ה אמר ליה). הלכות שביעית (ח"ב עמ' קסג-ד, ס"ק קעא), משנת יוסף (שיטות המפרשים ח"ד עמ' קסח).
11. מאירי (גיטין לז ע"ב ד"ה מעתה), קרבן נתנאל (גיטין פ"ד סי' יט אות ר).
12. ר"ש, רע"ב (שביעית פ"י מ"ח), וביאור המשנה ראשונה (פ"י מ"ח ד"ה א"ל).
13. תויר"ט (שביעית פ"י מ"ח ד"ה אמר).
14. יש"ש (גיטין פ"ד סי' מה).

הלכה כט

א. הבאת הלווה להחזרת החוב

רמב"ם

החזיר לו חובו ולא אמר לו כן - מסבב עמו בדברים¹, עד שיאמר לו, שלי הן ובמתנה נתתם לך. ואם לא אמר כן - לא יקבל ממנו, אלא ישול מעותיו וילך לו².

א. הבאת הלווה להחזרת החוב

תוספת שבת

יש מי שאומר³ שלא התירו למלוה לדבר עם הלווה על החזר ההלוואה אלא על ידי אחרים.

שבת הארץ

ויש אומרים⁴ שמותר לו אפילו לכפותו שיאמר לו, שלי הם ובמתנה אני נותן לך, שכיון שכבר החזיר לו - גלי אדעתיה שאיננו מקפיד על המעות, וכבר זכה בהם המלוה, אלא שמצות התורה היא שתתקיים מצות שמיטה, והוא קיים במה שאמר משמט אני, אבל אם לא ימלא הלוה את דבריו לומר לו שנתן לו במתנה - נמצא שהשמטתו אינה השמטה, כיון שהוא מקבל את הכסף בתורת פרעון⁵. על כן סוברים האומרים כן שמותר גם כן להכריחו שיאמר שהוא נותן לו במתנה, שבזה עושה הלוה גם כן היכר לדבר השמיטה.

1. כשיטה זו כתבו; רמב"ן (גיטין לז ע"א ד"ה ותלי בשם הערוך, ספר הזכות גיטין דף יח ע"ב מדפי הרי"ף), רמ"ה (גיטין לז ע"ב ד"ה אמר), רא"ש (גיטין פ"ד סי' יט), ריטב"א (כ"י גיטין לז ע"ב ד"ה אמר רבה), ר"ן (חידושים ד"ה ותלי, דף יט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה אמר), מהר"י קורקוס (בדעת הרמב"ם פ"ט הכ"ט), ב"י (סי' סז אות כ). עיין פאת השלחן (פכ"ט בית ישראל ס"ק קח).
2. על פי גיטין (לז ע"ב).
3. סמ"ג (ל"ת ער), מאירי (גיטין לז ע"ב ד"ה מעתה).
4. רש"י (גיטין לז ע"ב ד"ה ותלי), אור זרוע (ע"ז ח"א סי' קח ד"ה וזה) ריא"ז (הלכה ג, י), רדב"ז (פ"ט ה"כח), ב"ח (סי' סז ס"ק לו), ש"ך (סי' סז ס"ק יא).
5. תרומת הדשן (תשובה שד), ב"ח (סי' סז ס"ק לו).

שבת הארץ

תוספת שבת

יש מי שאומר⁶ שמותר להערים על הלווה שיאמר אף על פי כן, ויש מי שאומר⁷ שאין להערים אלא לשכנע את הלווה לומר אף על פי כן.

שבת הארץ

ויש מי שאומר⁸ שאסור למלוה לקבל את הכסף מיד ולהצניעו בפני הלוה, שניכר שהוא מקבלם משום חוב, אלא הוא תולה אותם לפניו במקום גלוי שמראה שאינו חפץ עדיין לקבלם עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך.

6. ראב"ן (גיטין לז ע"ב ד"ה שביעית), דעה שהובאה בספר התרומות (שער מה אות ד).
7. רבינו פנחס הלוי (הובא ברבינו קרשקש ד"ה אמר רבא), ר"ן (חידושים גיטין לז ע"ב ד"ה אבא).
8. ראב"ד (השגות דף יט ע"ב מדפי הרי"ף), בעל התרומות (שער מה אות ב).

פרק ט - הלכה ל

הלכה ל

א. עיסקא	ד. ערב
ב. שושבינות	ה. הנייר ושכר הסופר
ג. שותפים	ו. מוכר שטר חוב

רמב"ם

מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה, שמא יתאחר החוב אצלו ויישמט, עבר בלא תעשה, שנאמר¹: השמר לך וכו'. וחטא גדול הוא, שהרי הזהירה תורה עליו בשני לאוין, שנאמר¹: השמר לך פן יהיה, וכל מקום שנאמר השמר או אל או פן, הרי זו מצות לא תעשה². והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו וקראה אותו בליעל. והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר³: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר⁴: כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך.

א. עיסקא

שבת הארץ

מי שיש לו עיסקא משל חבירו - שביעית משמטת הפלגא שהוא מלוה, אבל

1. דברים (טו, ט).
2. זבחים (קו ע"א).
3. דברים (טו, י).
4. דברים (טו, י).

שבת הארץ

הפלגא שהוא פקדון אינה משמטת⁵. ויש מי שאומר⁶ שאינה משמטת גם כן את הפלגא של מלוה, כיון שעיקרה היא לעיסקא, חשובה מצוי ביד המלוה.

תוספת שבת

ויש מי שאומר⁷ שבזמן הזה (אחר תקנת היתר עיסקא כללית), שמוציאים את הכספים לכל צורך כולל אכילה ושתייה, מחוייב לכתוב פרוזבול גם על המחצה שהוא פקדון.

ב. שושבינות

שבת הארץ

שושבינות - והוא שבזמן שישא אדם אשה, משלחין לו ריעיו ומיודעיו מעות במתנה כדי שיתחזק על ההוצאה שמוציא לענין הנישואין, ובאים הריעים ששלחו לו ואוכלין ושותין עמו בשבעת ימי המשתה, הכל כמנהג המדינה, ואלו המעות שמשלחין נקראין שושבינות. ואם ישא האחר אשה - צריך הוא לשלוח להאחר כמו ששלח הוא, ואם לא חזר ושלח לו כשנשא הוא - יכול לתובעו על זה, שהשושבינות נגבית בבית דין - מכל מקום אין שביעית

5. תשובת מהר"ם מרוטנבורג (סי' תתקעג) הובא בהגהות מיימוניות (תשובות השייכות לספר משפטים סי' יב), מרדכי (ב"מ סי' שצ), הובא בב"י (סי' סז ס"ק ה), שו"ע (סי' סז סעי' ג), בית אברהם (הספרדי, סי' סז), לבוש (סי' סז סעי' ג), הגרש"ז (הל' הלואה סעי' לז), קיצור שו"ע (סי' קפ סעי' ב), בית ישראל (פאת השלחן פכ"ט ס"ק כח), ערוך השולחן (סי' סז סעי' ד), משנה כסף (ח"ב עמ' יז-כה). בבית רידב"ז (הל' שביעית פ"י סוף ס"ק י) כתב שבזמן הזה לאחר תקנת היתר עיסקא אין חולק על כך שמחצית ההלואה נשמטת בשביעית וצריך לכתוב פרוזבול, ועיין משנה כסף (ח"ב עמ' כב פנים חדשות ס"ק ז).
6. רמב"ן (ב"ב עז ע"ב סד"ה אגב, שו"ת שאילת דוד יו"ד סי' ז אות ג), ר"ח אור זרוע (סי' לט, בשם אביו), רדב"ז (ח"ד סי' ריד, אלף רפה), קצות (סי' סז ס"ק ג), תומים (סי' סז ס"ק ו), פאת השלחן (סי' כט סעי' י, בית ישראל ס"ק כח ובית רידב"ז ס"ק י).
7. עיין שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ד סי' פד), משנה כסף (ח"ב עמ' כד-כה, פנים חדשות אות ט-י).
8. נחלקו הראשונים מהי הסיבה שאין לא יגוש בשושבינות, דעת ר"ת (ב"ב קמה ע"ב ד"ה ואין) שאמנם כשיתחתן המשלח הראשון תהא נגישה אולם כעת אין נגישה, ואילו דעת

משמטתן, מפני שאינו יכול לנגוש אותו ולתובעו עד שישא כדרך שנשא הוא,⁸ על כן לא קרינן ביה לא יגוש.⁹

ודוקא כשלא עברה שביעית אחר שנשא המשלח הראשון, אבל אם אחר שנשא עברה שביעית - משמטת, שהרי היה יכול לנגוש משעה שנשא הוא, והוי ככל חוב דעלמא, וכיון שעברה שביעית - השמיטתו.¹⁰

והעיקר הוא¹¹ שכל שהמניעה היא רק מצד הזמן - אז, אף שאם הלוהו לעשר שנים אין השביעית הראשונה משמטתו - מכל מקום השביעית שבאה אחר הזמן היא משמטתו.¹² אבל מה שלא נעשה מלוה עד אחר שיעבור איזה זמן אין שביעית משמטת גם אחר כך, כל זמן שלא נזקפה במלוה, שנעשה אז חוב חדש, אבל כל שנמשך מענין הראשון, יש לומר שאין שביעית משמטתה. על כן, שושבינות אינה מלוה גמורה כי אם דבר ממוצע בין מלוה למתנה, וכל

ר"י שכיון שלא ברור שהמשלח הראשון יתחתן על כן אין כאן לא יגוש כלל. בגידולי תרומה (שער מה אות ט) כתב שדעת הרמב"ם יכולה להתפרש כשני הפירושים.

9. בבא בתרא (קמה ע"א-ע"ב), רמב"ם (הל' זכיה ומתנה פ"ז ה"יג).

10. מגיד משנה (הל' זכיה ומתנה פ"ז ה"יג) כתב שזהו דין פשוט, כנה"ג (סי' סז אות כד).

11. בכת"ק הובא תחילה נוסח אחר של דעה זו, וז"ל: "אבל יש מי שאומר שכל חוב שמתחילתו לא חל עליו דין שביעית, מאיזה טעם שיהיה - שוב, אף על פי שנעשה אחר כך ראוי שתחול עליו תורת שביעית - אינו חל עליו עוד דין השמטה, ואינו צריך פרוזבול, אלא אם כן היה בתחילה חוב שאינו מלוה ואחר כך זקפו במלוה, שמשעת הזקיפה הוא נעשה חוב חדש. אבל כל מה שלא נשתנה שמו מחוב שאינו מלוה למלוה - אין שביעית משמטת מה שלא היה ראוי להשמיט מתחילתו. א"כ גם בשושבינות לדידהו, כיון שקודם זמן הנישואין אין שביעית משמטתו - אינה משמטת גם כן אחר שכבר הגיע זמן הנישואין ועבר שביעית אחר כך. ואף על גב שהמלוה לזמן, אם הגיע הזמן לפני מוצאי שביעית - ודאי שביעית משמטתו וצריך פרוזבול, אם כן גם שושבינות דומה כמו שהגיע הזמן קודם שביעית אם נשא לפני שביעית? יש לומר שדוקא כשיש זמן קבוע שאנו יודעים שיכלה קודם מוצאי שביעית - נעשה החוב בתחילה ראוי לנגישה בשעה שהחוב הוא להשמיט, אבל בנשואין של שושבינות שאין על זה זמן קבוע ואינו יכול לנגוש על זמן שיקבע את הנשואין לפי השמיטה - י"ל שאינו ראוי לבא לידי לא יגוש".

12. לעיל פ"ט ה"ט.

שבת הארץ

זמן שלא נשא השושבין המשלח – הרי זה מתנה, ואחר כך כשנשא - נעשה הדבר מלוה, וכל כיוצא בזה, שבתחילה היה חוב זה דבר שאינו מלוה - יש לומר שגם אחר כך אין שביעית משמטתו¹³.

תוספת שבת

יש מי שהעיר¹⁴ שאין דין שושבינות שייך בזמן הזה.

ג. שותפים

שבת הארץ

מי שהיה שותף עם חבריו והיו מתעסקים¹⁵ בסחורות ובשטרות ונשאר ביד אחד מהשותפים - אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה¹⁶. והוא הדין אם כבר כלה אצל השותף כל חפצי השותפות, ואין לו כלל במה לשלם, כי אם שילוח ממקום אחר - מכל מקום אינו משמט, הואיל ומתחילתו אינו מלוה רק משותפות. וכן כל דבר שאינו מלוה, כגון שמכר לו דבר ולא קבע זמנו לשלם אחר שביעית – מכל מקום אין שביעית משמטתו, כיון שאין תחילתו מלוה¹⁷.

13. עיין מאירי (מכות ג ע"ב ד"ה המלוה).

14. הרידב"ז (בפאת השלחן סי' כט סעי' י בהגהה על דברי בעל פאת השלחן).

15. שניהם התעסקו בשותפות ולכן אין חציו מלוה וחציו פקדון המשמט את המלוה ולא את הפקדון (כמבואר לעיל אות א), ובשניהם התעסקו אין שם הלואה עליו, אלא חלק חברו מופקד אצל השני (ב"י, סמ"ע ס"ק יב). לענין הלואה לאחרים עיין לעיל הכ"א.

16. רא"ש (כלל עז סי' ג), ר"ן (שבועות לב ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה מתניתין), הובאו בבית יוסף (סי' סז אות ה), שו"ע (סי' סז סעי' ד) מהרי"ט (חו"מ סי' קיד), לבוש (סי' סז סעי' ד).

17. לשון פאת השלחן (סי' כט סעי' יא בהגה). על פי דברי הר"ן (כתובות כב ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה לשביעית, גיטין ח ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן בגמ'), וכן נראה מדברי התוס' (כתובות נה ע"א ד"ה ולשביעית, גיטין יח ע"א ד"ה ואימת), רא"ש (כתובות פ"ה סי' א), ב"ח (סי' סז ס"ק יט), וכן הוכיח במהרי"ט (ח"ב חו"מ סי' קיד). עיין לעיל פ"ט ה"ה.

פרק ט - הלכה ל

תוספת שבת

ויש מי שחולק וסובר¹⁸ שחוב הבא ממכר (שאין בו הקפת חנות) משמט בשביעית למרות לשאין תחילתו הלואה.

ד. ערב

שבת הארץ

ערב שפרע למלוה, וקודם שפרע הלוח לערב הגיע שנת השמיטה - משמט, כי זהו מלוה ממש מתחילתו משעה שפרע, כל זמן שהוא יכול לגבות את החוב - כותבין פרוזבול. והיינו כל שנת השביעית עד סופה¹⁹.

תוספת שבת

כשם ששמיטה משמטת ללווה כן היא משמטת לערב²⁰. יש מי שאומר²¹ שאין השביעית משמטת חוב של ערב, שאין זה חוב הבא מהלוואת הערב.

ה. הנייר ושכר הסופר

שבת הארץ

שטר חוב שעברה עליו שביעית ולא נכתב עליו פרוזבול - מוציאין אותו מהמלוה להחזירו ללוה, מפני שעצם השטר של הלוח הוא²². ואפילו אם המלוה פרע את שכר הסופר - אינו כי אם חוב של הלוח, וזה החוב עצמו שביעית משמטתו. ויש אומרים²³ שלפי השיורי של דמי הנייר חשוב כמשכון נגד זה

18. ב"י (סי' סז ס"ק יט), כנה"ג (הגהות ב"י סי' סז אות לד), סמ"ע (סי' סז ס"ק כו), בית ישראל (פאת השלחן פכ"ט ס"ק ל), בית רידב"ז (עמ' קיט ע"א), עיין משנת יוסף (שביעית פ"י מ"א ד"ה הקפת).

19. גאונים הובאו ברבינו ירוחם (ח"ב נתיב ז סי' יח, כו ע"ד), רשב"א (ח"ג סי' נט) הובא בב"י (סי' סז ס"ק ה, שו"ע סעי' ה), יש"ש (גיטין פ"ד סי' מח), סמ"ע (סי' סז ס"ק יג). עיין רשב"ם (ב"ב קעד ע"א ד"ה פריעת).

20. תשובות הרמ"א (סי' פט), כנה"ג (סי' סז אות יט).

21. מהר"ח אור זרוע (סי' קפ).

22. רמב"ן (שו"ת סי' מב), ספר התרומות (שער מה סי' ה), רא"ש (כלל עז סי' ד), הובא בב"י (סי' סז אות לז, שו"ע סעי' לז).

23. דרישה (סי' סז ס"ק לז), סמ"ע (סי' נט), קצות החושן (סי' סז ס"ק ז).

החוב של השטר²⁴, אבל לא נגד השכר של פעולת הסופר, שהשטר הפרוע איננו שוה כי אם דמי הנייר לצור על פי צלוחיתו, ואין השטר מועיל להיות כל החוב כולו כמלוה על המשכון, משום שלא נתקבל כלל השטר על הבטחה של הלואה זו מצד עצם שיווי הנייר שלו. על כן אפילו לדעת האומרים²⁵ שמלוה על המשכון אינו משמט אפילו מה שהוא יותר מישווי המשכון – מכל מקום בעינן שהמשכון יהיה ניתן על זה החוב, אבל ההלואה העקרית והלואת השכר של הסופר הם שתי הלואות, אבל דמי הנייר ושכר של הסופר היא הלואה אחת. על כן לדעת הסוברים שכנגד כולו אינו משמט במלוה על המשכון - גם כאן צריך לשלם הלואה את כל שכר הסופר. אבל לדעת הסוברים שרק כנגדו אינו משמט, אינו צריך לשלם לו כי אם דמי הנייר שהוא שוה עכשיו, ויתר שכר הסופר נשמט.

ויש מי שאומר²⁶, שהשטר, כיון שלא נלקח כלל על הבטחת שכר הסופר כי אם על הבטחת החוב מצד ראייה שבו - אין דינו כמשכון אפילו נגד שכר הסופר²⁷.

ו. מוכר שטר חוב

שבת הארץ

המוכר שטר חוב לחבירו ואחר כך עברה עליו שמיטה - אין הלוקח חוזר על המוכר, שהלוקח פשע מעצמו שלא עשה פרוזבול²⁸. ואם כבר עבר עליו שמיטה כשמכרו - טוענים ללוקח שהמוכר היה לו פרוזבול ואבד, ואם הודה המוכר שלא היה לו פרוזבול אם אין לו נכסים - אינו נאמן לחוב ללוקח²⁹, ואם יש

24. השטר משכון בעד דמי הנייר.

25. עיין לעיל פ"ט הי"ד.

26. ט"ז (סי' סז סעי' לו), גר"א (סי' סז ס"ק סג), בית ישראל (פאת השלחן סי' כט ס"ק קט).

27. מדברי הט"ז והגר"א ברור שאין השטר משכון אפילו כנגד דמי השטר וכתבנו.

28. במקרה זה אין טוענים ללוקח מכיון שמכר קודם שהגיעה שמיטה ויתכן שהמוכר אמנם לא עשה פרוזבול, (סמ"ע סי' סז ס"ק ס, פרישה ס"ק לט), בית ישראל (פאת השלחן פרק כט ס"ק קיא).

29. יש מסבירים שאין מועיל כאן מגו שהיה המוכר מוחל מכיון שהסברא שהיה למוכר פרוזבול היא חזקה שאין אדם אוכל איסור (דרישה ס"ק לט, אורים ס"ק סב), ויש

פרק ט - הלכה ל

לו נכסים - נאמן ונפטר הלוה, והמוכר ישלם³⁰ ללוקח³¹.

תוספת שבת

ויש מי שחולק³² וסובר שאפילו אם יש נכסים למוכר בכל אופן כיון שמכר את השטר אינו נאמן.

שהסבירו שאין כאן מגו מכיון שמכר במעמד שלשתם (ב"ח ס"ק לט, והשיג עליו הש"ך ס"ק יג).

30. המוכר ישלם ללוקח את הדמים ששילם ולא את שווי השטר שקנה, כך משמע מלשון בעל התרומות (שער מה סעי' ו), פרישה (סי' סז ס"ק לט, על פי לשון הטור סי' סו סל"ד), תומים (סי' סז ס"ק ל), בית ישראל (סי' סז ס"ק קיב).

31. בעל התרומות (שער מה סעי' ו), ב"י (סי' סז ס"ק לח).

32. ש"ך (סי' סז ס"ק יד).

פרק תשיעי – מהדורה קמא

הלכה א

רמב"ם

מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר שמוט כל בעל משה ידו. והתובע חוב שעברה עליו שביעית, עבר על לא תעשה, שנאמר לא יגוש את רעהו.

הלכה ב

רמב"ם

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה בשביעית, אלא בזמן שהיובל נוהג, שיש שם שמיטת קרקע. שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף. ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים, בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.

הלכה ג

רמב"ם

ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, בכל מקום, ואע"פ שאין היובל נוהג, כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים מישראל.

שבת הארץ

ויש אומרים¹ שאין² שמיטה נוהגת בזמן הזה כלל, ומה שהיה נהוג גם אחר חורבן בית שני, זה היה רק כל זמן שהיה בית דין לקדש שנים, אבל מאז שאין לנו בית דין המקדש שנים, לקדש את היובל, לפחות בקדושה של דברי סופרים, אין שביעית נוהגת כלל אפילו מדרבנן. ויש אומרים³ שבמקומות הרחוקים מא"י אין שביעית נוהגת בזה"ז. ויש אומרים⁴ שבמקום שנהגו לגבות בשטרות שעברו עליהם שביעית אין מוחין בידם בזמן הזה, אלא מניחין אותן כמנהגם. ובדורותינו הוחזרה עטרה ליושנה בהרבה קהלות, לשמור לעשות פרוזבול כתקנת הלל גם בחו"ל, וקל וחומר בארץ ישראל שנזהרין בזה הרבה.

הלכה ד

רמב"ם

אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר: מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, וזה דבר השמטה, שמוט וכו', ושם הוא אומר: מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף השמטת כספים אחר שבע. לפיכך המלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בלילי ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב.

שבת הארץ

ויש אומרים⁵ שמה שאין שביעית משמטת אלא בסופה, הוא רק לענין שאם מחזיר החוב אחר שעברה שביעית חייב המלוה לומר משמט אני, כדי לקיים זה

1. תקלג) רז"ה (בה"ת שער מ"ה ס"ד ור"נ) גטין פ"ד.
2. (*) עיין לעיל פ"ד הכ"ה.
3. תקלד) תה"ד (ח"א סי' ש"ד).
4. תקלה) רא"ש (תשו' כלל ס"ד סי' ד' וכלל ע"ז סי"ב).
5. תקלו) רא"ש גיטין פ"ד סי' כ'.

שבת הארץ

דבר השמיטה, וכל זמן שלא אמר הלוה "אף על פי כן" אסור לו לקבל ממנו את חובו, כמו שיתבאר להלן בדברינו, וזה אינו מחויב כי אם על ידי שמיטתה של סוף שביעית, שהיא משתשקע החמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית, אבל האיסור לנגוש את החוב, בין על ידי עצמו בין על ידי בית דין, הוא נוהג כל שנת השביעית, ומשנכנס ליל ראש השנה של שביעית אסור לתבע את החוב. ויש אומרים⁶ שאפילו לדעה זו אין איסור זה אמור אלא על המלוה שלפני שביעית, שכיון שנכנסה שביעית אסור לתבוע אותה, אבל מלוה שנעשתה בשביעית עצמה הכל מודים שהוא מותר לגבות כל שנת השביעית, ואינה משמטת גם לענין תביעה כי אם בסוף השביעית, דהיינו משתשקע החמה בליל ראש השנה של שמינית.

הלכה ה

רמב"ם

שחט את הפרה וחלקה על דעת שהיום ראש השנה של מוצאי שביעית, ונתעבר אלול, ונמצא אותו היום סוף שביעית, אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב.

שבת הארץ

ויש אומרים⁷ שחוב כזה, שנתחייב בשביל שלקח בשר וכיוצא בזה, אינו משמט, מפני שזו הקפת החנות היא, והקפת החנות אינה משמטת. ויש נוטים לומר⁸ שאין זו נקראת הקפת החנות לענין זה שאינו משמט, שאינה נקראת הקפת החנות כי אם כשלוקח ממנו איזו פעמים, שאז אינו נקרא חוב כי אם כשזוקף עליו במלוה, אבל כל זמן שלא לקח ממנו כי אם פעם אחת, אפילו הקיפו בחנות אין זה בכלל הקפת החנות לענין זה, שאינו משמט, ואינו צריך זקיפת מלוה, אלא הרי זה

6. תקלז) ב"ח (חו"מ סי' ס"ז סל"ב) (כה"ג ה' שמיטה לב"י סנ"ג).

7. תקלח) ראב"ד (השגה פ"ט ה"ה).

8. תקלט) כס"מ (פ"ט ה"ה).

משמט ככל החובות. ויש מי שאומר⁹ שאם לקח ממנו בהקפה בחול, כיון שהיה יכול לקחת ממנו בדמים ולקח בהקפה, הרי זו נקראת הקפת החנות שאינה משמטת, אבל אם לקח ממנו ביום טוב, כיון שבזמן ההקפה אסור לפרוע מפני שהוא יו"ט, ואילו לא היה יו"ט היה פורעו מיד, אין זו הקפה, ומתוך כך היא משמטת ככל החובות. ויש אומרים¹⁰ שאינה נקראת הקפת החנות אלא בחנוני, שדרכו למכור בהקפה אבל מי שאין דרכו להקיף, אף על פי שחלק לשעתו בלא דמים, ונשארו הלוקחים חייבים לו, אין זה נקרא הקפת החנות, ודינו ככל החובות שמשמטים. ויש אומרים¹¹ החנות שאינה משמטת אינה כי אם כשהקיף על זמן ארוך שנה או שנתיים, שדומה הדבר כאילו הלוהו מפורש עד אחר שביעית, שאין השביעית משמטתו לדעת רבים, אבל כל הקפה שדרך לתבוע מיד הרי היא ככל החובות, ששביעית משמטתן.

הלכה ו

רמב"ם

שביעית משמטת את המלוה, ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים, הרי זה משמיט, ואם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמיט. והשביעית משמטת את השבועה, שנאמר לא יגוש מכל מקום, לא לשלם ולא להשבע.

שבת הארץ

ויש אומרים¹² שבשביעית בזמן הזה שהיא דרבנן, אינה משמטת מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים. ויש מי¹³ שדבריהם נוטים לומר שלדעה זו גם כן אין לסמוך על זה כי אם בשטרות שהאחריות מפורשת בהן, אבל אם אין האחריות

9. (תקמ) שם.

10. (תקמא) רדב"ז (פ"ט ה"ה).

11. (תקמב) ב"י (חו"מ סי' ס"ז סי"ט).

12. (תקמג) בה"ת (שער מ"ה שם).

13. (תקמד) תוס' גיטין ל"ז.

מפורשת, אף על גב דקיי"ל אחריות טעות סופר היא, ודין שטר שאין כתוב בו אחריות שוה לגבות בו מן המשועבדים לדין שטר שכתוב בו אחריות, מכל מקום אין כח השטר, שאין האחריות מפורשת בו, גלוי כל כך עד שנוכל לומר שלא יש צורך לנגוש בו, באופן דלא קרינן ביה לא יגוש, כמו שאנו אומרים סברא זו בשביעית בזמן הזה, לדעה זו, בשטר שאחריות מפורשת בו. ויש מי שנראה מדבריהם¹⁴ שאין חילוק בדבר, וכל זמן שאנו דנים דין אחריות על פי שטר זה דינו כדין שטר שיש בו אחריות גם לענין שביעית, ולפי זה הוא נוהג גם כן לענין זה שאינו משמיט בזמן הזה, כי אם אם מפורש בשטר שאינו באחריות, או כשמחל לו שיעבוד הנכסים וסיים לו שדה בהלואתו, שאינו משמט. ויש אומרים¹⁵ דוקא כשא"י לסלקו, והמשכנתא¹⁶ במקום שדרכם לסלק את המלוה בכל עת שיביא מצותיו, שביעית משמטת, ובמקום שאינו יכול לסלקו עד סוף זמנו אין שביעית משמטתו, ואפילו אם אינו יכול לסלקו רק יום אחד מקרי אתרא דלא מסלקי¹⁷. מי שיש לו עיסקא משל חבירו שביעית מסלקת פלגא שהיא מלוה. השושבינות אין שביעית משמטתה, ודוקא¹⁸ כשלא עברה שביעית מאחר שנשא המשלח הראשון, אבל אם עברה שביעית אחר כך הרי זו משמטת, שהרי מאחר שנשא כבר¹⁹ ניתנה להתבע בב"ד וקרי ביה לא יגוש. מי שהיה²⁰ שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. והוא הדין²¹ אם כבר כלו אצל השותף כל חפצי השותפות ואין לו כלל במה לשלם, כי אם שילוח ממקום אחר, מכל מקום אינו משמט, הואיל ותחילתו אינו מלוה רק משותפות, וכן כל דבר שאינו מלוה רק שמכר לו דבר ולא קבע זמנו לשלם, אחר שביעית, מכל מקום

14. תקמה) תוס' שבועות ל"ז:.

15. תקמו) בה"ת (שם).

16. תקמו א) שו"ע (חו"מ סי' ס"ז ס"ב)?

17. תקמו ב) שם (ס"ג).

18. תקמוז) ב"ב (קמ"ה:).

19. תקמח) הה"מ (ה' זכיה ומתנה פ"ז הי"ג).

20. תקמט) תשו' הרא"ש (כלל ע"ז סי' ג').

21. תקנ) תוס' ור"ן כתובות פ' אע"פ.

אין שביעית משמטתו כיון שאין תחילתו מלוה. ערב²² שפרע למלוה וקודם שפרע הלוח להעריב הגיע שנת השמיטה הרי זה משמטת.

הלכה ז

רמב"ם

במה דברים אמורים, ששביעית משמטת את השבועה, בשבועת הדיינין, וכל כיוצא בה, מדברים שאם יודה בהן שביעית משמטת, אבל שבועת השומרין והשותפין וכיוצא בהן משבועות שאם יודה ישרם, הרי זה ישבע אחר השמטה.

שבת הארץ

שכיון שאין השביעית משמטת את גוף החוב שלהן, הוא הדין שאינה משמטת את שבועתן.

הלכה ח

רמב"ם

הלוח ותבעו וכפר בו, והגיעה שמטה והוא בכפירתו, והודה אחר שעברה שביעית, או שבאו עליו עדים אחר השביעית, אין השביעית משמטת.

שבת הארץ

אבל²³ אם הודה אחר שכפר קודם שעברה סוף שביעית, משמטת. אם לוח²⁴ ממנו ערב שביעית, ולמוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס, אין מגלגלין עליו שבועות הלואה דערב שביעית, אף על פי שהוא חייב שבועה מצד השותפות או

22. תקנא) ת' הגאונים והרשב"א (רי"ו משרים ח"ב נתיב ז').

23. תקנא א) (שו"ע שם).

24. תקנב) שבועות (מ"ה:).

שבת הארץ

האריסות של עכשיו. אבל נעשה לו שותף או אריס ערב שביעית וחלקו, ולמוצאי שביעית לזה הימנו ונתחייב לו על ההלואה, בין שבועת התורה בין שבועה דרבנן, מגלגלין עליו, שאין שביעית משמטת כי אם מלוה ולא שותפות ואריסות וכיוצא בהן, ולא את שבועתן. מי שחייב²⁵ ונשבע לשלם לו, כל דבר שהשביעית משמטתו פטור גם מכח השבועה, שלא נשבע לשלם אלא כל זמן שחייב מן הדין. תבעו ממון²⁶ וכפר והביא עדים וחייבוהו ב"ד וכתבו לו פס"ד הוי כגבוי ואינו משמט.

הלכה ט

רמב"ם

המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים אינו משמיט, אף ע"פ שהוא בא לידי לא יגוש הרי הוא עתה אינו יכול לנגוש. התנה עמו שלא יתבענו, שביעית משמטת.

הלכה י

רמב"ם

המלוה את חבירו והתנה עמו שלא תשמטנו שביעית, הרי זה נשמט, שאינו יכול לבטל דין השביעית, התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה, ואפילו בשביעית, תנאו קיים שכל תנאי שבממון קיים, ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבה אותו תורה בו, שהוא חייב.

25. תקנג) מוהרי"ק (שורש פ"א ענף ג').

26. תקנד) טור (חו"מ סי' ס"ז סי"ח).

הלכה יא

רמב"ם

הקפת החנות אינה נשמטת, ואם עשה אותה מלוה נשמטת.
שכר שכיר אינו נשמט, ואם זקפו עליו מלוה הרי זה נשמט.

הלכה יב

רמב"ם

קנסות של האונס, והמפתה, והמוציא שם רע, אינם נשמטין,
ואם זקפן במלוה נשמטין. ומאימתי נזקפין במלוה משעת
העמדה בדין.

הלכה יג

רמב"ם

המגרש את אשתו קודם השמיטה אין כתובתה נשמטת, ואם
פגמה אותה או זקפתה עליו במלוה נשמטת.

הלכה יד

רמב"ם

המלוה על המשכון אינו משמיט, והוא שיהיה החוב כנגד
המשכון, ואם היה יתר משמיט היתר על המשכון.

שבת הארץ

שבת הארץ

ויש אומרים²⁷ שאפילו היתר על המשכון אינו משמיט.

הלכה טו

רמב"ם

המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובי זה, אינו נשמיט. שנאמר ואשר יהיה לך את אחיך, וזה בית דין תובעין אותו. וכן בית דין שחתכו את הדין, וכתבו איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך, אינו נשמיט, שזה כגבוי הוא וכאילו בא לידו ואינו כמלוה.

הלכה טז

רמב"ם

כשראה הלל הזקן שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, ועוברין על הכתוב בתורה, השמר לך פן יהיה דבר וגו', התקין פרוזבול כדי שלא ישמיט החוב עד שילוו זה את זה. ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה.

שבת הארץ

ויש אומרים²⁸ מועיל אף בשמיטה של תורה, משום שהפקר בית דין הפקר.

27. תקנה) רא"ש גיטין פ"ד סי"ז).

28. תקנו) ראב"ד (השגה פ"ט הט"ז).

הלכה יז

רמב"ם

אין כותבין פרוזבול אלא בית דין חכמים גדולים ביותר, כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי, שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם, אבל שאר בתי דינים אין כותבין.

שבת הארץ

ויש אומרים²⁹ שכל בית דין חשוב, דהיינו שלשה שבקאים בדיני פרוזבול ויודעים ענין שמיטה, והמחוס רבים עליהם באותה העיר, כותבים פרוזבול. ויש אומרים³⁰ כל בית דין של שלשה כותבין פרוזבול, אף על פי שלא המחוס רבים עליהן.

הלכה יח

רמב"ם

זה הוא גופו של פרוזבול, מוסר אני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. והדיינין חותמין מלמטה או העדים.

הלכה יט

רמב"ם

אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין קרקע ללוה מזכה לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו, אפילו קלח של כרוב. השאילו

29. תקנז) תו' ור"ן גיטין (ל"ו ע"ב).

30. תקנח) טור (שם סכ"א).

שבת הארץ

מקום לתנור או לכירה כותבין עליו פרוזבול, היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול.

הלכה כ

רמב"ם

וכותבין לאיש על נכסי אשתו, וליתומים על נכסי אפטרופין. אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע, כותבין עליה פרוזבול. היה לו חוב על חבירו ויש לחבירו קרקע, הואיל והוא תחת שיעבודו כותב עליו פרוזבול.

הלכה כא

רמב"ם

אחד שלוח מחמשה צריכים פרוזבול לכל אחד ואחד. וחמשה שלוו מאחד דיו פרוזבול אחד לכולן.

הלכה כב

רמב"ם

כתב הפרוזבול תחלה ואח"כ הלוח, אינו מועיל, אלא משמיט, עד שיכתוב הפרוזבול אחר שהלוח. נמצאת אומר, שכל מלוה הקודמת לפרוזבול אינה נשמטת בפרוזבול זה, ואם הפרוזבול קודם למלוה הרי זו נשמטת.

הלכה כג

רמב"ם

לפיכך פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול. כיצד כתב הפרוזבול בניסן והקדים זמנו מאדר כשר, שהרי הורע כחו שאינו משמיט אלא עד אדר. אבל אם איחר זמנו וכתבו מאייר פסול, שהרי מייפה כחו, שהוא אינו משמיט עד אייר שלא כדין. שאין דינו שלא ישמיט אלא עד ניסן, בשעת מסירת הדברים לבית דין.

הלכה כד

רמב"ם

המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עמו פרוזבול, אבד חובו. ואם אמר היה לי ואבד נאמן, שמזמן הסכנה ואילך בעל חוב גובה שלא בפרוזבול. ולא עוד אלא שכשיביא בעל חוב את שטרו, או כשיבוא לתבוע במלוה על פה, אומרים לנתבע שלם לו. ואם טען הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו, אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד. אם אמר כן היה נאמן, ואם הודה שלא כתב פרוזבול אבד חובו. והיתומים אינן צריכין פרוזבול.

הלכה כה

רמב"ם

הוציא פרוזבול, וטען הנתבע ואמר מלוה זו שהוא תובע אחר פרוזבול זה היתה, והתובע אומר קודם פרוזבול היתה, התובע נאמן. שאילו אמר היה לי ואבד נאמן, ואף ע"פ שאין אנו יודעין זמן הפרוזבול שאבד.

שבת הארץ

הלכה כו

רמב"ם

טען הנתבע ואמר מלוה יש לו אצלי, והתובע אומר לא כי אלא הקפת החנות היא, שאינה נשמטת, שהרי לא זקפתיה מלוה, הרי זה נאמן. שאם ירצה יאמר מלוה היתה ופרוזבול היה לי ואבד. שכיון שתקנו חכמים פרוזבול חזקה היא שאין אדם מניח דבר מותר ואוכל דבר אסור.

הלכה כז

רמב"ם

תלמידי חכמים שהלוו זה את זה, ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסר אני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם, ובדברים בלבד היא נדחת.

הלכה כח

רמב"ם

כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמיט אני, וכבר נפטרת ממני. אמר לו אע"פ כן רצוני שתקבל, יקבל ממנו. שנאמר לא יגוש והרי לא נגש. ולא יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם, ובמתנה אני נותן לך.

הלכה כט

רמב"ם

החזיר לו חובו ולא אמר לו כן, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתם לך. ואם לא אמר לא יקבל ממנו אלא יטול מעותיו וילך לו.

הלכה ל

רמב"ם

מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמטה, שמא יתאחר החוב אצלו וישמט, עבר בלא תעשה, שנאמר השמר לך וגו'. וחטא גדול הוא, שהרי הזהירה תורה עליו בשני לאוין. שנאמר השמר לך פן וגו', וכל מקום שנאמר השמר, או פן, או אל, הרי זו מצות לא תעשה. והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראה אותו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר נתן נתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו'. והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'.

פרק עשירי

הלכה א

- א. ספירת השנים על ידי בית דין
ב. ברכה על מצות ספירת השנים
ג. נוסח הברכה על ספירת השנים
ד. מצות קידוש שנת החמישים

רמב"ם

מצות עשה לספור שנים שבע שבע, ולקדש שנת החמישים,
שנאמר וספרת לך שבע וכו' וקדשתם את שנת החמישים.¹
ושתי מצוות אלו מסורות לבית דין הגדול בלבד.

א. ספירת השנים על ידי בית דין

רמב"ם מצות עשה לספור שנים שבע שבע, ...מצוות אלו מסורות לבית
דין הגדול בלבד.

שבת הארץ

ויש מי שאומרים שמצוה על הבית דין למנות השנים², וגם למנות את השבועות
שנים של השמיטות כדרך שאנו מונים בספירת העומר, ימים ושבועות, שיאמרו
בכל שנה: השנה היא שנת כך ליוכל. ובמלאת השמיטה הראשונה יאמרו:
השנה היא שבעה שנים שהם שבוע אחד ביוכל. וכן להלן בשמינית: שהם

1. ויקרא (כה, ח-י).

2. הרמב"ם (כאן, ספר המצוות מצוה קמ) כתב שהמצוה מסורה לבית דין הגדול. וכן כתבו:
ר"ש בספרא (בהר, פרשה ב, א), ספר החינוך (מצוה של). הרמב"ן (ספר הזכות גיטין לו
ע"א) מצריך שסנהדרין ישבו בלשכת הגזית, ערוך השולחן העתיד (הל' יובל, סי' ל, סע'
ה, ז) חי' ר"ח הלוי על הרמב"ם (הל' שמר"י פ"י ה"ה).
יש מהראשונים שהזכירו בית דין בלבד ולא ציינו בית דין הגדול: ראב"ד (בהר, פרשה
ב, א), סמ"ג (עשה קנ), רמב"ן (ויקרא כג, טו), רשב"א (שו"ת ח"ד סי' כח), רלב"ג (ויקרא
כה, ח), הגר"א (בהר, פרשה ב, א). הרב זצ"ל (עץ הדר השלם, עמ' עז) מסביר שמצות
ספירת שנים מוטלת על הציבור, ובית הדין הוא המבצע באופן מעשי.

פרק עשירי - הלכה א

שבוע אחד ושנה אחת כיוכל, וכן כולם.³
ולכתחילה המצוה היא לספור בתחילת השנה בראש השנה,⁴ ומ"מ יכולין
לספור כל השנה כולה, אלא שזריזים מקדימים למצוות.⁵ ואם עברה שנה אחת
שלא נמנית, מ"מ הם חייבים למנות יתר השנים.⁶

תוספת שבת

יש המסתפקים אם בי"ד היה סופר כמו בספירת העומר, או שהיה עליהם רק לזכור את מנין השנה.⁷

ויש אומרים שאין סופרים בפה, אלא יודעים את המניין בלבד.⁸
יש שלא מנו מצוה זו בכלל מניין המצוות.⁹

3. ספרא (בהר, פרשה ב, ב), ראב"ד (בהר פרשתא ב אות א), ר"ש (בהר פרשתא ב אות א), חינוך (מצוה של), ובמנחת חינוך (מצוה של אות א). קרן אורה (מנחות סה ע"ב תוד"ה וספרתם), הבין בדברי הרמב"ם כאן שסופר את מנין השמיטה לא את מנין השנים. שו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סימן כג) לומד מהמילה "וספרת" שזו מצוה לספור ולא רק לזכור.
4. ר"ש וראב"ד (ספרא בהר פרשה ב, א). המנחת חינוך (מצוה של, א) כתב שזמן המצוה הוא בליל ראש השנה, אך ערוך השולחן העתיד (הל' שמיטה ויובל סי' ל, ו) כתב שספירת השנים היא דוקא בבוקר של ראש השנה.
5. מנחת חינוך (מצוה של אות א).
6. מנחת חינוך (מצוה של אות א).
7. רמב"ן (ויקרא כג, טו), מהר"ם מרוטנברג (ח"ד סי' רצב), אגודה (מנחות סי' לב), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' ל, ז), (שו"ת אגרות משה (יו"ד ג סי' נה ענף ג). ראה עוד בדברי הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, לעיל ח"א עמ' 109-110, שו"ת משפט כהן סי' סט עמ' קמב), השמיטה היובל ומצות הקהל (עמ' 40-41, לרב בצמ"ח עוזיאל), "ספירת שמיטין ויובלות" (כנס לתושבע"פ, טו, עמ' קכא-קכג, לרב מרדכי פוגלמן), הרב שאר ישוב כהן ("מצות הספירה בשמיטה ויובל" תחומין, ז, עמ' 33-33; "מניית שמיטה ויובל", תחומין, כא, עמ' 28-30), מנחת אברהם (ג, סימן כא, לרב אברהם שפירא).
8. ר"ן (פסחים כז ע"ב על הרי"ף) והט"ז (או"ח סי' תפט, בהתחלה) בפירוש דבריו. רעק"א נחלק עם דודו ר' וולף איגר, בכונת הר"ן (שו"ת רעק"א סי' כט-לב). לדעת דודו מוטל על בית דין לספור בלב אך לא בפה, ולדעת רעק"א אין מצוה לספור יובל לא בפה ולא בלב, אלא למנות עד היובל.
9. רס"ג ובה"ג ועוד ראשונים לא כתבו מצוה זאת כלל כן כתב הרב ירוחם פישל פערלא (סהמ"צ לרס"ג עשה נא ח"א עמ' רכט).

שבת הארץ

ב. ברכה על מצות ספירת השנים

שבת הארץ

ויש מי שאומרים, שהיו מברכין על מצוה זו של ספירת השנים. כדרך שמברכין כל יחיד על ספירת העומר¹⁰.

תוספת שבת

יש שהסתפקו אם ב"ד היו מברכים על ספירה זו¹¹, ויש אומרים שב"ד אינם מברכים על ספירה זו¹².

ג. נוסח הברכה על ספירת השנים

תוספת שבת

ולשיטה שמברכים יש אומרים שהיו מברכים: 'בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת שני השמיטה', או: 'על ספירת שני היובל'¹³. יש שכותב שברכו: 'על ספירת היובל'¹⁴. יש מי שכתב שבשנים ראשונות מברך: 'על ספירת השמיטה', ובשנה השביעית ואילך: 'על ספירת השמיטה והיובל'¹⁵.

ד. מצות קידוש שנת החמישים

רמב"ם מצות עשה...לקדש שנת החמישים, שני'...וקדשתם את שנת החמישים. מצוות אלו מסורות לבית דין הגדול בלבד.

10. תוספות (כתובות עב ע"א ד"ה וספרה), רבנו ירוחם (תואו"ח נ"ה ח"ד), רא"ש (פסחים פ"י סי' מ), תוס' (מנחות סה ע"ב ד"ה וספרתם) הסתפק אם מברכים והמשנה למלך (כאן) כותב בשמו שהיו מברכים. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' ל, ז).
11. תוס' (מנחות סה ע"ב ד"ה וספרתם), מעשה רוקח (כאן) העיר שתוס' מסתפקים. מהר"ם מרוטנברג (ח"ד סי' רצב), רמב"ן (ויקרא כג, טו), אגודה (מנחות סי' לב).
12. חזקוני (ויקרא כה, ח) ועי' ארץ הצבי (עמ' ט-יד לרב צבי שכטר) שדן בדבריו.
13. ראב"ד (ספרא בהר פרשה ב, א).
14. ר"ש (ספרא בהר פרשה ב, א). ראה עוד: דרך אמונה (שמו"י פ"י ה"א).
15. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' ל ס"ז).

פרק עשירי - הלכה א

שבת הארץ

ותוכן הקידוש הוא שב"ד הגדול שעליהם החובה מוטלת¹⁶, מתקבצים ואומרים מקודשת השנה להיות שנת היובל¹⁷. ומצות הקידוש, יש אומרים שהיא בראש השנה¹⁸. ויש אומרים שהיא ביום הכפורים, כשם שמצות העברת השופר היא ביום הכפורים¹⁹, כמו שיתבאר, ככתוב בתורה: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם"²⁰.

תוספת שבת

משמעות קידוש שנת היובל הוא ביטול עבודת הארץ והפקרת הפירות כמו בשנת שמיטה²¹. ונראה שהיו מברכים על מצוה זו²².
יש מי שהסתפק אם לא קדשו ביום כיפור, האם יכולים לקדש במשך כל השנה²³.

16. מכילתא דרשב"י (שמות כא, ב), ירושלמי (ראש השנה פ"ב ה"ה), סמ"ג (עשה קנב), רש"י (ויקרא כה, י), חינוך (מצוה שלב), רמב"ן (שמות כ, ז), ספר הזכות לגיטין לו ע"א, מלחמות ה' סוכה תחילת פרק ד, יד רמה (סנהדרין י ע"ב).
17. ירושלמי ראש השנה (פ"ב ה"ה), וירושלמי סנהדרין (פ"א ה"ב): "מקודש", רש"י (ויקרא כה, י, וראש השנה ח ע"ב): "מקודשת השנה". רמב"ן (שמות כ, ז): "מקודש מקודש", ריטב"א (ראש השנה ח ע"ב): "מקודשת השנה". מאירי (שם): "שנה זו מקודשת ליובל". ההדגשה ליובל היא מאחר ולשיטת המאירי יש לקדש גם שנת שמיטה ולומר: שנה זו מקודשת לשמיטה. ועי' ערוך השולחן העתיד (הל' שמיטה ויובל, סי' ל, ה).
18. ספרא (בהר ב, ב), ראש השנה פ"א מ"א, י ע"ב, רבנו חננאל ורש"י (ראש השנה ח ע"ב), ילקוט שמעוני (ויקרא רמז תרנט), אבן עזרא (ויקרא כה, י ו-יג).
19. הרי"ף פערלא בדעת רס"ג (עשה סג), מנחת חינוך בדעת החינוך (מצוה שלב, ב), ומוסיף: "ומתקדשת למפרע מר"ה".
20. ויקרא (כה, ט).
21. רמב"ם (ספר המצוות עשה קלו), חינוך (מצוה שלב), הוסיף מצות שילוח עבדים.
22. חינוך (מצוה שלב): הברכה היא: לקדש השנים.
23. מנחת חינוך (מצוה שלב, ב).

שבת הארץ

יש הסוברים שאם בית דין לא ספרו את השנים או לא קדשו את היובל, השנה איננה מתקדשת, ולא חלות המצוות הנהוגות בה, ויש לספור מחדש²⁴. ויש שכתבו שהקידוש אינו מעכב²⁵.

24. טוב רואי (ברכות, עמ' ל), חי' ר' חיים הלוי מבריסק (הל' שמו"י י, ה), , הרי"ב ז'ולטי (משנת יעבץ יו"ד סי' כה, משנת יעבץ על הרמב"ם הל' שמיטה ויובל, עמ' קיד-קכב) כתב שהיא מחלוקת בבלי וירושלמי.

25. מנחת חינוך (מצוה שלב, ב), אור שמח (הל' קידוש החדש, ב, ח).

הלכה ב

רמב"ם

ומאמתי התחילו למנות, מאחר ארבע עשרה שנה משנכנסו לארץ, שנאמר: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך¹, עד שיהיה כל אחד ואחד מכיר ארצו². ושבע שנים עשו בכיבוש הארץ ושבע שנים בחילוק³. נמצאת אומר: בשנת שלש וחמש מאות ואלפיים, מראש השנה שאחר מולד אדם הראשון, שהיא שנה שניה ליצירה, התחילו למנות⁴. ועשו שנת עשר וחמש מאות ליצירה, שהיא שנת אחת ועשרים משנכנסו לארץ, שמיטה. ומנו שבע שמיטות וקדשו שנת חמישים, שהיא שנת ארבע ושישים משנכנסו לארץ.

1. ויקרא (כה, ג).
2. ספרא (בהר א, ב-ג).
3. תוספתא (מנחות ו, כ), סדר עולם רבה (ליינר, פרק יא), זבחים (קח ע"ב), ערכין (יב ע"ב), רש"י (קידושין מ ע"ב ד"ה גדול), שו"ת הרמב"ם (מהדורת בלאו, סימן שפט), ריטב"א (כתובות כה ע"א ד"ה שהרי).
4. ע"ז (ט ע"א) מוזכר שבשנת 2448 ליצירה היה מתן תורה, ואם כן כשמוסיפים עוד 40 שנה במדבר, ו- 14 שנה של כיבוש וחלוקה, נגיע לשנת 2502, ומכאן שבשנת 2503 התחילו למנות לשמיטה. המולד של חדש תשרי של השנה הראשונה, שממנה מתחיל החשבון של קביעת החדשים ועיבור השנים, הוא מולד "בהר"ד", כלומר: בליל ב' בשבוע, ה' שעות ור"ד חלקי תתר"פ בשעה, ומולד זה הוא תחילת חשבון הזמנים, והוא נקרא "מולד תוהו". הוא קודם בשנה אחת ל"מולד אדם", הוא המולד של בריאת העולם. בכ"ה באלול נברא העולם, ובאחד בתשרי, ביום הששי לבריאה, נברא אדם הראשון, והמולד היה אז "ו"ד", כלומר: ביום ו' י"ד שעות. לפי הרמב"ם מנין השנים לבריאה הוא ממולד אדם שהיא השנה השניה ליצירה, "שאין אנו חוששין אלא על יצירת האדם שהוא עיקר בריאת העולם" (כס"מ כאן). על המולד הראשון עי' רמב"ם (הל' קידוש החודש ו, ח) ומהר"י קורקוס (כאן). רז"ה (ע"ז ב ע"ב בדפי הרי"ף), ספר התרומה (סי' קלה). וראה סדר שמיטות ויובלות (עמ' 15, לאליעזר שולמן) תרשים המראה שהיובל הראשון היה בשנת ששים וארבע משנכנסו לארץ.

שבת הארץ

הלכה ג

רמב"ם

שבעה עשר יובלין מנו ישראל משנכנסו לארץ¹ עד שיצאו². ושנה שיצאו בה שחרב בה הבית בראשונה,

1. מנין שבע עשרה יובלות הוא לפי החישוב הבא: משנכנסו לארץ עד בנין בית המקדש הראשון עברו 440 שנה (ע"פ מלכים א ו, א. שם נאמר שמיציאת מצרים עד בנין המקדש עברו 480 שנה. בניכוי 40 שנה במדבר, אזי עברו 440 שנה מכניסה לארץ, ע"פ הכס"מ). בית ראשון עמד על פי חז"ל 410 שנים ראה: תוספתא זבחים (צוקרמאנדל, יג, ו), ירושלמי מגילה (א, יב), יומא (ט ע"א), רש"י (בבא בתרא ג ע"ב ד"ה בשנים). עולה שמהכניסה לארץ בימי יהושע עד חורבן בית ראשון 850 שנה. לפי שיטת חכמים ששנת יובל אינה ממנין השמיטות (ראש השנה ט ע"א, נדרים סא ע"א, ערכין יב ע"ב) הם י"ז מחזורי יובלות. הרמב"ם (לקמן הל' ז), פסק כשיטת חכמים. אמנם החלו למנות שמיטין ויובלות רק לאחר ארבע עשרה שנות כיבוש וחלוקה (כרמב"ם לעיל הלכה ב), א"כ יש להפחית ארבע עשרה שנה ממנין 850 השנים, ומכאן שחורבן בית ראשון היה בט' באב שלקראת סיום השנה ה-36 למנין היובל, שנה אחרי שנת השמיטה החמישית במחזור יובל הי"ז, שהיא שנה ראשונה למחזור שמיטה נוסף (ראב"ד, מהר"י קורקוס וכס"מ"שם, כפתור ופרח פרק נא עמ' ריג, שו"ת הרלב"ח סימן קמב). אמנם הרמב"ם בתשובה (סימן שפט) כתב שהחורבן היה בשמיטה והשנה שהיה כבר חרב שתחילתה בתשרי שלאחר החורבן היא היתה מוצאי שביעית והיא שנת השלשים ושש עיין לקמן הלכה ד הערה 3. תשובות הגאונים (הרכבי, סי' מה) ור"ח (עבודה זרה ט ע"ב), סוברים שארבע עשרה שנות הכיבוש והחלוקה אינן נכללות בתוך 850 השנים. גם לדרך זו, הבית חרב במוצאי שמיטה. תרשימים המראים את חישוב י"ז היובלות בסדר שמיטות ויובלות (עמ' 16-37 לאליעזר שולמן).

2. הראב"ד (כאן), מעיר על הרמב"ם שמנין זה הוא לפי ר' יהודה שאמר ששנת חמישים עולה לכאן ולכאן (ערכין יב ע"ב). כונתו היא שלפי ר' יהודה שנת היובל היא גם השנה הראשונה של מחזור השמיטה החדש. מכאן שבמשך 836 שנה, פרק הזמן שמחלוקת הארץ עד הגלות, עברו שבעה עשר יובלות מלאים, ועוד 3 שנים. וא"כ לפי דעת ר' יהודה בזמן היובל הבית הראשון חרב בשנה השלישית של מחזור היובל הי"ח. בעוד שלפי שיטת חכמים נגמרו ששה עשר יובלים והבית חרב בשנת השלשים ושש של היובל השבעה עשר. השגת הראב"ד היא שהרמב"ם ציין שבע עשרה יובלות לפי ר' יהודה, ושנה שלשים ושש לפי חכמים.

פרק עשירי - הלכה ג

במוצאי שביעית היתה³, ושנת שש ושלושים ביובל היתה⁴,
שארבע מאות שנה ועשר שנים עמד בית ראשון⁵. כיון
שחרב הבית, בטל מנין זה משבטלה הארץ⁶, ונשארה הארץ
חריבה שבעים שנה⁷. ונבנה בית שני, וארבע מאות ועשרים
שנה עמד⁸. ובשנה השביעית מבנינו עלה עזרא, והיא
הביאה השניה, ומשנה זאת התחילו למנות מנין אחר, ועשו
שנת שלש עשרה לבנין בית שני שמיטה⁹.

3. תוספתא (תענית ג, ט), סדר עולם (פרק ל, תענית (כט ע"א), ערכין (יא ע"ב- יב ע"א).
4. על מנין שנות היובל בימי בית ראשון, ועל חורבן הבית בשנת שלשים ושש ליובל, ניתן ללמוד מנבואת יחזקאל (א, א-ב): "ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש... היא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין". שלושים השנה שבפסוק מתייחסים למנין היובל, ע"פ נבואת אחרת ביחזקאל (מ, א): "בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר בעצם היום הזה" - "איזו היא שנה שראש השנה שלה ביום הכיפורים? הוי אומר זה יובל" (ערכין יב ע"א). עברו עוד עשרים שנה, ובסה"כ חמישים שנה, ומכאן שהמנין הוא ליובל. נבואה זו היא בשנה הארבע עשרה לחורבן, ומכאן שהבית אכן חרב בשנת שלשים ושש ליובל. ראה תרשימים המבאר חשבון שנים זה בסדר שמיטות ויובלות (עמ' 45-48 לאליעזר שולמן). הנביא יחזקאל (מו, יז), מזכיר שוב את שנת היובל כשנת הדרור.
5. סדר עולם רבה (ליינר, פרק יא).
6. לקמן (הל' ח) כתב הרמב"ם שהיובל בטל בזמן שאין כל יושביה עליה, ועל כן משגלו שבט ראובן וגד וחצי המנשה ממלכות ישראל בטל קיום היובל. אך המשיכו במנין עד החורבן. כאן כתב הרמב"ם שמשחרב הבית פסקו למנות.
7. על היות גלות בבל במשך שבעים שנה: ירמיהו (כה, יא-יב; כט, י), זכריה (א, יב; ז, ה), דניאל (ט, ב), דברי הימים (ב' לו, כא). ממתי ועד מתי נמנו אותם שבעים שנה, עי' סדר עולם רבה (פרק כט), מגילה (יא ע"ב), רש"י (מגילה יא ע"ב). תרשימים הסוקר את שבעים שנות הגלות, בסדר שמיטות ויובלות (עמ' 52 לאליעזר שולמן), סדר הקורות בתנ"ך (עמ' 145).
8. בית שני עמד על פי חז"ל 420 שנים: סדר עולם (פרק כח), תנא דבי אליהו (רבה, פרק כט ד"ה מדורו של מנשה), תוספתא (זבחים, יג, ו), יומא (ט ע"א), בבא בתרא (ג ע"א) ירושלמי (מגילה א, יב), רש"י (בבא בתרא ד ע"א ד"ה בשנים).
9. בנין הבית החל בשנה השניה לדריוש (עזרא ד, כד), וסיום הבניה היה בחודש אדר בשנה הששית לדריוש (עזרא ו, טו). עזרא הגיע לארץ בחודש אב בשנה השביעית למלך (עזרא

שבת הארץ

ומנו שבע שמיטות וקידשו שנת חמישים. ואף על פי שלא
היה שם יובל בבית שני, מונין היו אותו כדי לקדש
שמיטות¹⁰.

ז, ח-ט), שהיא השנה הששית מאז החלו לבנות הבית, ובחודש תשרי שלאחריו, החלו
למנות את מנין שנות היובל מחדש. שנה זו היא השנה השביעית מאז החלו לבנות את
הבית השני. כך ע"פ הגמ' בערכין יג ע"א ורש"י. אך הרמב"ם כאן כותב: "ובשנה
השביעית מבנינו עלה עזרא", כאשר מהפסוקים עולה שעזרא עלה בשנה השביעית
למלך שהיא השנה הששית לבנין הבית. הרדב"ז מעיר: "ואותה שנה לא עלת לחשבון
שהרי מתשרי מונין לשמיטות ויובלות". נראה שכונתו לומר שהרמב"ם איננו מתכוין
דוקא לתאריך המסוים בו עזרא הגיע לארץ, שהרי לא ניתן להתחיל למנות שמיטה
ויובל מחודש אב, אלא למשמעות המעשית מבחינת מנין השנים שנבעה כתוצאה
מעלייתו. ראה לקמן בהל' שמו"י (יב, טו). רבנו גרשום (ערכין יג ע"א), כתב שהחלו
למנות מנין חדש בשנה השביעית למלך. תרשימים על התחלת המנין בימי עזרא, ראה
סדר שמיטות ויובלות, (עמ' 53-60 לאליעזר שולמן).

10. ערכין (לב ע"ב): "אמר רב נחמן בר רב יצחק: מנו יובלות לקדש שמיטין". לדברי הרמב"ם
כאן, בימי בית שני מנו את שנת היובל כשנה נוספת (שנת החמישים) על אף שלא קיימו
בה את מצוות היובל, ושמיטה כל זמן שנהג המנין ליובלות היתה מן התורה. עי' הסברו
של הרב זצ"ל לדברי הרמב"ם בשו"ת משפט כהן (סי' נח).

רש"י ורבנו גרשום (ערכין שם) מסבירים שמנין היובל חשוב על מנת לשמר את סדר
שנות השמיטה, כי גם כששמיטה מדרבנן, משמטים כספים וכן אסורות מלאכות
חקלאיות מסוימות. ראה רש"י בגיטין (לו ע"א ד"ה בשביעית), ורש"י בערכין (יב ע"ב
ד"ה ומשני), עפ"י הסברו של הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, פרק ב).

ראשונים נוספים סבורים שבבית שני מנו יובלות כדי לקדש שמיטה מדרבנן: רמב"ן
(חידושים גיטין שם, ובספר הזכות גיטין יח ע"א ברי"ף), רשב"א, ריטב"א, רבנו קרשקש,
נמוקי יוסף, יד רמ"ה (גיטין לו ע"א) תוס' רא"ש (מו"ק ב ע"ב ד"ה בזמן), ר"ן (גיטין יט
ע"א ברי"ף, חידושי גיטין שם, ועבודה זרה ט ע"ב, לדעת רש"י), מאירי (גיטין לו ע"ב,
מגן אבות ענין טו).

ר"ת סובר שבבית שני נהג יובל לכל דבר (ספר הישר, חלק החידושים, מהד' שלזינגר,
סימן קכג, גיטין לו ע"א תוד"ה בזמן, ערכין יב ע"ב תוד"ה הנך, ורש"ש שם, ערכין לא
ע"ב תוד"ה התקין, ערכין לב ע"ב תוד"ה מנו). הר"ן בשם הגאונים (ע"ז ט ע"ב), כותב
שיובל נהג בבית שני מדרבנן. חידושי הר"מ (גיטין לו ע"א), הרב זצ"ל (שו"ת משפט
כהן ריש סי' סח, סי' סט, מבוא לשבת הארץ עמ' 105), ארץ חמדה (עמ' פג-פו), דרך
אמונה (ס"ק יד בבאור הלכה).

הלכה ד

רמב"ם

נמצאת למד שהשנה שחרב בה הבית באחרונה, שתחילתה מתשרי שאחר החורבן בשני חדשים, שהרי מתשרי הוא המנין לשמיטים וליובלות¹ אותה השנה מוצאי שביעית היתה², ושנת חמש עשרה מן היובל התשיעי היתה³. ולפי חשבון זה, שנה זו, שהיא שנת אלף ומאה ושבע לחורבן, שהיא שנת שבע ושמונים ואלף וארבע מאות למנין שטרות⁴,

1. משנה ראש השנה (א, א).
2. תוספתא (תענית ג, ט): "משחרב הבית בראשונה... מוצאי שביעית היה... וכן בשניה", סדר עולם (פרק ל, תענית (כט ע"א), ערכין (יא ע"ב-יב ע"ב).
3. בית שני עמד 420 שנה (ראה לעיל ה"ג הע' 8). מנין השמיטות החל משעלה עזרא, דהיינו שש שנים לאחר תחילת בנין הבית השני. מנין השמיטה והיובל נמשך עד חורבנו במשך 414 שנה. משך שנים אלו, כולל שמונה יובלות, וארבע עשרה שנה מהיובל התשיעי, ומכאן שהבית חרב בט' באב שבשנת שמיטה, סמוך לשנה שהיא מוצאי שביעית (כס"מ, מהר"י קורקוס). מוצאי שביעית שבהלכה זו, איננה באותה משמעות של מוצאי שביעית שלעיל בהל' ג. אמנם הרמב"ם (שו"ת הרמב"ם סי' שפט) השווה את שני החורבנות ובשניהם החורבן היה בשנת שמיטה והמנין לחורבן שהוא מתשרי שלאחר החורבן היה מוצאי שביעית ראשון לשנת שמיטה. כרמב"ם פירש גם ר"ת (תוס' ע"ז ט ע"ב ד"ה האי, ספר הישר חידושים סי' תרפט-תרצ, תשובות ר"ת סימן מד, ב). אך רש"י (ע"ז ט ע"ב) סובר שהבית נחרב בשנה ראשונה שלאחר השמיטה, במוצאי שביעית. במחלוקת זו עסקו רבים: העיטור (פרוזבול, דף עז ע"ב), רא"ש (ע"ז פ"א סי' ז), ספר התרומה (סי' קלה), כפתור ופרח (פנ"א), שו"ת הרלב"ח (סי' קמג), דרישה (ח"מ סי' סז ס"ק ט), שו"ת חתם סופר (ח"ה סי' נ), תומים (סי' סז ס"ק ג), פאת השולחן (סי' כט ס"ו, בבית ישראל), דרך אמונה (ס"ק כג בבאור הלכה). ועיין ספר כפתור ופרח (פנ"א) שכתב: "והר"ם פירש מוצאי שביעית כפירוש רש"י". ודבריו אינם מובנים.
4. רמב"ם (הלכות גירושין פ"א הכ"ז): "וכבר נהגו כל ישראל למנות בגיטין, או ליצירה או למלכות אלכסנדרוס מקדון שהוא מנין שטרות". מנין השטרות הוא המנין שהחלו למנות לאחר 40 שנה מאז תחילת בית שני, בתקופת אנשי כנסת הגדולה ובזמן מנהיגותו של אלכסנדר מוקדון, בתקופה בה פסקה הנבואה.

שבת הארץ

שהיא שנת שש ושלושים ותשע מאות וארבעת אלפים
ליצירה, היא שנת שמיטה, והיא שנת אחת ועשרים מן
היובל.⁵

שבת הארץ

השנה שכתב הרמב"ם ז"ל דינים אלו היא שנת שמיטה והיא שנת אחת ועשרים
מן היובל.⁶

5. השנה בה כתב הרמב"ם הלכה זו, היא שנת 4936 ליצירה שהיא 4935 לבריאת האדם, 1107 שנים מאז חורבן בית שני, שהיא שנת שמיטה שלישית למנין היובל השלושים ואחד מתחילת בית שני. מכאן שבית שני חרב בשנת 3829 ליצירה שהיא 3828 לבריאת האדם, והיא היתה שנת שמיטה, שמיטה שניה של היובל התשיעי מתחילת בית שני. השנה שאחריה, שנת 3830 ליצירה שהיא 3829 לבריאת האדם, היא השנה הט"ו ליובל. לאחר ל"ה שנה, הסתיים היובל התשיעי, וזה בשנת 3865 ליצירה שהיא 3864 לבריאת האדם. מאחר שלדברי הרמב"ם יש למנות יובלות גם לאחר החורבן על מנת לקדש את שנת השמיטה, מלמד ששנת היובל השלושים מתחילת בית שני, היתה בשנת 4915 ליצירה שהיא 4914 לבריאת האדם. טבלה ותרשים לסיכום מנין השנים ע"פ הרמב"ם: יד פשוטה (הל' שמיטה ויובל, עמ' רמה, לרב נחום רבינוביץ'), סדר שמיטות ויובלות (עמ' 61-69, לאליעזר שולמן). מפרשי הרמב"ם עסקו בביאור החישובים השונים: שו"ת המבי"ט (ח"א סי' נ), דרישה (ח"מ סי' סז ס"ק ט), פאת השולחן (סי' כט ס"ק יח), תומים (סי' סז ס"ק ג), שו"ת קול מבשר (ח"א סי' ס), "שמיטה ויובל אם יכולים לחול בשנה אחת", לרב יוסף זונדל מסלאנט בתוך: הר המור – שביעית, עמ' רכג).
6. בשו"ת תשב"ץ (ח"א סי' עב), כותב שע"פ איזכור הזמנים הללו ע"י הרמב"ם, ניתן לקבוע שהוא היה בן ל"ד בעת כתיבתם. הרמב"ם עסק בחישוב השנים גם בשו"ת הרמב"ם (מהדורת בלאו, סי' שפט). שם כותב שמועד החיבור הוא 1486 לשטרות שנה עשרים ליובל. ומכאן שהתשובה נכתבה שנה לפני כתיבת הלכות שמיטה ויובל. כמו כן, הרמב"ם (הל' קידוש החודש פי"א הט"ז) כתב שאת הלכות קידוש החודש הוא כתב בשנת 4938 ליצירה, שנתיים לאחר שעסק בהלכות שמיטה ויובל.

הלכה ה

רמב"ם

אבל כל הגאונים אמרו שמסורת היא בידיהם איש מפי איש, שלא מנו באותן השבעים שנה שבין חורבן בית ראשון ובנין בית שני, אלא שמיטות בלבד בלא יובל¹. וכן משחרב באחרונה לא מנו שנת חמישים אלא שבע שבע בלבד מתחילת שנת החורבן². וכן עולה מתלמוד עבודה זרה כפי חשבון זה שהוא קבלה³.

תוספת שבת

יש הסוברים שגם לאחר החורבן, כל עוד היו בתי דין בארץ ישראל היה היובל נוהג מדרבנן וגם שביעית מדרבנן. ולאחר שאין בית דין אין יובל נוהג, וכן אין נוהג שמיטת

1. תשובות הגאונים (הרכבי, סימן מה), רבנו חננאל בשם רב האי גאון (ע"ז ט ע"ב), שו"ת הרמב"ם (סימן שפט), רמב"ן (ספר הזכות גיטין יח ע"א ברי"ף, ובחידושים גיטין לו ע"א, עבודה זרה ט ע"ב), תוס' (ערכין יג ע"א ד"ה הנך). בהסבר שיטת הגאונים כמה דרכים: מונים יובל רק כשיובל מהתורה, וסוגית הגמ' בע"ז (ט ע"ב) חולקת על האמור בגמ' בערכין (לב ע"ב) שמנו יובל לקדש שמיטה (כס"מ כאן). מונים יובל כששמיטה מהתורה (ר"ן ע"ז ט ע"ב, ר"י קורקוס על הרמב"ם כאן). בגלות בבל בטלה קדושת הארץ, ובטלה קדושת יובל לגמרי (חזון איש, שביעית סי' ג ס"ק ה-ו). ספירת השנים שעד היובל, וקידוש שנת היובל הוא על פי בית דין הגדול, ולאחר החורבן לא היו בית הדין סופרים את השנים ולא היו מקדשים את היובל, וממילא בטל מנין היובל (הרב חיים הלוי מברסק, על הרמב"ם כאן). דברים דומים כתבו: שו"ת משפט כהן (סי' נח, עמ' קכא). תורת הלוי (לרב מרדכי פרום, עמ' סב-סג), ארץ חמדה (עמ' צה-ק).
2. כאמור לעיל ה"ג-ה"ד, לדעת הרמב"ם יש למנות יובלות, ע"פ שיטת חכמים ששנת היובל אינה משנות שמיטה בזמן הבית השני וגם לאחריו. אך הרמב"ם מציין שמסורת הגאונים היא, שלאחר החורבנות הראשון והשני מונים רק שמיטות.
3. עבודה זרה (ט ע"ב).

שבת הארץ

קרקעות ושמיטת כספים⁴. ויש חולקים ומסכימים עם הגאונים⁵.

4. ראב"ד (השגות על הרי"ף גיטין יט ע"א), רבי זרחיה הלוי (הו"ד בספר התרומות, שער מה אות ד). המאירי (גיטין לו ע"ב, מו"ק ב ע"ב, מגן אבות סימן טו) מזכיר את דברי הראב"ד. בביאור שיטת הראב"ד: בית הלוי (ח"ג ענף ג ס"ק ו), הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, פרק ו), הלכה ברורה (גיטין לו ע"א). רשימת מאמרים העוסקים בשיטות השונות של מנין השמיטה והיובל, ראה: הרב מנחם בורשטיין (שמיטה – תדריך לימודי, ירושלים תשס"א, עמ' 50-53).
5. הרמב"ן בספר הזכות (גיטין יח ע"א ברי"ף), ובחידושו לגיטין (לו ע"ב), דחה את דברי הראב"ד, וכן יד רמ"ה (גיטין לו ע"א), רשב"א (גיטין לו ע"ב), ר"ן (גיטין לו ע"ב, ע"ז ט ע"ב), ריטב"א (גיטין לו ע"א).

הלכה ו

רמב"ם

ושנת השמיטה ידועה היא ומפורסמת אצל גאונים ואנשי ארץ ישראל. וכולם לא מנו אלא לשני חורבן: משליכין אותם שבע שבע. ולפי חשבון זה תהי שנה זו, שהיא שנת שבע ומאה ואלף לחורבן – מוצאי שביעית¹. ועל זה אנו סומכין, וכפי חשבון זה אנו מורים² לענין מעשרות

1. הרמב"ם בדבריו כאן מדגיש שלדברי הגאונים מונים שבע שבע מלאחר חורבן בית שני, בשונה מדבריו בשו"ת הרמב"ם (סימן שפט), שם כתב שמלאחר חורבן בית ראשון מונים שבע שבע. ראה: הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, כאן).
2. ראשונים נוספים מביאים את דברי הרמב"ם הללו, או שמציינים את מנין השמיטה הנהוג בארץ ישראל בזמנם, ואשר תואם את מסורת הגאונים: רמב"ן (ע"ז ט ע"ב), סמ"ג (עשה קנ), ר"ן (ע"ז ט ע"ב), כפתור ופרח (פרק נא, עמ' רא-רב). לפני כארבע מאות שנה, בשנת רס"ד, התעוררה מחלוקת בירושלים על מועד השמיטה. רבני ירושלים דנו בדבר עם רבני צפת ורבנים נוספים וחזרו להכריע כרמב"ם ע"פ קבלת הגאונים, וכך התקבל מאז ועד היום. ראה: שו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' צט, ח"ג סי' רב), שו"ת הרלב"ח (סי' קח, קמג), בית יוסף (יר"ד סי' שלא אות יט, חו"מ סי' סז אות ט), שו"ע (שם), כסף משנה (כאן), שו"ת אבקת רוכל (סי' כג, כה), שו"ת המבי"ט (סי' כא, נ), שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' פה), הרב שמואל אשכנזי, ("תשובה בענין חישוב שנת השמיטה", קובץ השמיטה, עמ' נו-טז), ספר חרדים (דף נה ע"א), רמ"א (שו"ע חו"מ סי' סז ס"א), רדב"ז (הל' שמו"י פ"י ה"ד וה"ה), דרישה (טור חו"מ סי' סז ס"ק ט), תומים (חו"מ סי' סז ס"ק ג), שו"ת מהרשד"ם (יר"ד סי' קצב), ברכי יוסף (יר"ד סי' שלא ס"ק ט, וס"ק כג) כתב שנועדו רוב רבני א"י ותורכיה והסכימו לדעת הרמב"ם והגאונים וכן פשט המנהג, אור שמח (כאן), ערוך השולחן, זרעים, הל' יובל (סי' ל, יא-יד), אוצרות יוסף (עמ' 39, 96), שו"ת חלקת יעקב (יר"ד סי' קפה, י), ספר השמיטה (ח"א פ"א אות א), חזון איש (שביעית, סי' ג ס"ק לג, וסי' כא בסוף), בית ישי (סי' ד, א), שו"ת אור לציון (ח"א יר"ד סי' כו). גם מתעודות היסטוריות, מצבות, שטרות וכד', עולה שהמקובל הוא מנין הגאונים. ראה: לאור ההלכה (לרב ש"י זיון, עמ' צב), הרב קלמן כהנא (שנת השבע, "מנין לשמיטין וליובלות" עמ' קי-קטו, "שמיטה במהלך הזמנים" עמ' קיח-קכג, חקר ועיון א עמ' קעו-קפג).

שבת הארץ

ושביעית והשמטת כספים.³ שהקבלה והמעשה עמודים
גדולים בהוראה, ובהם ראוי להיתלות.⁴

3. שנות מעשר שני בשנים אבד"ה לשמיטה, ושנות מעשר עני בשנים ג"ו לשמיטה, ושנת השמיטה עצמה, לענין עבודות הקרקע, ושמיטת כספים במוצאי השביעית, על פי מסורת הגאונים.
4. הרב זצ"ל, (מבוא לשבת הארץ עמ' 101), דן איך יתכן שהרמב"ם סובר שמנין השמיטה הוא לפי חשבוננו, ואח"כ הכריע לפי שיטת הגאונים. ראה עוד: אגרות הראיה (א' עמ' רנט, שסב), ארץ חמדה (עמ' צה-ק), שו"ת אור לציון (שביעית, עמ' ז-ט).

הלכה ז

רמב"ם

שנת היובל אינה עולה ממנין שני השבוע, אלא שנת תשע וארבעים שמיטה, ושנת חמישים יובל. ושנת אחת וחמישים תחילת שש שנים של שבוע¹. וכן בכל יובל ויובל.

שבת הארץ

וי"א שהיובל גם הוא נכנס במנין השבוע, ושנת חמישים עולה לכאן ולכאן².

1. שיטת חכמים החולקים על ר' יהודה. ספרא בהר (א, ו), ראש השנה (ט ע"א), נדרים (סא ע"א), ערכין (יב ע"ב). בערכין (כד ע"ב) מסיקה הגמ' עפ"י שמואל שרבי סבר כרבנן. בערכין (לג ע"א) מכריעה הגמ' כרבנן. וכך פסקו: הגאונים (רדב"ז כאן), שו"ת הרמב"ם (סי' שפט), ראב"ד (לעיל הל' ו), רבנו משולם (תוס' ר"ה ה ע"א ד"ה אמרה, מנחות סה ע"ב ד"ה מה, ספר הישר לר"ת תשובות סי' מג אות א), ספר החינוך (מצוה שלב), מאירי (ר"ה ח ע"ב, נדרים סא ע"א, מגן אבות ענין טו עמ' עו בשם י"פ), ר"א מן ההר (נדרים שם).

2. שיטת ר' יהודה, לפיו שנת היובל היא גם השנה הראשונה של השמיטה הבאה: ראש השנה (ט ע"א), נדרים (סא ע"א), עבודה זרה (ט ע"ב), ערכין (יב ע"ב). וכן סבר ר' ישמעאל (ר"ה ט ע"א). ור' יוסי (קידושין מ ע"ב) ע"פ תוס' (ר"ה ט ע"א ד"ה ולאפוקי), עי' ערוך לנר (ר"ה ט ע"א ד"ה ולאפוקי). בירושלמי בקידושין (א, ב) מסביר ר' יוחנן בר מרייה את הסוגיה כדעת ר' יהודה שפעמים שהיובל בא באמצע שני שבוע. האור שמח (הל' שמו"י פ"י ה"י) מפרש את הירושלמי שלר' יהודה יש שני מנינים. ליובל מונים משנה שלאחר היובל, ולמנין שנות השמיטה אמר ר' יהודה שהיובל עולה לכאן ולכאן, היובל הראשון הוא בשנה הראשונה למנין השמיטה הבא, היובל השני הוא בשנה השנייה למנין השמיטה הבא, וכן הלאה. בדרך זו יכול להיווצר מצב שהיובל הוא בתוך מנין השמיטה. כך פירשו גם הפני משה בירושלמי שם, והרב משולם ראטה (שו"ת קול מבשר, א סי' ס, ד"ה ובעיקר הפירוש). התומים (סי' סז באורים ס"ק ב), הסביר כך את שיטת ר' יהודה בבבלי, והאור שמח (שם) הקשה על התומים, והסביר את הירושלמי כאמור לעיל. כשיטת ר' יהודה פסקו: ספר התרומה (סי' קלה), תוס' (ע"ז ט ע"ב ד"ה האי, בשם רבינו ברוך בספר התרומה), תוס' (ראש השנה ט ע"א ד"ה ולאפוקי), ר"ת (ספר הישר, תשובות סי' מד אות ב, חידושים סי' תרצ), תוס' רא"ש, רשב"א, ריטב"א, ר"ן בשם ר"ת (ר"ה ט ע"א ד"ה ולאפוקי), ראב"ד (לעיל הל' ו), ושאפשר שכך דעת הגאונים, ספר

ויש מי שאומר שיש הפרש בין בזמן שהיובל נוהג והזמן שאין היובל נוהג: שבזמן שהיובל נוהג, הואיל וקדושת יובל היא מחולקת מקדושת שמיטה ומשאר השנים - ע"כ אינו עולה היובל למנין, ומתחלת השמיטה הראשונה של היובל הבא להתחשב בשנת החמישים ואחת. אבל בזמן שאין היובל נוהג כיון שאין שום הפרש בקדושת יובל - אז גם המנין ג"כ אינו עולה כ"א ע"פ חשבון השמיטין³. ויש אומרים שאין הפרש בזה בקדושת היובל, כי לעולם צריך להיות נמנה המנין כאילו היה יובל נוהג, אע"פ שאין בו שום קדושה מיוחדת⁴.

התרומות (שער מה אות כג), רא"ש (ע"ז פ"א סי' ז), כפתור ופרח (פ"נא), מאירי (ע"ז ט ע"ב, ומגן אבות עמ' עו בשם קצת פוסקים), רז"ה (ע"ז ב ע"ב ברי"ף), רבינו ירוחם (מישרים נ"ז), אגודה (ר"ה סי' ג בשם תוס'), טור (יו"ד סי' שלא), ש"ך (יו"ד שם ס"ק מג), שו"ת בנימין זאב (סימן נד).

3. מהר"י קורקוס (הלכה ה-ו) וכסף משנה (סוף הלכה ה) ע"פ הסבר ראשון, בישוב דעת הרמב"ם עם דעת הגאונים.

4. כסף משנה (סוף הלכה ה) בהסבר שני, דעת הרמב"ם (לעיל הל' א-ד). ועי' "תאריך שנת השמיטה", (לרב חגי בר גיורא, ניצני ארץ ו [תמוז תשמ"ח], עמ' 176-186).

פרק עשירי - הלכה ח

הלכה ח

- א. יובל בעבר הירדן
ב. כל יושביה עליה
ג. קריאת דרור, ותקיעת שופר בחוצה לארץ

רמב"ם

משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה¹ - בטלו
היובלות², שנאמר: וקראתם דרור בארץ לכל יושביה³ -
בזמן שכל יושביה עליה. והוא שלא יהיו מעורבבין שבט
בשבט⁴, אלא כולן יושבין כתקנן⁵, בזמן שהיובל נוהג

1. ספרא (בהר פרשה ב, ב), ירושלמי שביעית (פ"י ה"ב), ירושלמי גיטין (פ"ד ה"ג), ערכין (לב ע"ב-לג ע"א), רש"י (מגילה יד ע"ב ד"ה אפשר). באיכה רבה (פתיחתא, ה), נחלקו אילו שבטים גלו ראשונים - ראובן וגד, או זבולון ונפתלי.
2. בגמ' מגילה (יד ע"ב), ובערכין (לב ע"ב-לג ע"א), נאמר שמעת שגלו שבט ראובן גד וחצי מנשה בימי הושע בן אלה (מלכים ב' יח) בטל היובל, מאחר ולא היו כל יושביה עליה. בהמשך נאמר שירמיהו הנביא החזיר מעשרת השבטים בשנת שמונה עשרה ליאשיהו המלך (רש"י מגילה יד ע"ב ד"ה אלא מלמד), ומאז המשיכו למנות ליובל עוד 36 שנה (ראה לעיל הלכה ג). בסדר עולם (פכ"ד), נאמר שהשנה בה השיב ירמיהו את השבטים "היתה תחלה של יובל". חישוב שנות המלכים מגלות הושע בן אלה מלך ישראל עד השנה בה החזיר ירמיהו את השבטים הוא 100 שנה, עי' תוס' (ערכין יב ע"ב ד"ה הנך). מכאן שגלות ישראל בימי הושע בן אלה היתה גם כן בשנת יובל, בסיום היובל הארבעה עשר. תרשימים המראים את חישוב השנים בהן לא נהגו יובל מגלות הושע בן אלה עד השנה בה השיב ירמיהו את שבטי ישראל, ראה: סדר שמיטות ויובלות (עמ' 32-35, 49, לאליעזר שולמן). הרמב"ם איננו מזכיר שירמיהו השיב את השבטים ויאשיהו מלך עליהם, ומכאן שמנו עוד 36 שנה ליובל. זאת מפני שבפועל, גם השבטים שחזרו, לא קיימו את מצוות היובל, אם כי מנו אותו.
3. ויקרא (כה, ז).
4. ספרא (בהר פרשה ב, ב), ערכין (לב ע"ב): "יכול היו עליה והן מעורבבין, שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין, יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: לכל יושביה, בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבבין".
5. ערכין (לב ע"ב). לענין חלות שמיטה ומצות התלויות בארץ מהתורה, נדרש: "ביאת כולכם" (רמב"ם הל' תרומות א, כו, בית הבחירה ו, טז), שרוב עם ישראל יהיה בארץ, ולענין חלות יובל, נדרש תנאי נוסף: "כל יושביה עליה" - רוב מכל שבט היושב בנחלתו.

שבת הארץ

בארץ - נוהג בחוצה לארץ, שנאמר: יובל היא⁶ - בכל מקום⁷, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית⁸.

א. דין יובל בעבר הירדן

רמב"ם משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה - בטלו היובלות,

תוספת שבת

יש אומרים שאף בעבר הירדן חוזרות שדות לבעליהן⁹. ויש אומרים שבעבר הירדן המזרחי שדות אינן חוזרות לבעליהן ומ"מ מאחר שנחלקה לשבטים, הרי היא בכלל כל יושביה עליה ומעכבת את חלות היובל בעבר הירדן המערבי¹⁰.

ב. כל יושביה עליה

רמב"ם בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט, אלא כולן יושבים כתקנן.

על ההבדל בין המושגים עי' חי' רבנו חיים הלוי מבריסק, (הל' תרומות פ"א ה"י; הל' שמיטה ויובל פ"ב הט"ז). במעדני ארץ (הל' תרומות פ"א הכ"ו) העיר, שלעיתים מחליפים ראשונים ואחרונים בין המושגים. ראה: מאירי (יבמות פא ע"א), טור (יר"ד סי' שלא), שו"ת תשב"ץ (ח"ג סוף סי' קצט), שו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק אה"ע סי' ב), ועוד. כך גם אצל הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, פרקים ה-ז, יב, שו"ת משפט כהן סי' צו עמ' רכב).

6. ויקרא (כה, י-יב).

7. ראש השנה (ט ע"ב), קידושין (לח ע"ב).

8. ספרא (בהר פרשה א, ג) המבי"ט בקרית ספר (מצווה צט), מוכיח זאת מכך שנהג יובל עוד לפני בנין בית ראשון (כאמור לעיל הל' ב). כך גם הרדב"ז הכותב ששמיטה נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית ע"פ דברי הספרא, ומסתבר שהוא הדין לענין יובל, מהר"י קורקוס לעיל (פ"ד הכ"ה), שו"ת קול מבשר (חלק א סימן ס, עמ' קמב ד"ה ומה שפסקו), חזון יחזקאל (שביעית עמ' קנה). בחק נתן (ערכין לב ע"ב ד"ה תוס') מגיה ברמב"ם: "בין בארץ בין בחו"ל", כהמשך לדין הקודם.

9. חזון איש (שביעית ג ס"ק כה).

10. הר"ב ז'ולטי (משנת יעבץ, הל' שמיטה ויובל עמ' קלז).

פרק עשירי - הלכה ח

תוספת שבת

אם אין "כל יושביה עליה", אין היובל חל¹¹. ואף אם חסר שבט אחד היובל בטל¹². יש אומרים שאם היו שם מקצת מכל שבט ושבט היובל נוהג¹³, ויש אומרים שנדרש רוב מכל שבט ושבט¹⁴.

יש מי שאומר שמקצת מכל שבט מועיל רק כשמכירים נחלתם, אבל ישנו רוב מכל שבט אלא שלא יושבים בנחלתם אלא מעורבים אין יובל נוהג¹⁵.

אם גלו באמצע היובל, וחזרו אחר כך, אין משלימים את היובל. לשון הכתוב "יושביה", מלמדת שאין יובל נוהג אלא אם כן היו מיושבים כל שנות היובל¹⁶.

יש מי שכתב שאם היו כל יושביה עליה בשעה שבי"ד קידשו את השנה, ולאחר מכן גלו,

11. רש"י (מגילה יד ע"ב ד"ה אפשר), תוס' (גיטין לו ע"א ד"ה בזמן, קידושין לח ע"ב ד"ה השמטת, ערכין יג ע"א ד"ה הנך, כז ע"א ד"ה המקדיש, לא ע"ב ד"ה התקין), ספר העיטור (פרוזבול דף עז ע"א), יראים (סי' לד, קסד, שמה), רמב"ן (גיטין לו ע"א, ספר הזכות גיטין, יח ע"א ברי"ף), רשב"א (גיטין לו ע"א), ריטב"א (גיטין לו ע"א, בבא מציעא נג ע"ב ד"ה הבעלים), מאירי (מגן אבות סי' טו), כפתור ופרח (פרק י, עמ' רל"ב ד"ה מסכת ערכין), חינוך (מצוה של, שלב, שלה), בית יוסף (חושן משפט סי' סז), שו"ת תשב"ץ (חלק ב סי' כז), שו"ת הרלב"ח (סי' קמב), שו"ת מהרי"ט (ח"א סי' כה), שו"ת נבחר מכסף (חיו"ד סי' כג), שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו), טורי אבן (מגילה י ע"א), הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, לעיל חלק א עמ' 95).

12. תוס' חכמי אנגליה (קדושין לח ע"ב), רשב"א (גיטין לו ע"א ע"פ ר"ת) ועיין עוד חידושי רבינו קרשקש (גיטין שם) שכתב שבבית שני לא עלו מכל השבטים.

13. רש"י (סנהדרין קי ע"ב ד"ה אין), תורת יהונתן (פ"א אות כא עמ' יב) בדעת רש"י. תוס' בשם ר"ת (גיטין לו ע"ב ד"ה בזמן, ערכין לא ע"ב ד"ה התקין, נדה מז ע"א ד"ה לא), ר"ש (תורת כהנים, פרשת בהר, פרשה ב, ב), סמ"ג (עשין קנ-קנג), מאירי (מגן אבות סי' טו עמ' עד) בשם מקצת רבני צרפת, פסקי תוס' (ערכין אות עז): "כשיש אחד או שנים מכל שבט הוי כל יושביה עליה".

14. תוס' (ערכין יג ע"א ד"ה הנך) שם נאמר שאם נמצאים מקצת ישראל אין מונים יובל, ומכאן שצריך רוב, רמב"ן, רשב"א וחדושי רבינו קרשקש (גיטין שם).

15. ר"ש (תורת כהנים, פרשת בהר, פ"ב, ב).

16. ראב"ד (שם). בספרא שם, ר' יהודה חולק על חכמים, ולפיו עושים יובל אף על פי שאין עושים שביעית, כגון אם חזרו עשרת השבטים מהגלות. מצטרפים ליהודה ובנימין ועושים יובל. בביאור מחלוקת ר' יהודה וחכמים, ראה: הרי"ב ז'ולטי, (משנת יעבץ הל' שמר"י, עמ' כג-קכה).

שבת הארץ

אפשר שנוהג היובל באותה שנה¹⁷.

יש מי שכתב שיתכן ועל כל שבט לשבת בחלקו שזכה בו בחלוקת הארץ בין השבטים ובגורל על פי ה'. אם גלו, מאחר שאויבים כבשו אותם, אפילו אם חזר וקנה השבט את חלקו בכסף מיד האויב, אין זה נחשב כחלק השבט, ואין היובל נוהג¹⁸.

ג. קריאת דרור ותקיעת שופר בחוצה לארץ

רמב"ם בזמן שהיובל נוהג בארץ - נוהג בחוצה לארץ, שנאמר: "יובל היא" - בכל מקום.

שבת הארץ

והא שנוהג יובל בחוץ לארץ בזמן שנוהג בארץ ישראל, אינו אלא במצוה של קריאת דרור, שהיא חובת הגוף, אלא שהיא תלויה ביובל שעיקרו הוא חובת קרקע. אבל השמטת קרקעות ואיסור העבודה וקדושת הפירות - ודאי אינו נוהג כ"א בארץ¹⁹.

תוספת שבת

יש מי שאומר ששילוח עבדים בחו"ל תלוי בשילוח עבדים בארץ²⁰. ויש מי אומר שאם אין שילוח בא"י מחמת שאין עבדים כלל אזי נוהג שילוח עבדים בחו"ל, אך אם יש עבדים בארץ ולא שילחו אזי מעכב אף את שילוח העבדים בחו"ל²¹.

שבת הארץ

ולענין תקיעת שופר יש לדון, כיון שכתוב "בכל ארצכם" גבי שופר תרועה - אולי אינו נוהג כ"א בארץ ישראל²². אמנם יש לומר שהוא תלוי בדרור. וצריך

17. מעדני ארץ (תרומות פ"א הכ"ו אות א) ועיין ראב"ד (תו"כ בהר ב, ב אות ג) שכתב במפורש אחרת: "ולא בזמן שגלו מתוכה שאם התחילו ביובל וגלו באמצע יובל אין משלימים אותו".

18. חזון איש (שביעית סי' כא ס"ק ב).

19. ע"פ הגמ' קידושין לח ע"ב רש"י ותוס' שם, מנחת חינוך (מצוה של אות ב), ערוך השולחן העתיד (זרעים סי' ל, סט"ו, וסי' לא ס"ד).

20. ראב"ד (גיטין יט ע"א ברי"ף), טורי אבן (ראש השנה ט ע"ב).

21. שפת אמת (ראש השנה ט ע"ב).

22. ירושלמי (ראש השנה ד, א): "זו אתם מעבירין בארצכם הא אחרת בין בארץ בין בחוצה

פרק עשירי - הלכה ח

להתישב בדבר זה, שאולי כיון שהדרור נוהג בחוצה לארץ ג"כ - הוא הדין תקיעת שופר, שהיא לפרסם את חובת הדרור, ג"כ נוהגת בחו"ל²³.

לארץ". וכ"כ קרבן העדה ופני משה (שם). והפנה אליו אור שמח (שמו"י י, י). תוספות (ראש השנה ל ע"א ד"ה לא) ועיין רמב"ם לקמן הלכה י "ומעבירין שופר בכל גבול ישראל" חינוך (מצוה שלא), טורי אבן (ראש השנה ט ע"ב), ערוך השולחן העתיד (זרעים סי' לא ס"ד).
23. עיין כלי חמדה (ויקרא כה, ט ד"ה וספרת אות ה). כדברי הרב זצ"ל הסתפק גם המנחת חינוך (מצוה שלא, ג) ומסקנתו שיש לתקוע גם בחו"ל.

שבת הארץ

הלכה ט

- א. עבד עברי ואמה עבריה
ב. בתי ערי חומה, שדה חרמים ואחוזת

רמב"ם

ובזמן שהיובל נוהג - נוהג דין עבד עברי¹, ודין בתי ערי חומה², ודין שדה חרמים³, ודין שדה אחוזה⁴. ומקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ⁵ והשמטת כספים⁶ בכל מקום מן התורה. ובזמן שאין היובל נוהג, אין נוהג עבד

1. ספרי (דברים פיסקא קיא) בהסבר הספרי ראה בדברי הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, פרק ד, עמ' 97, ובשו"ת משפט כהן סי' סח, עמ' קלז-קלח), גיטין (סה ע"א), קידושין (סט ע"א), בערכין (כט ע"א). בכריתות (יא ע"א) מסופר שהביאו אשם שפחה חרופה בבית שני שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין, ומאורסת לעבד עברי. מכאן רצה ר"ת ללמוד שיובל נהג בבית שני (לשיטת ר"ת לעיל הל' ג).
2. ויקרא (כה, ל). גמ' ערכין כט ע"א. דיני בתי ערי חומה מובאים לקמן (פרק יב) והרמב"ם (שם הל' טו-טז) מציין שדיני בתי ערי חומה תלויים ביובל. וכ"כ: ספר החינוך (מצוה של), כפתור ופרח (פי"ד), ערוך השולחן העתיד (זרעים סי' ל, א; סי' לא, ט), הרב חיים הלוי סולוביצ'יק ("בענין בתי ערי חומה", חידושים על הש"ס).
3. שנאמר: "והיה השדה בצאתו ביובל קודש לה' כשדה החרם" ויקרא (כז, כא). רמב"ם (הל' ערכין וחרמין פ"ח הי"א), תוס' (בכורות נג ע"א ד"ה ואין), ספר החינוך (מצוה של, שז, שנט), שו"ת ריב"ש (סי' קעא).
4. שנאמר: "ויצא ביובל ושב לאחוזתו" (ויקרא כה, כח), ערכין (כט ע"א).
5. עיין רמב"ם (הל' שמו"י פ"ד הכ"ה) ושבת הארץ (שם).
6. רמב"ם (הל' שמו"י פ"ט ה"ב).

פרק עשירי - הלכה ט

עברי⁷, ולא בתי ערי חומה, ולא שדה אחוזה⁸, ולא שדה
חרמים, ואין מקבלים גר תושב⁹, ונוהגת שביעית בארץ
מדבריהם, וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם, וכמו
שביארנו.

א. עבד עברי ואמה עבריה

רמב"ם ובזמן שהיובל נוהג - נוהג דין עבד עברי, ...ובזמן שאין היובל
נוהג, אין נוהג עבד עברי,

תוספת שבת

י"א שבזמן שאין היובל נוהג דיני עבד עברי המפורשים בתורה אינם נוהגים, היינו: יציאה
לחירות לאחר שש שנים¹⁰, או יציאה ביובל¹¹, ובמיתת אדון¹², ואסור לו לשאת שפחה
כנענית¹³. אך אדם יכול למכור עצמו לגוי או לישראל, להיות קנוי לו קנין הגוף, וכשהוא

7. ערכין (כט ע"א), הלכות גדולות (סי' לב, הלכות מיאון), רי"ף (קידושין ז ע"ב), רש"י
(קידושין סט ע"א) ר"י הזקן (קידושין סט ע"א), תוס' (בבא בתרא יג ע"א ד"ה כופין),
רמב"ם (ספר המצוות עשה רלג, הל' עבדים א, י), רשב"א (שו"ת, חלק ב סי' עב), רא"ש
(שו"ת כלל סח סי' י, קידושין פ"א, סי' כא), פסקי תוס' (ערכין אות עד), רמב"ן (גיטין
לו ע"א), יראים (סי' לד), ספר החינוך (מצוה מב, של, שמה, שמו, תפב), ר"ן (קדושין דף
ז ע"ב בדפי הרי"ף). כפתור ופרח (פרק יד, עמ' קס), טור (יו"ד סי' רסז, חו"מ סי' שמח),
שו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' כז), שו"ת רדב"ז (ח"ד סי' רכה), שו"ת מהר"י בן לב (ח"ג סי' יא),
שו"ת מבי"ט (ח"ג סי' קסה), בית יוסף (יו"ד סי' רסז אות יד, חו"מ סי' שמח אות ה),
שולחן ערוך (יו"ד סי' רסז סי"ד), מרכבת המשנה (הל' איסורי ביאה פ"ד ה"ח), שו"ת
משיב דבר (ח"ב סי' נו), ערוך השולחן העתיד (זרעים סי' לט, א), הרב זצ"ל (שבת הארץ,
מבוא פרק יא, עמ' 148-149, אגרות הראיה א עמ' שח).

8. רש"י (ערכין כט ע"א ד"ה ואין שדה), משך חכמה (שמות כא, ו).

9. נלמד בגזירה שוה, בעבד עברי נאמר: "כי טוב לו עמך" (דברים טו, טז), ובגר תושב
נאמר: "בטוב לו לא תוננו" (דברים כג, יז), ערכין (כט ע"א). ועי' עמוד הימיני (עמ' קכו).

10. שמות (כא, ב), קידושין (טו ע"ב, טז ע"א).

11. ויקרא (כה, מ), קידושין (טו ע"ב, טז ע"א).

12. שמות (כא, ב), דברים (טו, יב), קידושין (יז ע"ב).

13. שמות (כא, ג), קידושין (כ ע"א).

שבת הארץ

יוצא עליו לקבל גט שחרור¹⁴. יש אומרים שכאשר אין היובל נוהג דין עבד עברי נוהג רק ע"י קנין מלחמה, כשנכרי כבש ישראל, ומכרו לישראל אחר. אבל ישראל אינו יכול למכור עצמו לישראל אחר¹⁵.
יש אומרים שעבד שנמכר בזמן שהיובל נוהג ובטל היובל, עבודת עבד עברי לא נפסקת, והוא יוצא כשמשלים את שנות עבודתו¹⁶. ויש חולקים וסוברים שאם בטל היובל, בטל קנינם של העבדים¹⁷.
עבד עברי שנמכר ונרצע בזמן שהיובל נוהג, ובטל היובל - עובד לעולם¹⁸.
אמה עבריה נוהגת רק כשהיובל נוהג¹⁹. "א שאין נוהג דין אמה עבריה שיוצאת בסימנים²⁰, אך אב יכול למכור בתו²¹.

14. ריטב"א (יבמות מו ע"א, קידושין כח ע"א, ס"ט ע"א, בבא מציעא עג ע"ב), נימוקי יוסף (יבמות טז ע"א ברי"ף), שו"ת רדב"ז (מכת"י, ח"ח, סי' קעט). ועיין ראב"ד (הל' אסורי ביאה יד, ח) וחזון איש (שביעית סי' כד ס"ק ד, יו"ד סי' סה ס"ק ה), שו"ת אשר לשלמה (סי' ע), קנין פירות (על מסכת עבדים סי' א לר"ח קנייבסקי).
15. מאירי (יבמות מו ע"א), שו"ת מהר"י בן לב (חלק ג סי' יא), חזון איש (אבן העזר סי' קלד ס"ק ז).
16. הרב זצ"ל (מבוא לשבת הארץ, פ"ד עמ' 97, שו"ת משפט כהן, סי' סח, עמ' קלז-קלח). עפ"י רש"י (ערכין כט ע"א) וכ"כ כפתור ופרח (פי"ד).
17. חזון איש (שביעית סי' כד ס"ק ד, יו"ד סי' סה ס"ק ד), דרך אמונה (כאן, ס"ק ג, קנין פירות על מסכת עבדים סי' ב). ועי' צפנח פענח (הל' תרומות דף לט ע"א-ע"ב, מהדורא תניינא דף כה ע"ד, מתנות עניים דף מט ע"ג).
18. תוס' (ערכין לג ע"א ד"ה אלא), רמב"ן והרשב"א בשמו (גיטין לו ע"א), משך חכמה (שמות כא, ו), שו"ת משפט כהן (סי' סח, עמ' קלח), קובץ שיעורים (חלק ב סי' יא אות ג) מסביר שקודם היובל יש לאדון קנין לצמיתות בעבד, והיובל הוא אפקעתא דמלכא.
19. גיטין (סה ע"א), רמב"ם (ספר המצוות עשה רלג, הל' עבדים א, י), שו"ת הרשב"א (ח"ב סי' עב), ספר החינוך (מצוה מג), שו"ת רדב"ז (ח"ד סי' רכה), שפת אמת (ערכין כט ע"ב), שו"ת עין יצחק (ח"א יו"ד סי' ד ס"ק ב), שו"ת קנאת סופרים (סי' עז לרב שלמה קלוגר), שו"ת משפט כהן (סי' סח עמ' קלז).
20. קידושין (טו ע"ב, טז ע"א-ע"ב).
21. ריטב"א (יבמות מו ע"א, קידושין כח ע"א).

פרק עשירי - הלכה ט

ב. בתי ערי חומה, שדה חרמים, ושדה אחוזה

רמב"ם ובזמן שאין היובל נוהג, אין נוהג... בתי ערי חומה, ולא שדה אחוזה, ולא שדה חרמים

שבת הארץ

והא שאין נוהג דין בתי ערי חומה כשאין היובל נוהג, יש אומרים שהוא רק לענין דין הקונה בית בבתי ערי חומה שגואל שנה הראשונה, שזה תלוי ביובל. שאם אין יובל, אין דין גאולה כלל. אבל לענין דין קידוש ערי חומה שבארץ ישראל, שהמצורע שנאמר עליו "מחוץ למחנה מושבו"²², משתלח מהם - זה נוהג אף בזמן שאין היובל נוהג, שזה תלוי בקדושת הארץ שלא בטלה, (כדי)²³ עכ"פ קדושה שניה קדשה לעתיד לבא²⁴. וי"א שמאחר שבטל דין ערי חומה לענין ההלכה המיוחדת להם לגאולה - בטלה הקדושה המיוחדת של ערי חומה. על כן אין מצורעים משתלחים מחוץ לחומה בזמן הזה בארץ ישראל, אע"פ שדין המצורע בכללו נוהג גם בזמן הזה²⁵.

תוספת שבת

י"א שגם אם אין משלחים מצורעים מערי חומה כשאין היובל נוהג, מירושלים משלחים²⁶.

22. ויקרא (יג, מו).

23. בכתה"י כתובה כאן המילה: כדי, ולא ברורה שייכותה לענין.

24. כך פירש את רש"י, הרב אלחנן מובא ברשב"א ובריטב"א (ברכות ה ע"ב). הוא כותב שאף ראשונים נוספים כגון הרשב"ם סבורים כך. וכ"כ: תוס' רא"ש (שם), רשב"א (מגילה ב ע"א). באבן האזל, (הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז ס"ק ב) כתב שהרמב"ם סבר כרש"י, עי' עולת שלמה (ערכין כט ע"א), שו"ת בנין ציון (סי' ס אות ג). תושבע"פ (י [תשכ"ח], עמ' עז-עט, מאמר הרב משה צבי נריה "ירושלים עיר הקודש והמקדש").

25. רב האי גאון המובא ברשב"א ותוס' (ברכות ה ע"ב). ועי' העמק שאלה (שאלתא פח, א), חסדי דוד (תוספתא כלים, ב"ק, פ"א הי"ד), טוב רואי (ברכות, עמ' כט-לא).

26. מאחר וירושלים היא כמו מחנה ישראל שהיה במדבר קודם שנהג יובל. צ"ח (ברכות ה ע"ב), מנחת חינוך (מצוה קסט ס"ק יד), שו"ת בית דוד (חלק ב סי' סב), ארץ חמדה (עמ' קלג). בהלכות ארץ ישראל (המיוחס לטור, סי' ה סע' ג) כתב שאין לשלח בזמן הזה מצורע מירושלים זולתי ממחנה שכינה ולויה. ועי' עינים למשפט (ברכות ה ע"ב), משנת ירושלים (עמ' יד-כד, לח-מג לרב מנשה שווי).

שבת הארץ

יש אומרים שבזמן בית שני נהג דין בתי ערי חומה מדבריהם.²⁷
יש אומרים שגם כשאינן יובל, נוהג דין שדה חרמים, אלא שאינו ניתן לכהן אלא לשמים.²⁸

ג. גר תושב

רמב"ם ובזמן שהיובל נוהג... מקבלין גר תושב, ... ובזמן שאין היובל
נוהג, אין מקבלין גר תושב.

שבת הארץ

ולענין מה שאין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, יש אומרים שזהו
דוקא לענין שארי דינים של גר תושב, שאין מצווין להחיותו כמו שמצווים על
ישראל. שגר תושב אנו מצווים להחיותו, וזה אינו נוהג כ"א בזמן שהיובל
נוהג. אבל לענין הדין שאסור להושיב נכרים בארץ ישראל, שאינו נוהג כ"א
בעובדי עבודה זרה - לענין זה נוהג גר תושב אפילו בזמן הזה ג"כ, אע"פ
שאין היובל נוהג.²⁹

ויש מי שנראה מדבריו שלכל הדברים אין גר תושב נוהג בזמן הזה כיון שאין
היובל נוהג.³⁰

27. רמב"ן ורשב"א (גיטין לו ע"א) לשיטת ר"ת (לעיל פ"י ה"ג). ועי' פני יהושע (גיטין לו
ע"א), הרב חיים הלוי סולוביצ'יק ("בענין בתי ערי חומה", חידושים על הש"ס).

28. ראב"ד (הל' ערכין וחרמין פ"ח ה"א). רדב"ז (הל' נדרים פ"ב ה"א), לחם משנה (הל'
נדרים פ"ב ה"ח), מנחת חינוך (מצוה שנז' ס"ק יד), ערוך השולחן העתיד (הל' ערכין סי'
נ אות י). ועי' מנחת אברהם ח"ב (סי' כד).

29. ראב"ד (הל' עבודה זרה פ"י ה"ו), שו"ת הרשב"א (ח"א סי' קפב), כפתור ופרח (פרק י),
שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו), הרב זצ"ל (שו"ת משפט כהן, סי' נח עמ' קכב, וסי' סא
עמ' קכה, אגרות הראיה ד' עמ' עז), הערות לשו"ת משפט כהן (עמ' שסה-שסו לרב צבי
יהודה קוק), עמוד הימיני (עמ' קכז-קכח), תחומין, (ח"ח [תשנ"ז], עמ' 342-344, "מעמד
הישמעאלים במדינת ישראל לפי ההלכה", לרב אלישע אבינר).

30. בכורות (ל ע"ב), רמב"ם (הל' עבודה זרה פ"י ה"ו; הל' מילה פ"א ה"ו; הל' שבת פ"כ
ה"ד; הל' איסורי ביאה פ"ד הל' ח-ט). המגיד משנה, והמגדל עז (הל' ע"ז שם), כותבים
שהרמב"ם חלק על הראב"ד בהערה לעיל. ספר החינוך (מצוה של, תכו), מנחת חינוך
(מצוה צג ס"ק ה, מצוה צד ס"ק ב, מצוה רל ס"ק ז), שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן
קכד). ועי' שבת הארץ (מבוא, פרק יב עמ' 161-163).

ויש מי שאומר שאין גר תושב נוהג לקבל אותו לכתחילה, שאין ב"ד מקבלין אותו³¹. אבל אם הוא קבל עליו שבע מצות בני נח - אין מונעים אותו משיבת הארץ³².

י"א שאין מושיבין גר תושב בתוך העיר בכל עיר מערי ארץ ישראל כ"א מחוץ לעיר, ובזמן הזה, שבטלה קדושת הארץ בכמה ענינים - מושיבים אותו אפילו בעיר עצמה³³.

ויש אומרים שאין איסור לעולם, אפילו בזמן שהיובל נוהג, להושיב גר תושב, כ"א בירושלים בעיר עצמה, אבל בשאר ערי ארץ ישראל - מושיבים³⁴. ומסתבר שהאיסור שלא להושיב בירושלים נוהג, ג"כ בזמן הזה, שהרי קדושת ירושלים, שהיא מפני שכינה - לא בטלה, שנאמר: "והשימותי את מקדשכם"³⁵ - אפילו כשהן שוממין קדושתן עליהן³⁶.

31. מגן אברהם (או"ח סי' דש ס"ק כו), ביאור הלכה (שם), שו"ת דברי יציב (חו"מ סי' א).

32. כסף משנה (הל' עבודה זרה פ"י ה"ו), שו"ת ציץ אליעזר (חט"ז סי' ס).

33. ספרי (דברים פיסקא רנט), מדרש תנאים (דברים כג, יז), ראב"ד (הל' איסורי ביאה פ"ד ה"ח).

34. ספרי (דברים פיסקא רנט), מדרש תנאים (דברים כג, יז), רמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ז ה"ד), מנחת חינוך (מצוה צד ס"ק ב; מצוה רל ס"ק ז).

35. ויקרא (כו, לא).

36. עפ"י דברי הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז).

שבת הארץ

הלכה י

- א. תקיעת בית דין וחלות דיני היובל
ב. תקיעה ושמיעה
ג. שופר בחו"ל
ד. שופר במקדש

רמב"ם

מצות עשה לתקוע בשופר בעשירי לתשרי בשנת היובל, ומצוה זו מסורה לבית דין תחילה, וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע¹, שנאמר² תעבירו שופר וכו', ותוקעין בשופר תשע, כדרך שתוקעין בראש השנה³. ומעבירין שופר בכל גבול ישראל.

א. תקיעת בית דין וחלות דיני היובל

שבת הארץ

ואם תקעו היחידים ולא תקעו בית דין - אין היובל חל עדיין, כמו שיתבאר שאחד הדברים המעכבים את חלות היובל היא תקיעת שופר. ואם תקעו הבית דין אז חל היובל בענין שכל יחיד ויחיד חייב לתקוע, וחייבים ג"כ בשארי המצוות של יובל לעשותם, אפילו אותן המצוות שהיובל תלוי בהם כמו שילוח עבדים והשטת שדות בהשבתם לבעליהן הם מתחייבים על ידי תקיעת השופר שתוקעין בבית דין³.

1. על פי ר"ה (ל ע"א).
2. על פי ר"ה (לד ע"א). בקרית ספר (פ"י מצות ק) למד מהפסוק (ויקרא כה, ט) והעברת – תקיעה, שופר – תרועה, תעבירו – תקיעה, מכאן שיש לתקוע תקיעה, תרועה, תקיעה ג' פעמים. במשנה (ר"ה פ"ג מ"ה) וברמב"ם (הל' תפילה פ"ב ה"ח) מבואר שמתפללים ביובל במוספים ט' ברכות כבראש השנה, ועיין ערוך השולחן (סי' לא סעי' ב) שהסתפק האם התקיעות הן על סדר הברכות או לא. עיין רע"ב (ר"ה פ"ג מ"ה בפירוש הראשון).
3. הרמב"ם כתב "תחלה" משמע שתקיעת שופר של ב"ד היא העיקרית ולאחר מכן יש מצוה על כל יחיד ויחיד, וכפי שכתב הריטב"א (ר"ה כט ע"ב ד"ה אמר רב) "תלויה תקיעת יחידים בשל ב"ד", מאירי (ר"ה ל ע"א ד"ה יוה"כ), לח"מ (הל' שופר פ"א ה"א).

פרק עשירי - הלכה י

תוספת שבת

יש מי שאומר⁴ שתקיעת שופר של בית דין היא מחילה קדושת יובל, ובתקיעת היחידים משחררים עבדים.
יש מי שאומר⁵ שאין חובה שתקיעת ב"ד תקדם לתקיעת היחיד, אלא רגילות היא שב"ד מקדים תקיעתו לתקיעת היחידים.

ב. תקיעה ושמיעה

תוספת שבת

יש אומרים שבראש השנה המצוה היא לשמוע שופר וביובל המצוה על כל יחיד לתקוע בשופר⁶. ויש אומרים שגם ביובל אפשר לשמוע שופר מחבירו⁷, אלא שיש מי שאומר⁸ שעיקר המצוה היא בתקיעה.
יש מי שאומר⁹ שמברכים ביובל לתקוע בשופר, וברכת שהחיינו.

- בקריית ספר (הל' שמיטה ויובל פ"י מצות ק) כתב שדין זה נלמד מדכתב תחילה "תעבירו שופר" שהיא מצות ב"ד ולאחר מכן "בכל ארצכם" שזאת מצות היחידים.
4. הגר"י פערלא ספר המצוות (עשה סג) בדעת רב סעדיה גאון.
 5. מנחת חינוך (מצוה שלא).
 6. עיין רמב"ם (ספר המצוות עשה קלז, קע), תשובת הרדב"ז (ח"ה סי' נז, אלף תל), ריטב"א (ר"ה כט ע"ב ד"ה אמר רב הונא), מהר"ם אלשקר (סי' ח, י) מעשה רוקח (פ"י ה"י). ועיין בדברי קנין פירות (מסכת עבדים פ"א אות ח).
 7. מאירי (ר"ה ל ע"א ד"ה יום הכיפורים), לח"מ (הל' שופר פ"א ה"א), מנחת חינוך (מצוה שלא), ערוך השולחן (הלכות יובל סי' לא סעי' ד). המהר"י קורקוס (פ"י ה"י) כתב שב"ד יכול לעשות שליח לתקוע עבורו.
 8. תשובת הרדב"ז (ח"ה סי' נז, אלף תל, בתרוץ השני).
 9. מעשה רוקח (פ"י ה"י) בשם כנה"ג (או"ח סי' תקפה) בשם הרדב"ז.

שבת הארץ

ג. שופר בחו"ל

תוספת שבת

שילוח עבדים נוהג בחוץ לארץ ואין תקיעת שופר נוהגת ביובל בחוץ לארץ¹⁰. ויש מי שחולק וסובר שגם תקיעת שופר צריך לנהוג בחוץ לארץ¹¹.

ד. שופר במקדש

תוספת שבת

יש מי שאומר¹² שבמקדש היו תוקעים בשופר ובחצוצרות.

10. ירושלמי (ר"ה פ"ד ה"א), טורי אבן (ר"ה ט ע"ב ד"ה ההוא בזמן), אור שמח (שמו"י פ"י ה"י), ערוך השולחן (זרעים סי' לא סעי' ד), גור אריה יהודה (קונטרס המועדים סי' טז ס"ק ה).

11. מנחת חינוך (מצוה שלא), עיין מאירי (ר"ה ט ע"ב ד"ה וכבר).

12. מנחת חינוך (מצוה שלא).

הלכה יא

רמב"ם

שופר של יובל ושל ראש השנה אחד הוא לכל דבר, ואחד היובל ואחד ראש השנה לתקיעות¹, אלא שביובל תוקעין בין בבית דין שקידשו בו את החודש ובין בבית דין שלא קידשו בו את החודש, וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע כל זמן שבית דין יושבין² ושלא בפני בית דין³.

תוספת שבת

אין תוקעים בלילה, אבל תוקעים בשופר ביום הכיפורים של יובל אפילו בשבת⁴.
יש מי שאומר⁵ שצריך שיתקע מעומד.
אם ננערו בית הדין לעמוד (לאחר שש שעות) ועדיין לא עמדו, תוקעים בפניהם⁶.

1. על פי משנה ר"ה (פ"ג מ"ה), עיין רמב"ם (הל' שופר פ"א ה"א) לענין מין השופר.
2. ב"ד יושבים שש שעות (רש"י ר"ה ל ע"א ד"ה יושבין), עי' רמב"ם (הל' סנהדרין פ"ג ה"א), והתוקע לאחר מכן עובר על איסור דרבנן אבל מדין תורה יכול לתקוע כל היום (מנחת חינוך מצוה שלא).
3. ראש השנה (ל ע"א).
4. רדב"ז (פ"י ה"יא).
5. האדר"ת (אלה יעמדו אות לג).
6. הגמ' (ר"ה ל ע"א) נשארה בספק, הרמב"ם לענין ראש השנה (הל' שופר פ"ב ה"ט) הכריע שתוקעים בפניהם כל זמן שלא עמדו, עיין יום תרועה (ר"ה ל ע"א ד"ה תוס' אין תוקעים).

שבת הארץ

הלכה יב

רמב"ם

ובראש השנה שחל להיות בשבת לא היו תוקעין אלא בבית
דין שקידשו בו את החודש, ואין כל יחיד ויחיד תוקע אלא
בפני בית דין¹.

1. על פי הגמ' ר"ה (ל ע"א). עיין הלכות שופר (פ"ב ה"ו – ה"ט) מדוע לא תוקעים בשבת, ואילו בפני ב"ד התירו.

הלכה יג

- א. קידוש בית דין
ב. הזמן הקובע
ג. יחידים העושים את שלשת הדברים
ד. כשלא חל היובל
ה. שילוח עבדים בארץ ובחוץ לארץ

רמב"ם

שלשה דברים מעכבין ביובל, תקיעה ושילוח עבדים¹
והחזרת שדות לבעליהן², וזו היא השמטת קרקע³.

א. קידוש בית דין

תוספת שבת

יש מי שאומר⁴ ששלשה דברים מעכבים את היובל והוא מסופק אם יעשו אותם עד יום הכיפורים, אבל אם בית דין הגדול לא ספר שנות יובל ולא קידש את היובל⁵ אין חלות יובל כלל.

ב. דברים המעכבים ביום הכיפורים

תוספת שבת

יש מי שאומר שצריך לעשות את שלשת הדברים המעכבים ביום הכיפורים, אבל אחר יום הכיפורים לא מועילה תקיעת שופר, שילוח עבדים והחזרת שדות - ואין יובל נוהג באותה השנה⁶.

1. הל' עבדים (פ"ב ה"ג).
2. לקמן פ"א.
3. ר"ה (ט ע"ב).
4. חידושי הגר"ח (הל' שמיטה ויובל פ"י ה"ה).
5. לעיל ה"א.
6. מנחת חינוך (מצוה שלה ד"ה והנה).

שבת הארץ

ג. יחידים העושים את שלשת הדברים

תוספת שבת

יש אומרים שאפילו אם אחד שילח עבדים והחזיר את השדות למרות שהרוב לא עשו פעולות אלו – חל היובל⁷, ויש מי שהסתפק שמא יש לילך לפי הרוב, שאם רוב העבדים אינם משולחים לבתיהם ורק מיעוט מקיים, וכן לענין החזרת השדות אם הרוב לא מקיים לא חל היובל, ואם רק המיעוט לא משלח ולא מחזיר שדות חל היובל⁸. ויש מי שנשאר בספק בשאלה זו⁹. כמו כן לענין תקיעת שופר, אם תקעו ב"ד ורוב העם לא תקעו יש להסתפק האם חל היובל¹⁰.

ד. כשלא חל היובל

תוספת שבת

אם לא עשו אחד משלשת הדברים המעכבים את היובל, לא חל יובל ואין איסור זריעה וקצירה¹¹ ואין קדושת שביעית בפירות אותה השנה, לפי הסבר זה יש חיוב תרומות ומעשרות בשנה זו, אבל ספק האם יפרישו מעשר שני או מעשר עני¹². ויש מי שאומר שדיני שביעית חלים בשנה זו, אבל אין חלות קדושת היובל רק לענין אמירת מלכויות זכרונות ושופרות ביוה"כ¹³. שנה שהיתה צריכה להיות יובל ולא חלו דיני יובל איננה עולה למניין השמיטה הבאה, אלא לאחר שנה זו מתחילים מניין שנות שמיטה חדשות¹⁴.

7. מסקנת השפת אמת (ר"ה ט ע"ב ד"ה ומסופק).
8. מנחת חינוך (מצוה מב יציאת העבד ס"ק ב ד"ה ואימתי, מצוה שלה ד"ה עוד חיסר).
9. ערוך לנר (ר"ה ט ע"ב ד"ה יכול).
10. שפת אמת (ר"ה ט ע"ב ד"ה ומסופק).
11. רש"י, תוס' (ר"ה ט ע"ב ד"ה יובל), מנחת חינוך (מצוה שלה).
12. מנחת חינוך (מצוה שלה).
13. ערוך השולחן (זרעים סי' לא סעי' ה).
14. מנחת חינוך (מצוה שלה).

פרק עשירי - הלכה יג

ה. שילוח עבדים בארץ ובחוץ לארץ

תוספת שבת

יש מי שאומר ששילוח עבדים בארץ גורם להחלת שנת היובל, אבל שילוח עבדים רק בחוץ לארץ איננו גורם לחלות שנת היובל¹⁵, ויש מי שנראה מדבריו שאפילו עבד ששולח בחוץ לארץ גורם לחלות שנת היובל¹⁶, ויש מי שהסתפק בשאלה זו¹⁷.

15. טורי אבן (ר"ה ט ע"ב ד"ה ההיא, והביא דעת הראב"ד הסובר שרק בארץ קובע).

16. על פי דברי התוס' (ר"ה ט ע"ב ד"ה דאפילו).

17. מנחת חינוך (מצוה שלה).

שבת הארץ

הלכה יד

א. עשרת הימים שבין ר"ה ויום הכיפור ב. עטרות בראש העבדים

רמב"ם

מראש השנה ועד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם, ולא השדות חוזרות לבעליהן, אלא עבדים אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהם בראשיהם, כיון שהגיע יום הכיפורים תקעו בית דין בשופר נפטרו עבדים לבתיהן, וחזרו שדות לבעליהן¹.

א. עשרת הימים שבין ר"ה ויום הכיפור

תוספת שבת

אסור לעבוד עבודת הקרקע מראש השנה². יש מי שאומר³ שמותר לעבוד בשדות מראש השנה עד יום הכיפורים. לשיטה זו יש מי שהסתפק אלו מעשרות מפרישים מתבואה שהביאה שליש בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים⁴. ויש מי שסובר שאפילו לשיטה שמותר לעבוד בשדה מראש השנה עד יום הכיפורים פטור ממעשרות⁵. יש מי שאומר⁶ שמראש השנה חלה קדושת שביעית אולם החזרת שדות ושחרור עבדים אינם נוהגים עד יום הכיפורים.

1. ר"ה (ח ע"ב).
2. ר"ן (ר"ה ח ע"ב), פני יהושע (ר"ה ח ע"ב ד"ה וליובלות), שפת אמת (ר"ה ח ע"ב).
3. ועיין בשפת אמת (ר"ה ח ע"ב ד"ה שם בגמ', והנה) בדעת הטורי אבן, על פי דעת רבנן בגמ' (ר"ה ח ע"ב) שיובל מתחיל ביום הכיפור.
4. טורי אבן (ר"ה ח ע"ב ד"ה ובמסכת), ונראה שסובר שבעשרה ימים אלו צריך להפריש מעשר שני.
5. שפת אמת (ר"ה ח ע"ב).
6. דרך אמונה (פ"י הי"ד באור הלכה ד"ה מר"ה).

שבת הארץ

יש מי שאומר⁷ שבאלו עשרת הימים שבין ראש השנה עד יום הכפורים אין משתמשים בשדות הראויות להיות חוזרות לבעליהן ביובל, לא המוכר ולא הלוקח. מפני שעצם חלות היובל היא תלויה בספק אם יתקעו וישתלחו העבדים ויחזרו השדות, שכולם מעכבים⁸. על כן הדברים האחרים שאינם תלויים בבית דין צריכים להיות תלויים ועומדים בספק עד שיתברר ענין היובל בדבר התלוי בבית דין, שהיא התקיעה. על כן אין הבעלים הראשונים ולא הלוקח משתמשים בהם עד שיתקעו בית דין בשופר, ואז יתברר שהיו השדות שייכות למוכר מתחילת השנה, ויהיו כל הפירות מתחילת השנה של המוכר.

תוספת שבת

שדות אחוזה שהוקדשו או שדות חרמים היוצאות ביובל לכהנים יוצאות למשמר שזמנו בראש השנה⁹, ויש מי שסובר שגם שדות הקדש יוצאות למשמר שזמנו ביום הכיפורים¹⁰.

ב. עטרות בראש העבדים

תוספת שבת

יש מי שאומר¹¹ שאם רצו היו שמים עטרות להראות שהם בני חורין, ויש מי שאומר שהניחו עטרות (סודר) על מנת לברך עוטר¹² ישראל¹³. ויש מי שאומר¹⁴ שאינם חייבים לשים עטרות אלא שהולכין כבני חורין.

7. טורי אבן (ר"ה ח ע"ב ד"ה ושדות חוזרות), מנחת חינוך (מצוה מב אות יד, מצוה שלא, מצוה שלב).
8. לעיל הי"ג.
9. רמב"ם (ערכין פ"ד הכ"ד), יקר הערך (ערכין כח ע"ב ד"ה פגע בו). ועיין לח"מ ומל"מ (ערכין פ"ד הכ"ד) שהסתפקו האם הרמב"ם הכריע כדעת ר"י בנו של ר' יוחנן ב"ב שיובל מתחיל בר"ה או כרבנן שיובל מתחיל ביוה"כ.
10. רש"י (ערכין כח ע"ב ד"ה פגע בו, ויקרא כז, כא).
11. רש"י (ר"ה ח ע"ב ד"ה ועטרותיהן), מאירי (ר"ה ח ע"ב ד"ה זה).
12. יש גורסים "עוטה ישראל" עיין בהערות המהדיר על המאירי (ר"ה ח ע"ב ד"ה זה).
13. מאירי (ר"ה ח ע"ב ד"ה זה).
14. ריטב"א (ח ע"ב ד"ה ועטרותיהן).

שבת הארץ

הלכה טו

א. תוספת יובל

ב. מלקות על איסורי יובל בין ראש השנה ויום הכיפור

רמב"ם

דין היובל בשביתת הארץ ודין השמיטה אחד הוא לכל דבר, כל שאסור בשביעית מעבודות הארץ אסור בשנת יובל, וכל שמותר בשביעית מותר ביובל, ומלאכות שלוקין עליהן בשביעית לוקין עליהן ביובל, ודין פירות שנת יובל באכילה ובמכירה ובביעור, כדין פירות שביעית לכל דבר.

א. תוספת יובל

תוספת שבת

אין תוספת יובל בין לפניה ובין לאחריה¹. ויש מי שאמר² שלדעת רבנן³ שהיובל מתחיל בי' תשרי יש תוספת עשרה ימים מא' תשרי עד יום הכיפורים.

ב. מלקות בימים שבין ראש השנה ויום הכיפור

שבת הארץ

מיהו, באותן עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, שהדבר תלוי אם תחול קדושת היובל, שהוא מעוכב עד תקיעת בית דין⁴ - נראה שאין לוקין על

1. תו"כ (בהר פ"ב ד"ה פ"ג אות א).

2. פני יהושע (ר"ה ח ע"ב ד"ה וליובלות).

3. ר"ה (ח ע"ב), רבנן חולקים על ר"י בנו של ריב"ב וסוברים שהיובל מתחיל משעת תקיעת השופר ביוה"כ.

4. טורי אבן (ר"ה ח ע"ב ד"ה ראש השנה), מנחת חינוך (מצוה מב, שלב). לקמן הט"ז.

פרק עשירי - הלכה טו

כל איסורי יובל, ועד שיתברר הדבר שנתקימו התנאים שהיובל תלוי בהם, דהיינו: שילוח עבדים, והשמטת שדות בצירוף התקיעה.

תוספת שבת

יש מי שאומר⁵ שבימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים הרי זה ודאי לענין איסורי שביעית ויובל, והספק הוא רק על דיני שילוח עבדים וחזרת שדות.

5. דרך אמונה (פ"י הי"ד באור הלכה ד"ה מר"ה), עיין לעיל הי"ד הערה 6.

שבת הארץ

הלכה טז

א. קידוש היובל ב"ד או יחידים ב. עבר היחיד על איסורי היובל

רמב"ם

יתירה שביעית על היובל שהשביעית משמטת כספים ואין היובל משמיט כספים, ויתר יובל על השביעית שהיובל מוציא עבדים ומשמיט קרקע¹, וזה הוא דין מכירת שדות האמור בתורה, והיא מצות עשה שנאמר גאולה תתנו לארץ². יובל משמיט קרקע בתחילתו ושביעית אין משמטת כספים אלא בסופה כמו שביארנו³.

א. קידוש היובל ב"ד או יחידים

שבת הארץ

י"א⁴ שמצות קידוש היובל היא בתחילת השנה בראש השנה חייבים בית דין⁵ לקבוע ולומר מקודשת השנה, ויש מי שאומר⁶ שבית דין מתקבצין ומברכין לקדש השנים, כמו שמברכין בכל המצות כולן. ונראה מדבריו שקידוש זה מצותו ביום הכיפורים סמוך לתקיעה של בית דין⁷.

1. ספרא (בהר פ"ב ד"ה פ"ג אות ו).
2. ויקרא (כה, כד).
3. ערכין (כח ע"ב).
4. רש"י (ויקרא כה, י; ר"ה ח ע"ב ד"ה שנים), רמב"ם (הל' שמיטה פ"י ה"א).
5. ב"ד הגדול, לעיל פ"י ה"א.
6. חינוך (מצוה שלב). לדעת החינוך לאחר הברכה היו תוקעים בשופר, והעברת שופר היתה ביום הכיפורים, ועיין מנחת חינוך (מצוה שלב ד"ה והנה הקידוש).
7. עיין מעשה רוקח (הל' שמיטה פ"י ה"טז).

תוספת שבת

לשיטה זו יש מי שאומר⁸ שבתקיעת השופר ביום הכיפור מתקדשת שנת היובל למפרע מראש השנה.

יש מי שאומר⁹ שקידוש שנת היובל הוא בכך שמבטלים אותה מעבודה ומפקירים את פירותיה¹⁰ כדין השמיטה, ואין צורך שבית הדין הגדול יעשו פעולה זו.

ב. עבר היחיד על איסורי היובל

שבת הארץ

ואם עבר על איסורי יובל, יש אומרים¹¹ שעובר גם כן בעשה חוץ מן הלא תעשה שיש באותן האיסורים, שהיא הביטול המצוה של קדושת היובל. שהתורה אמרה וקדשתם את שנת החמישים שנה. ובקדושה תלויים כל הפרטים שאסרה תורה ביובל: עבודת האדמה והאילנות ואסיפת הפירות והחזקתם בקדושת יובל.

וי"א¹² שהמצוה של קדושת יובל היא מצוה מיוחדת לבית דין שיקדשו את השנה על ידי קביעות ותקיעה, אבל כל יחיד אינו מחויב בדבר, אלא שכיון שקדשו בית דין את השנה - מחויבים היחידים בפרטים הצריכים להתקיים, כמו שילוח עבדים והשמטת שדות, ויתר דיני היובל. וכשמבטל מהם דבר - איננו עובר היחיד על המצוה עשה הכללית של קדושת היובל, אלא על אותה המצוה והאזהרה הפרטית שיש בענין זה. ואינה דומה בזה לשמיטה, שהכתוב אומר ושבתה הארץ שבת לה, וחלה בזה חובה של שביתת הארץ על כל יחיד, ואם עובר את הקרקע מבטל הוא, לבד הלא תעשה גם כן את המצוה עשה של שביתת הארץ. אבל ביובל אינו מבטל את הקדושה, משום שאין הקדושה תלויה ביחיד כי אם בבית דין.

8. הגר"י פערלא (מצות עשה סג) בדעת רב סעדיה גאון. על פי הטורי אבן (ר"ה ח ע"ב) שקידוש היובל תלוי ועומד מראש השנה עד יום הכיפור.
9. רמב"ם (ספר המצות מצוה קלו), חינוך (מצוה שלב).
10. חינוך (מצוה שלב).
11. חינוך (מצוה שלב). לפי הסבר זה מצוות קידוש שנת השמיטה היא על כל יחיד ויחיד, לעיל הערות 9, 10.
12. רמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"י ה"א), סמ"ג (מצוה קנ), עיין מנחת חינוך (מצוה שלב).

פרק אחד עשר

הלכה א

א. חלקים בארץ שאינם נמכרים	תושב
לצמיתות	ו. האם מועיל תנאי במכירה: על מנת שלא תחזירני יובל?
ב. שדה מקנה, שדה אחוזה, בתי ערי חומה	ז. האם הקונה רשאי לשנות את פני הקרקע עד היובל?
ג. "לא תמכר" איסור או הנחיה?	ח. האם איסור מכירה לצמיתות נוהג כשאינן יובל?
ד. על מי האיסור, ומי חייב מלקות	
ה. האיסור כשמוכר קרקע לגוי ולגר	

רמב"ם

ארץ ישראל המתחלקת לשבטים אינה נמכרת לצמיתות, שנאמר: והארץ לא תמכר לצמיתות¹, ואם מכר לצמיתות - שניהן עוברין בלא תעשה, ואין מעשיהן מועילין, אלא תחזור השדה לבעליה ביובל.

א. חלקים בארץ שאינם נמכרים לצמיתות

רמב"ם ארץ ישראל המתחלקת לשבטים...

תוספת שבת

י"א שהכונה דוקא לא"י שנתחלקה לשבטים בימי יהושע בן נון.²

י"א שגם מה שכבש מלך ישראל מדעת רוב ישראל.³

1. ויקרא (כה, כג).
2. קרן אורה (יבמות פב ע"ב ד"ה ולענין מי) לומד ברמב"ם שרק הארץ שנתחלקה לשבטים בכלל האיסור, וכ"כ בתורה תמימה (ויקרא כה הערה קג), הגר"ז על התורה (בראשית מח, ד).
3. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק כו), דרך אמונה (בביאור הלכה כאן).

פרק אחד עשר - הלכה א

י"א שבסוריא אינו נוהג יובל, כי נכבשה בכיבוש יחיד, ואיננה מתחלקת לשבטים, ולכן ניתן למכור שם לצמיתות⁴.
י"א שדין זה אינו חל בארצות שכובש מלך ישראל מעבר לגבולות ההבטחה שנאמרה לאבות⁵.

ב. שדה מקנה, שדה אחוזה, בתי ערי חומה

תוספת שבת

י"א שהאיסור הוא רק בשדה אחוזה, אפילו קרקע כלשהו, ואפילו מכרה בפרוטה⁶, שאע"פ שהיא שלו לעולם בכ"ז חוזרת ביובל, ולכן אינו יכול למכור לעולם, אבל לא בשדה מקנה שאינה שלו לעולם וחוזרת לבעליה ביובל⁷, אינו עובר באיסור אף אם מכר לעולם. איסור זה נוהג בבתים⁸, ויש המסתפק האם איסור זה חל בבתי ערי חומה⁹.

ג. "לא תמכר" איסור או הנחיה?

רמב"ם שנאמר: והארץ לא תמכר לצמיתות,

תוספת שבת

יש אומרים שאין בפסוק הוראת איסור, אלא רק הוראה שכך ראוי לעשות¹⁰. ויש הסוברים שפסוק זה מלמד על מהותו של יובל, שאלמלי היתה הארץ חוזרת לבעליה, היה ניתן למכור אותה לצמיתות¹¹.
יש אומרים שגם הנותן במתנה עובר באיסור זה¹².

4. שבת הארץ (מבוא, פ"א, עמ' 149).
5. דרך אמונה (בביאור הלכה כאן), וכ"נ מסיום הל' שמיטה ויובל שכהנים ולויים נוחלים מחוץ לארץ ישראל.
6. מנחת חינוך (מצוה שמא ס"ק כג), דרך אמונה (ס"ק ח).
7. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק כד), דרך אמונה (ס"ק ז).
8. מנחת חינוך (שם ס"ק כו).
9. שו"ת דברי יציב (ח"מ סי' פד, ס"ק ה-ז).
10. רמב"ן (ספהמ"צ ל"ת רכז, עה"ת ויקרא כה, כג). וזו הסיבה לדעתו מדוע בה"ג לא מנה לאו זה.
11. רש"י (בבא מציעא עט ע"א, קט ע"א).
12. אדר"ת (חשבונות של מצוה עמ' רלז), ועי' במצודת דוד (מל א' כא, ג).

שבת הארץ

ד. על מי האיסור, ומי חייב מלקות

רמב"ם ואם מכר לצמיתות - שניהם עוברים בלא תעשה, ואין מעשיהם מועילין,

שבת הארץ

ויש מי שאומר שלא זו חייבים עליו מלקות, אע"פ שאין מעשיהן מועילין¹³. וי"א שכל שאין מעשיהן מועילין - אין לוקין. ע"כ אין לוקין על לאו זה, כיון שהשדה חוזרת ביובל¹⁴. ויש אומרים שאין האזהרה הזאת כ"א על הלוקח, שלא יהיה כובש את הקרקע הקנויה לו ביובל. אבל אין זה ענין לאסור אמירה של מכירת צמיתות, כיון שאין הדברים מועילין כלום, אך איסור של לא תמכור שייך על זה¹⁵.

תוספת שבת

י"א ששניהם עוברים על הלאו, ומעשיהם אינם מועילים, וחוזר ביובל¹⁶. האיסור חל על נשים כאנשים, בין על הלוקח ובין על המוכר¹⁷. קטן שירש שדה מקנה מאביו, חוזר ביובל למרות שאינו בן מצוה¹⁸.

13. רמב"ן (ספהמ"צ ל"ת רכז) בדעת הרמב"ם, ספר החינוך (מצוה שלט) בדעת הרמב"ם. המשנה למלך (כאן) דן אם זו כונת הרמב"ם.
14. רמב"ן (ויקרא שם, ספהמ"צ ל"ת רכז).
15. רש"י (ויקרא שם), סמ"ג (ל"ת רעה), רבינו בחיי (ויקרא שם). מגילת אסתר (ל"ת רכז), כותב שזו דרשה בתו"כ, אך היא איננה בידינו, מלבי"ם (כאן), יד דוד (צינזיהיים, גיטין מח ע"א). משך חכמה (ויקרא כה, כג), כתב שאיסור מכירה לצמיתות, הוא לאו בנוסף ללא תגזול. ועי' חשבונות של מצוה (לאדר"ת, עמ' רלח).
16. רמב"ם (כאן, ובספר המצוות ל"ת רכז), מאירי (ב"מ עט ע"א), רלב"ג (ויקרא כה, כג). ועי' חי' רבנו חיים הלוי (הל' תרומות פ"א ה"י, ד"ה וי"ל עוד).
17. ראב"ד (תורת כהנים פר' בהר, ב, ה), ר"ש (תורת כהנים פר' בהר, ב, ה), דרך אמונה (ס"ק ז).
18. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק יג). דרך אמונה (ס"ק ז).

ה. האיסור כשמוכר קרקע לגוי ולגר תושב

שבת הארץ

וי"א שעיקר האיסור הוא שלא תמכר קרקע בארץ ישראל לגוי ממכר עולם. שהגוי, כיון שהוא איננו מחוייב בדין יובל - אם ימכרנו ממכר עולם הלא תעמוד בידו. וע"ז בא לאו זה לאסור למכור לו מכירה סתמית, כי ממילא תהיה אצלו ממכר לעולם¹⁹. אבל אם יצטרך למכור לגוי - יתנה ע"מ להוציא מידו לאחר זמן, באופן שאע"פ שאינו מחוייב ביובל, מ"מ לא תהיה ארץ ישראל שקועה בידו, מכח התנאי²⁰.

תוספת שבת

וי"א שאין לוקים במכירה קרקע מא"י לגוי²¹. לשיטה זו שהאיסור הוא למכור לגוי, היחס בין איסור זה לאיסור "לא תחנם" הוא, שעובר על "לא תחנם" אם מכר לעובד עבודה זרה אפילו במכירה זמנית, והאיסור למכור לצמיתות הוא אפילו לנכרי שאינו עובד עבודה זרה²². יש הסובר, שאיסור לא תחנם אינו חל על גר תושב, אך האיסור למכור את הארץ לצמיתות חל גם אם מוכר לגר תושב²³.

19. רמב"ן (ספהמ"צ ל"ת רכז), ע"פ הבנתו את הירושלמי (דמאי ה, ח, וגיטין ד, ח), חזו"א (שביעית סי' א ס"ק א, וסי' כא ס"ק א). ועי' ח'י' רבנו חיים הלוי (הל' תרומות פ"א ה"י, ד"ה ובעיקר), מעדני ארץ (שביעית סי' טז, ב-ד).

20. ספר החינוך בשם הרמב"ן (מצוה שלט), שו"ת משפט כהן (סי' ס עמ' קכד, וסי' סא עמ' קכה), תחומין (ח [תשמ"ז] "מסירת שטחי ארץ ישראל לנכרים", עמ' 336-335 לרב בן ציון קריגר).

21. ספר החינוך (מצוה צד) ועי' משנה למלך (כאן), מנחת חינוך (מצוה תכו ס"ק ה), הרב צבי יהודה קוק (הערות לשו"ת משפט כהן עמ' תסח). וראה עוד: לב שמח (ל"ת רכז), מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק כד, כו), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב, ס"ק א-ה), אבי עזרי (כאן), הרב שאול ישראלי ("על חזרת קרקעות ביובל", חוות בנימין, עמ' תרכח-תרלג, וכן בס' משנת השמיטה - לזכר הרב יחזקאל דאום, "חזרת קרקעות ביובל ושמיטת כספים", עמ' 606-615, ארץ חמדה עמ' קצז).

22. שו"ת משפט כהן (סי' סג, עמ' קכט).

23. חזון איש (שביעית סי' כא ס"ק ב, וסי' כד ס"ק ד), שו"ת מנחת יצחק בשם האדמו"ר מסאטמר (ח"ו סי' קכח, ח"ח סי' צו), דרך אמונה (ס"ק ז).

שבת הארץ

ו. האם מועיל תנאי במכירה: על מנת שלא תחזירני יובל?

שבת הארץ

יש מי שכתב שמהני תנאי ביובל, כשמוכר ואומר על מנת שלא תחזירני ביובל, כשם שמהני תנאי בשמיטה, כשמתנה על מנת שלא תשמיטנו בשביעית²⁴. ויש אומרים שאין תנאי מועיל בזה כלל. משום שהוא כמתנה על דבר שאינו שלו, שהכתוב אומר: "והארץ לא תמכר לצמיתות, כי לי הארץ"²⁵.

ז. האם הקונה רשאי לשנות את פני הקרקע עד היובל?

שבת הארץ

יש אומרים שמי שקנה שדה מחבירו בזמן שהיובל נוהג, אסור לחפור בה בורות, שיחין ומערות, ואינה קנויה לו כ"א לפירות לאכול²⁶. וי"א שהוא מותר לשנות בקרקע ולעשות בה ככל אדם העושה בתוך שלו כאילו קנאה קנין עולם²⁷.

24. רמב"ן בשם הרמב"ם (ספהמ"צ ל"ת רכז, מכות ג ע"ב), מאירי בשם גאונים (מכות ג ע"ב). מגילת אסתר (ספהמ"צ שם), כתב שלא נמצא כן ברמב"ם. ראה עוד: סהמ"צ לרס"ג עם פי' הר"י פערלא (ח"ב ל"ת רנה), הרב חיים הלר (ספר המצוות לרמב"ם ל"ת רכז).

25. רמב"ן (ב"מ עט ע"א, ספהמ"צ ל"ת רכז, מכות ג ע"ב), רשב"א (חידושים ושטמ"ק בבא מציעא עט ע"א, גיטין מח ע"א), חידושי רבינו קרשקש (גיטין מח ע"א), ריטב"א (שטמ"ק וחידושים בבא מציעא עט ע"א, גיטין מח ע"א, מכות ג ע"ב), מאירי (מכות ג ע"ב), חינוך (מצוה שלט), ר"ן (ב"מ עט ע"א בשם הרשב"א, גיטין מח ע"א), נימוקי יוסף (בבא מציעא לא ע"א ברי"ף), מנחת חינוך (שם ס"ק ב, יא, כו), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב ס"ק ו), ועי' חשבונות של מצוה (לאדר"ת, עמ' רלח).

26. משנה למלך (כאן) למד זאת מהירושלמי (גיטין פ"ד ה"ח), וקרוב העדה (שם). באבן האזל (הל' מכירה כג, ו) פרש שכונת הירושלמי דוקא במוכר בשנת היובל עצמה, וראה עוד: שו"ת משפט כהן (סי' סג), חתם סופר (חי' לגיטין מז ע"א ומח ע"א, שו"ת י"ד סי' רכה), דברות משה (קידושין סי' יט, ח-ט).

27. ראב"ד (הל' מכירה פכ"ג ה"ו), מגיד משנה ומגדל עז (שם), מאירי (בבא בתרא קמח ע"א), בית יוסף (חושן משפט סי' ריב אות ד), מנחת חינוך (מצוה שלט, יב, יח), רש"ש (ערכין כט ע"ב לדעת רש"י). אחרונים רבים דנו בגדר קנין קרקע בזמן שהיובל נוהג, האם זהו

פרק אחד עשר - הלכה א

תוספת שבת

גם הסובר שאין לחפור בקרקע, רשאי לבנות ולהרוס כאדם העושה בתוך שלו, ובלבד שלא יקלקל²⁸. אם בכל זאת הקונה חפר וקלקל, אינו משלם פיצוי למוכר, מאחר והקרקע שייכת לקונה ואין בה למוכר דבר עד היובל. אלא שאם הקונה לא החזיר את הקרקע כפי שהיתה בשעת הקניה, ביטל את המצוה²⁹. גם אם המוכר נתן רשות לקונה לחפור, אין הדבר מועיל³⁰.

אחים שחלקו הרי הם כלקוחות ומחזירים זה לזה ביובל, ובכל זאת יכולים לחפור בקרקע³¹.

הסובר שגוי קונה קנין הגוף בארץ ישראל, יתכן וגוי יכול לחפור בה שיחין ומערות. אך להלכה אין קנין לגוי בא"י, ולכן אינו יכול לחפור³².

קנין לזמן, או שזה קנין עולם אך התורה הפקיעה את הבעלות ביובל מהקונה, וחייבה להחזיר את הקרקע למוכר. עי' קצות החושן (סי' רנז ס"ק ה), חתם סופר (חידושים לגיטין מח ע"א, שו"ת או"ח סי' קיז, יו"ד סי' שלא ד"ה ואם כדברי כן, ח"ו סי' לז), שו"ת שרידי אש (ח"ב סי' ק), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב סעי' ח-ט), שו"ת דרכי נועם (ח"מ סי' ד), שו"ת מכתם לדוד (ח"מ סי' כו), שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' קיג), שו"ת קול מבשר (ח"א סימן א), שו"ת דברי יציב (ח"מ סי' פד), שו"ת שבט מיהודה (ח"ג סי' מט), מעדני ארץ (שביעית סי' יד א-ו), קובץ השמיטה ("בענין חפירת קרקע בזמן יובל" עמ' תרט-תרי לרב ישראל זאב גוסטמן), קובץ תשובות ("בהא דבזמן היובל אסור ללוקח לחפור בורות שיחין ומערות", ח"א, עמ' תס לרב יוסף שלום אלישיב). מקורות נוספים בספר המפתח, במהדורת הר"ש פרנקל.

28. מרכבת המשנה (הל' מכירה פכ"ג ה"ו), חזון איש (אבן העזר סי' עד ס"ק טו), דרך אמונה (ס"ק ז).

29. חתם סופר (חידושים לגיטין מח ע"א), חזון איש (שם), מעדני ארץ (שביעית סי' יד אות ד).

30. חתם סופר (שו"ת, ח"מ סי' קלא).

31. מרכבת המשנה (לקמן הל' כ), חתם סופר (חידושים לגיטין מח ע"א), שואל ומשיב (קמא ח"א סי' רסו).

32. חזון איש (שביעית סי' א ס"ק א, וסי' כא ס"ק ט). דרך אמונה (ס"ק ז).

שבת הארץ

ח. האם איסור מכירה לצמיתות נוהג כשאין יובל?

רמב"ם אלא תחזור השדה לבעליה ביובל,

תוספת שבת

איסור מכירת הארץ לצמיתות נוהג רק כשהיובל חל³³.

33. ב"מ (עט ע"א), חינוך (מצוה שלט), חזו"א (שביעית סי' כא ס"ק ב). ועי' המידות לחקר ההלכה (חלק ב סי' לו).

פרק אחד עשר - הלכה ב

הלכה ב

א. המוכר שדה לששים שנה

רמב"ם

והמוכר שדהו לששים שנה אינה יוצאה ביובל שאין חוזר
ביובל אלא דבר הנמכר סתם, או הנמכר לצמיתות¹.

א. המוכר שדה לששים שנה

שבת הארץ

ויש מי שאומר שהוא הדין כשמוכר לאלפים שנים, כל זמן שנותן זמנה קצבה
לממכרו - אין זה לצמיתות, ואין היובל נוהג בו².

תוספת שבת

יש המסתפק אם הקונה לששים שנה ומכר את השדה לאחר, האם השדה יוצאת ביובל³.
אם מוכר לששים שנה ויותר, מותר לשנות את פני הקרקע⁴.

1. בבא מציעא (עט ע"א), חינוך (מצוה שלט), מאירי (בבא מציעא עט ע"א). בגמ' (בבא מציעא עט ע"א) דין זה נלמד מן הפסוק (ויקרא כה, כג) "והארץ לא תמכר לצמיתות". אור החיים (ויקרא כה, טו) כותב שהמקור הדין הוא מהאמור בפס': "במספר שנים" (שם) ועיין מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק יח).
2. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק יח), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב ס"ז). מאירי הזכיר דוגמא נוספת "היה סמוך ליובל עשר שנים ומכר שדהו לעשרים שנה... אינו יוצא ביובל".
3. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק כא), אבי עזרי (כאן), ובדרך אמונה (כאן ס"ק יא) הכריע שאינו יוצא.
4. אף לשיטת המשנה למלך (לעיל הלכה א הערה 26). מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק יח), שו"ת שואל ומשיב (תליתאה, חלק ב סי' קנא), שו"ת כתב סופר (חו"מ סי' יג), דרך אמונה (ס"ק יב).

שבת הארץ

הלכה ג

א. איסור מכירת בית או שדה אחוזה

רמב"ם

לא ימכור אדם ביתו או שדה אחוזתו אף על פי שהן חוזרין
אחר זמן, אלא אם כן העני שנאמר וכי ימוך אחיך ומכר
מאחוזתו¹, אבל למכור ולהניח הדמים בכיסו או לעשות בהן
סחורה או ליקח בהן כלים ועבדים ובהמה אינו רשאי אלא
למזונות בלבד², ואם עבר ומכר מכל מקום הרי אלו מכורין³.

א. איסור מכירת בית או שדה אחוזה

תוספת שבת

י"א שאסור למכור שדה על מנת לקנות בית⁴. וכן אין לו לקנות סוס לרכב עליו או בהמה
דקה, אך שוורים לחרוש בהם, מותר⁵.
י"א שאין מדובר כאן על איסור אלא זו עצה טובה⁶.

1. ויקרא (כה, כה).
2. ספרא (בהר פרשה ג ד"ה פרק ה).
3. תוספתא (ערכין פ"ה ה"ג). הר"י קורקוס (כאן), מסביר שבפס' לא נאמר בלשון איסור.
4. לשון הספרא (בהר פרשה ג ד"ה פרק ה) "וליקח לו בית". ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' סי' לב ס"י), דרך אמונה (ס"ק יט). ועיי' תחומין, (יא, תש"ן), "איסור מכירת נכסי דלא ניידים", עמ' 397-402 לרב יהודה שביב.
5. ראב"ד ור"ש (תורת כהנים פר' בהר, פרק ה), על פי הגמ' בגיטין (גב ע"א), דרך אמונה (ס"ק יט).
6. רלב"ג (ויקרא כה, כה), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב, י), ועיי' מעשה רקח (כאן).

פרק אחד עשר - הלכה ג

שבת הארץ

ואפילו העני באופן שהוא צריך למזונות - אסור למכור כל נכסיו בבת אחת, כי אם מוכר הוא מקצת בתחילה כפי הצורך, שנאמר: ומכר מאחוזתו - ולא כל אחוזתו.⁷

תוספת שבת

ואם בזבז ומכר כל נכסיו בבת אחת יש אומרים שלא עשה כלום⁸ ויש אומרים מה שעשה עשוי.⁹

7. ספרא (שם), רש"י (ויקרא כה, כה), סמ"ג (ל"ת רעה), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב ס"י).
8. ראב"ד ור"ש (תורת כהנים פר' בהר, פרק ה).
9. ראב"ד ור"ש (תורת כהנים פר' בהר, פרק ה), מעשה רקח (כאן).

שבת הארץ

הלכה ד

רמב"ם

ודנין בבית דין בתי ערי חומה ובשדה דין שדה אחוזה. דין
מוכר שדה אחוזתו לחשב את הדמים לפי השנים הנשארות
ליובל, ובכל עת שירצה לפדות מחשב עם הלוקח על השנים
שאכל, וגורע מדמי המוכר ומחזיר לו השאר.

תוספת שבת

יש אומרים שגם חליפין דינם כמכר.¹

10. חקרי לב (ח"מ סי' לג).

הלכה ה

א. חישוב השנים

רמב"ם

כיצד הרי שנשאר ליובל עשר שנים ומכר לו שדהו במאה דינר, אכלה הלוקח שלש שנים ורצה מוכר לגאול, נותן לו שבעים דינר ומחזיר שדהו, וכן אם אכלה שש שנים נותן לו ארבעים דינר ומחזיר שדהו¹, לא גאלה אלא היתה ביד הלוקח עד שנת היובל תחזור לבעלים בלא דמים שנאמר מספר שני תבואות ימכר לך².

א. חישוב השנים

תוספת שבת

ויש הכרח לחשב ע"פ השנים עד היובל שלא יבואו לידי איסור אונאה³. מחשבים שנים שלמות שנשארו עד היובל ולא חודשים⁴.

1. רדב"ז, מהר"י קורקוס, כסף משנה (כאן) כתבו שהלכות אלו מפורשות בפסוקים בויקרא (כה, טז ו-כז). וכן פרשו את הפסוקים: רש"י, ורשב"ם (שם). כך גם פירש רש"י (ערכין כט ע"ב ד"ה פחות, ערכין ל ע"א ד"ה אינו מחשב, קידושין כ ע"ב ד"ה מוכר, נדה מז ע"ב ד"ה שתי). ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב ס"ק יא, סי' לג ס"ק א-ג), סמ"ג (ל"ת רעה), דברות משה (קידושין סי' יט, ו).
הרש"ש (ערכין כט ע"ב) מעיר שבמהלך עשר שנים יתכן ותהיינה שתי שמיטות בהן פירות השדה הפקר, ולכאורה יש לחשב כדברי הרמב"ם לקמן (הל' י), אלא שלענין גאולת שדה אחוזה נאמר (ויקרא כה, כז) "וחישב את שני ממכרו" ולא כתב 'לפי שני תבואות ממכרו' ש"מ שלא הקפידה תורה אלא על שנים. הרלב"ג (ויקרא כה, כז) כתב שהחישוב הוא לפי שנים הראויים לתבואות. בחידושים וביאורים (ערכין כט ע"ב), כתב שבשימוש תדיר אין הפסד גדול, כי נוהגים להוביר שדות, וניתן להשתמש בשדה תשמישים אחרים, וכן פירות שחנטו קודם שביעית מלקטם בשביעית.
2. ויקרא (כה, טו).
3. רש"י (ויקרא כה, טו), ערוך השולחן העתיד (הלכות יובל סי' לג סעי' ב-ג).
4. ספרא (בהר פרשה ג, ג), ראב"ד ור"ש (שם), תוספות (ערכין לא ע"א ד"ה תניא), רש"ש

שבת הארץ

יש מסתפקים אם המוכר הגואל את שדהו, צריך לעשות קנין חדש או לא,⁵ וכן מסתפק אם מכר והתנה עם הקונה שלא יגאל עד היובל, האם יכול בכל זאת לגאול.⁶

(ערכין כט ע"ב), חידושים וביאורים (ערכין כט ע"ב), דרך אמונה (ס"ק כד ובבאור ההלכה).

5. מנחת חינוך (מצוה שלט אות י) , דרך אמונה (בבאור ההלכה).

6. מנחת חינוך (מצוה שלט אות יא) תלה ספק זה במחלוקת הרמב"ן (מכות גע"ב ד"ה הא דאמרינן) ונימוקי יוסף (בבא מציעא דף לא ע"א בדפי הרי"ף ד"ה על מנת), דרך אמונה (ס"ק כט).

הלכה ו

רמב"ם

מכרה לו והיא מלאה פירות ולאחר שנים גאלה¹, אינו יכול לומר לו החזירנה לי מלאה פירות כמו שמכרתי לך, לפיכך אם מכרה לו מלאה פירות לפני ראש השנה² וגאלה אחר שתי שנים, הרי זה אוכל שלש תבואות בשתי השנים, ואינו מחשב עמו אלא לפי שתי שנים בלבד, שנאמר על פי השנים³, לא על פי התבואות⁴.

1. ניתן לגאול את השדה, רק לאחר שעברו שנתיים לפחות מהמכירה (לקמן הל' ט).
2. השנתיים הם מעת לעת (לקמן הל' ט). בשיטה מקובצת בשם הרא"ש (ערכין כט ע"ב), מסביר שראש השנה זו דוגמא בלבד ולרבותא נקט כן. וראה ערוך לנר (נדה מח ע"א ד"ה ג' תבואות).
3. ויקרא (כז, יח). הרמב"ם לומד זאת מפס' העוסק במקדיש שדה אחוזה. אך בספרא (בהר פרשה ג, י) נלמד מן הפסוק (ויקרא כה טז) "כי מספר תבואות הוא מוכר לך", והגמ' בערכין (יח ע"ב, ל ע"א) למדה מן הפסוק (ויקרא כה טו) "במספר שני תבואות ימכור לך". עי' מהר"י קורקוס (כאן), רש"ש (ערכין כט ע"ב), מלבי"ם (ויקרא כה פסקה לג), תורה תמימה (כה אות קב).
4. ספרא (בהר פרשה ג, י), תוספתא ערכין (ה, א), ערכין (יח ע"ב, כט ע"ב, ל ע"א), נדה (מז ע"ב-מח ע"א), סמ"ג (לא תעשה רעה), רדב"ז ומהר"י קורקוס (כאן). ועי' תוס' (ערכין יח ע"ב ד"ה במספר), ערוך לנר (נדה מח ע"א ד"ה ג' תבואות), טורי אבן (ראש השנה ט ע"ב ד"ה אלא שאכתי).

שבת הארץ

הלכה ז

רמב"ם

הקנים והזמורות ופירות שקמה שבתוכה הרי הן של לוקח
כשאר הפירות שלה¹, אבל אילן שנכסח² או שיבש שניהן
אסורין בו, כיצד יעשה יימכר ויילקח בדמיו קרקע והלוקח
אוכל פירותיה עד שתיגאל השדה מידו³.

1. תוספתא (ערכין פ"ה ה"א).
2. דוקא כשמכרה לו והאילן בתוכו - חסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"א), אבל אם הלוקח נטע דינו כקנים וזמורות.
3. תוספתא (ערכין פ"ה ה"ב) "כיצד יעשה ימכר וילקח בהן קרקע ויאכל פירות", מאירי (ב"מ עט ע"א), חסדי דוד (ערכין פ"ה א ד"ה אבל).

פרק אחד עשר - הלכה ח

הלכה ח

א. שבח הבא ממילא

רמב"ם

הלוקח שדה אחוזה ונטעה אילנות והשביחה כשהיא חוזרת
ביובל שמין שבח האילנות שבתוכה, ונותן בעל השדה דמי
השבח ללוקח שנאמר: ויצא ממכר בית¹, ממכר חוזר ולא
השבח².

א. שבח הבא ממילא

תוספת שבת

יש אומרים שרק שבח שהשביח הקונה, אינו חוזר ביובל, אבל שבח שבא ממילא, כגון
אילנות שעלו מאליהם חוזרים ביובל³, ויש חולקים⁴.

1. ויקרא (כה, לג).
2. בבא מציעא (קט ע"א).
3. רדב"ז (לקמן הל' טז), מנחת חינוך (מצוה שלט אות ט), מלבושי יו"ט (דיני ברירה סי' טז), חדושי ר"ח הלוי (הל' מלוה ולוה פכ"א ה"א).
4. חקרי לב (חומ"מ סי' ק), ערוך השולחן העתיד (הל' שמו"י סי' לג סע' כ), חזון איש (גליונות חז"א לחידושי ר"ח הלוי על הרמב"ם שם, חומ"מ ליקוטים סי' כ), דרך אמונה (ס"ק מב-מג, ובביאור הלכה).

שבת הארץ

הלכה ט

א. גאולה ע"י מכר ומתנה בשנתיים ב. מנין שנים מעת לעת לפי שעות ראשונות

רמב"ם

המוכר את שדהו בזמן שהיובל נוהג כמו שביארנו אינו מותר לגאול לפחות משתי שנים שנאמר: במספר שני תבואות ימכור לך¹, ואפילו רצה הלוקח הרי זה אסור שנאמר במספר שנים אחר היובל תקנה², אין פחות משתי שנים מעת לעת מיום המכירה³.

א. גאולה ע"י מכר ומתנה בשנתיים ראשונות

תוספת שבת

אם גאל את השדה לפני שעברו שנתיים, המוכר והקונה עוברים על איסור⁴ תורה⁵, וכן אם נתן הקונה למוכר את השדה במתנה עובר באיסור⁶. אבל מותר הקונה למכור או לתת לאדם אחר⁷.

1. ויקרא (כה, טו).
2. ויקרא (שם). ערכין (כט ע"ב), רמב"ם (פהמ"ש ערכין פ"ט מ"א).
3. ערכין (יח ע"ב, כט ע"ב), מהר"י קורקוס, וקרית ספר (כאן).
4. הרדב"ז (כאן), כתב שאין הכונה שהם בטלו מצות עשה, מפני שחייב זה אינו נמנה כמצות עשה, אלא שהם עברו על איסור תורה. קרית ספר (כאן), וערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג, ט) כותבים שעובר על עשה, ראה גם: ספר המצוות לרס"ג (ח"ג דף קפו ג, לרי"פ פערלא).
5. ערכין (יח ע"ב, ורש"י ד"ה מעת לעת), ערכין (כט ע"ב, ורש"י ד"ה פחות). האם גם הקרובים עוברים איסור אם גאלו לפני תום השנתיים- ראה לקמן הלכה יח.
6. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג, ט).
7. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג, ט).
8. רמב"ם (כאן). ובמנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק ד) הביא ראיה לרמב"ם מערכין (יח ע"ב) ונדה (מז ע"ב) שדוקא בשדה אחוזה.

פרק אחד עשר - הלכה ט

יש אומרים שדין זה נוהג רק בשדה אחוזה⁸, וי"א שאף בשדה מקנה, שאם מכרו אסור לגאול בפחות משתי שנים⁹.

יש מי שאומר שהמוכר אינו יכול להתנות בשעת המכירה שיוכל לגאול בתוך שנתיים ראשונות¹⁰.

יש מי שאומר שאם מכר רק לשנה אחת ולא מכירה חלוטה יכול לגאול¹¹.

יש מי שאומר שהנותן מתנה לחברו יכול לגאול בשנתיים ראשונות שמתנה אינה כמכר¹², ויש חולקים שלגבי גאולה מתנה כמכר¹³.

ב. מנין שנים מעת לעת לפי שעות

רמב"ם אין פחות משתי שנים מעת לעת מיום המכירה,

תוספת שבת

יש אומרים שחישוב שתי השנים הוא מעת לעת לפי שעות¹⁴. ויש חולקים שדוקא בבתי ערי חומה הגאולה לפי שעות אבל לא בשדה אחוזה¹⁵.

9. חינוך (מצוה שלט). המנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק יז) הביא ראייה מדין אילנות לשיטת החינוך.
10. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק ב).
11. שפת אמת (ערכין כט ע"ב).
12. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק י).
13. קרוב גואל במתנה כמכר (ספרא ריש פרק ה) ומשמע שאף במתנה אינו יכול לגאול בפחות משתי שנים.
14. תוס' (ערכין לא ע"א ד"ה מיום. ועי' משנה למלך (רמב"ם הל' אישות ב, כא), מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק ג, מצוה שמ ס"ק א).
15. רבינו אלחנן בתוס' (ערכין לא ע"א ד"ה מיום), תוס' (נדה מז ע"ב ד"ה כולן).

שבת הארץ

הלכה י

א. שדפון וירקון לענין שני תבואות

רמב"ם

וצריך שיאכל הלוקח שתי תבואות בשתי השנים ואח"כ
יגאל שנאמר שני תבואות¹, לפיכך אם היתה אחת משתי
השנים שביעית או שנת שידפון או ירקון אינה עולה מן
המנין².

א. שדפון וירקון לענין שני תבואות

שבת הארץ

ויש שמפרש דוקא שהיה שדפון וירקון בכל העולם, אבל אם היו מקומות
הראויים לתבואות - נקראו השנים שני תבואות³. ויש מי שנראה מדבריו דלא
בעי שיהיה שנת שדפון וירקון בכל העולם, אלא היתה שנת שדפון וירקון בכל
אותה המלכות שהיתה השדה בזמנה - אין עולה לו מן המנין. ומשמע שאם
היתה ארץ ישראל מחולקת לשתי מלכויות כמו שהיתה מימות רחבעם וירבעם
ואילך, אם היתה שנת שדפון וירקון במלכות אחת - נקראת שנת שדפון וירקון
לענין זה שאינו עולה לו מן המנין⁴.

תוספת שבת

אם זרע בשביעית או ביובל, עולה השנה מן המנין⁵.

1. ויקרא (כה, טו).
2. תוספתא ערכין (פ"ה ה"א), ערכין (כט ע"ב), בבא מציעא (קו ע"א).
3. תוס' (ערכין כט ע"ב ד"ה המוכר, בבא מציעא קו ע"א ד"ה אלא), תוס' רא"ש (בבא מציעא שם), רדב"ז (כאן), לחם משנה ומרכבת המשנה (הל' שכירות פ"ח ה"ה), מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק ה), חסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה מ"א), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג, ו-ז), דרך אמונה (ס"ק נז-נח).
4. שטמ"ק בשם ראב"ד, מאירי (בבא מציעא קו ע"א).
5. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק ה), דרך אמונה (ס"ק נו).

הלכה יא

א. הובירה לגמרי ב. השתדלות לגאולתה בתוך השנתיים

רמב"ם

הניחה הלוקח בורה שנה ואכלה שנה, או אכלה שנה ונרה שנה לזורעה ולא זרעה הרי אלו עולים למנין¹. מכרה בשנת יובל עצמה אינה נמכרת והדמים חוזרין לבעלים².

א. הובירה לגמרי

שבת הארץ

יש אומרים שה"ה אם הניחה בורה שתי השנים שג"כ עולין למנין³. וי"א דוקא שאכלה שנה אחת שיש כאן עכ"פ שם תבואות בעולם. אבל כשהובירה לגמרי ולא זרעה כלל - אינן עולות למנין⁴.

ב. השתדלות לגאולתה בתוך השנתיים

שבת הארץ

וכל זמן שאסור לגאול אותה - אסור למוכר לעשות שום השתדלות בדבר הגאולה של שדה זו, אפילו להראות מעות ללוקח כדי שיתפייס להסכים על הגאולה - אסור. כי מצוה היא שתעמוד בידו בלא שום הטרדה שתי שנים⁵.

1. ספרא בהר (פרשה ג, י), תוספתא ערכין (פ"ה ה"אא), ערכין (כט ע"ב), חינוך (מצוה שלט).
2. ערכין (כט ע"ב-ל ע"א). מחלוקת רב ושמואל ופסק כשמואל. רדב"ז, מהר"י קורקוס וכסף משנה (כאן), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג סט"ז).
3. ספרא (בהר פרשה ג, י). עי' רדב"ז ומהר"י קורקוס (כאן) בהבנת המשנה, כסף משנה (כאן), מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק ג), ערוך השולחן העתיד (סי' לג, ו).
4. רדב"ז (כאן), חזון נחום (משנה ערכין פ"ט מ"א), חסדי דוד (תוספתא שם), מרכבת המשנה (כאן).
5. ערכין (כט ע"ב).

שבת הארץ

הלכה יב

א. מכר את השדה שנה לפני היובל

רמב"ם

מכרה שנה אחת לפני היובל הרי הלוקח אוכל אותה שנה שניה אחר היובל שנאמר שני תבואות¹.

א. מכר את השדה שנה לפני היובל

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריו שדוקא אם אכלה הלוקח השנה האחת שלפני היובל, כגון שזרעה, שנחית לאכילת התבואות. אבל אם אותה השנה האחת שלפני היובל הובירה, דלא נחת כלל לאכילה - אינה חוזרת לו אחר היובל לאכול עוד שנה שניה².

תוספת שבת

מותר לכתחילה למכור סמוך לשנת יובל, ולהשלים אחר כך שנתיים³. יש הסובר שאם מכר פחות משנתיים לפני היובל, אם יש יותר משנה, מחשבים את החודשים שנותרו כשנה, ונחשב הדבר כאילו היתה אצלו שנתיים ויוצאת ביובל⁴.

1. ויקרא (כה, טו), ערכין (כט ע"ב).
2. רש"י (ערכין כט ע"ב ד"ה נחית, וערכין לג ע"א ד"ה השלמה), רבנו גרשום (ערכין כט ע"ב), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג, ה-ו). ועיי' שו"ת קול מבשר (ח"א סי' ס עמ' קנ).
3. שטמ"ק (ערכין כט ע"ב אות ז בשם הרא"ש).
4. רבנו הלל (תורת כהנים, פר' בהר פרשה ה, ג), דרך אמונה (באור הלכה).

פרק אחד עשר - הלכה יג

הלכה יג

א. מכירת אדמת טרשים ב. מכירת שדה שרק חלקה ראוי

רמב"ם

מכר נקעים מלאים מים או סלעים שאינן ראויין לזריעה, הרי זה פודה בפחות משתי שנים¹ שנאמר מספר שני תבואות², שדה הראויה לתבואה היא שאינה נגאלת אלא אחר שתי שנים. ואם לא גאלה אף על פי שאינה ראויה לזריעה חוזרת לבעלים ביובל³.

א. מכירת אדמת טרשים

תוספת שבת

והוא הדין אם מכר אדמת טרשים ניתן לפדותה בפחות משתי שנים⁴.

ב. מכירת שדה שרק חלקה ראוי

תוספת שבת

שדה שחציה ראוי לזריעה וחציה אינו ראוי לזריעה; אם החלקים שאינם ראויים לזריעה עמוקים עשרה טפחים או גבוהים עשרה טפחים ניתן לגאול אותם בפני עצמם בפחות

1. ופודה אותה אפילו בעל כרחו של הלוקח, כיון שדינה כדין פדיון שדה אחוזה לאחר שתי שנים, דרך אמונה (פי"א ה"ג ס"ק ע).
2. ויקרא (כה, טו).
3. תוספתא ערכין (ד, יב), ערכין (יד ע"ב, כה ע"ב), ולמד דין נקעים ממקדיש שדה אחוזה, עפ"י קידושין (סא ע"א), בבא בתרא (קב ע"ב), עי' רדב"ז וחס"מ (כאן), יד פשוטה (הל' שמרי' פי"א ה"ג ד"ה מכר נקעים) ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג סי"ט).
4. דרך אמונה (פי"א ה"ג ס"ק סט) עפ"י הגמ' (ערכין יד ע"ב).

שבת הארץ

משתי שנים, ואת שאר השדה רק לאחר שתי שנים כדין שדה רגילה, אולם אותם חלקים שאינם ראויים לזריעה ואינם עמוקים או גבוהים עשרה, נפדים רק לאחר שתי שנים כשאר השדה⁵. ואין זה נחשב לפדיון לחצאין שאינו מועיל בשדה אחוזה⁶.

5. דרך אמונה (פי"א הי"ג ס"ק ע) כפי הדין במקח וממכר עפ"י הגמ' (ב"ב קב ע"ב) שנפסק ברמב"ם (הל' מכירה פכ"ח ה"א) ובשו"ע (חו"מ סי' ריח סעי' א) שנקעים או סלעים שיש בינם לבין הקרקע הפרשי גובה של עשרה טפחים, אינם נמדדים כחלק מהשדה שנמכרה, לעומת זאת כשאין הפרשי גובה של י' טפחים, הם נחשבים כחלק מהשדה.
6. דרך אמונה (פי"א הי"ג בה"ל ד"ה מכר נקעים) ודייק זאת מדין הגמ' (ב"ב קב ע"ב) כיון שבמקח וממכר אין הנקעים העמוקים או הסלעים הגבוהים נחשבים כחלק מהמכירה, לפיכך ניתן לגאול את הנקעים או הסלעים הגבוהים בפני עצמם.

פרק אחד עשר - הלכה יד

הלכה יד

א. חזרת עצי פרי ביובל ב. גאולת אילני סרק בפחות משתי שנים

רמב"ם

מכר אילנות אין נגאלין לפחות משתי שנים שהרי ראויין לתבואות, ואם לא גאלן אינן חוזרין לבעלים ביובל שנאמר ושב לאחוזתו¹ ולא לאילנות².

א. חזרת עצי פרי ביובל

שבת הארץ

והיינו דוקא שמכר לו אילנות מפורש בלא קרקע שלהם. שאם מכר בסתם שלשה אילנות דינא הוי דקנה קרקע³, ואז יוצאים הם על ידי הקרקע שלהם ביובל⁴.

תוספת שבת

ויש מי שחולק שבכל מקרה אין אילנות חוזרים ביובל⁵. יש הסוברים שלאחר שנתיים אילנות נגאליים בעל כרחו של לוקח כדין כל שדה אחוזה⁶, ויש חולק⁷.

ב. גאולת אילני סרק בפחות משתי שנים

שבת הארץ

ויש מי שכתב שאם קנה אילנות סרק שאינם עושים פירות - נגאליים בפחות

1. ויקרא (כה, כז).
2. ערכין (יד ע"ב).
3. ע"פ בבא בתרא (פא ע"א).
4. רדב"ז (כאן). ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג סי"ח) בדעת רש"י וראב"ד, ברכת שמואל (בבא בתרא סי' נד, אות ג), דרך אמונה (באור הלכה כאן).
5. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג סי"ח) בדעת הרמב"ם.
6. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג סי"ז). דרך אמונה (ס"ק קח).
7. מנחת חינוך (מצוה שלט ס"ק יז).

שבת הארץ

משתי שנים, כדין סלעים שאינן ראויים לזריעה ונקעים מלאים מים, שאין כאן שני תבואות ואינם יוצאים ביובל, כיון שקנה אותם בלא קרקע. לא עדיפי לענין יובל מאילנות מאכל שאינם יוצאין.⁸

8. רדב"ז (כאן).

הלכה טו

א. שדה שנמכרה מקונה ראשון לשני

רמב"ם

מכר שדהו לראשון, ומכרה ראשון לשני, ושני לשלישי
אפילו מאה – בשנת היובל תחזור לאדון ראשון¹, שנאמר
בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר לו
אחוזת הארץ².

א. שדה שנמכרה מקונה ראשון לשני

תוספת שבת

יש המסתפק אם הלוקח הראשון יכול לפדות בעל כרחו של הלוקח השני³.
ויש אומרים שהמוכר הראשון בודאי יכול לפדות בעל כרחו של לוקח ראשון ושל שאר
הלוקחים, אבל לוקח ראשון אינו יכול לפדות מלוקח שני ושלישי בעל כרחם, כי אצלם
זהו שדה מקנה ולא שדה אחוזה⁴.
יש אומרים שקרקע שקנה נכרי מישראל (אע"פ שאסור למכור לו משום לא תחנם),
כשהגיע היובל והיא ביד הנכרי אינו מחזירה ביובל לבעלים הראשונים, אך אם קנה
ישראל אחר קרקע זו מיד הנכרי, הרי זה מחזירה ביובל⁵.

1. ע"פ גמ' ערכין (כו ע"א). שהרי ללוקח הראשון שדה זו היא שדה מקנה, ואפילו אם
הקדישה חוזרת ביובל למוכר הראשון, ה"ה אם לוקח ראשון מכרה לשני ושני לשלישי
בשנת היובל השדה חוזרת למוכר הראשון.
2. ויקרא (כז, כד).
3. רש"ש (ערכין לא ע"ב). ועיין דרך אמונה (כאן ציון הלכה קיא) שדחה הסתפקות זו
והכריע שלוקח ראשון אינו יכול לגאול בע"כ של לוקח שני.
4. דרך אמונה (ס"ק עו).
5. חזו"א (בכורות סי' כז ס"ק א).

שבת הארץ

הלכה טז

- א. שבח העולה מאליו ושבח שנוצר על ידי השקעה כספית
ב. הפודה מיד הלוקח הראשון כשהכסיפה בידיו
ג. גאולה לאחר עליית או הוזלת מחיר
ד. גבית הפרש המחירים על ידי הקונה השני מהמוכר לו

רמב"ם

מכרה לראשון במאה דינר, ומכרה הראשון לשני במאתים, ורצה האדון לגאול אינו מחשב אלא עם הראשון שנאמר: לאיש אשר מכר לו¹. מכרה לראשון במאתים, ומכרה הראשון לשני במאה, הרי זה מחשב עם האחרון². וכן אם מכרה במאה והשביחה ביד הלוקח והרי היא ראויה להימכר במאתים מחשב לפי מה שמכר, ואם מכרה במאתים והכסיפה והרי היא ראויה להימכר במאה מחשב לפי מה שהיא³, לעולם מייפין כח המוכר שדה אחוזה ומרעין כח הלוקח⁴.

א. שבח העולה מאליו ושבח שנוצר על ידי השקעה כספית

שבת הארץ

ויש מי שאומר דבמה דברים אמורים שאם מכר במאה והשביחה השדה ביד הלוקח והרי היא ראויה להמכר במאתים, שמחשב לפי מה שמכר? דוקא אם השביחה מאליה בשבח שאינה על ידי הוצאה. אבל אם השביחה הלוקח בשבח שעל ידי הוצאה - הדין הוא כדין מי שנטעה אילנות והשביחה, ששמין שבח אילנות שבתוכה⁵.

1. ויקרא (כה, כז).
2. ספרא (בהר פרשה ג, ה), תוספתא ערכין (ה, ג), ערכין (ל ע"א).
3. ספרא (בהר פרשה ג, ה), ערכין (ל ע"א), חינוך (מצוה שלט).
4. ערכין (ל ע"א), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל, סי' לג, יג-טו).
5. רדב"ז (כאן).

פרק אחד עשר - הלכה טז

תוספת שבת

ויש חולקים שכל השבח ללוקח אפילו השביחה מאליה⁶.

ב. הפודה מיד הלוקח הראשון כשהכסיפה בידו

שבת הארץ

והא שאם הכסיפה, ששמין לו כפי מה שהיא, היינו אפילו הוכספה מאליה. וכל שכן אם הכסיפה הוא בידים שחפר בה בורות שיחין ומערות, שההכספה ודאי נזקפת היא על חשבוננו של הלוקח, ואינו מחשב אלא לפי מה שהיא עכשיו⁷.

ג. גאולה לאחר עלית או הוזלת מחיר

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריהם, שאם מכר במאתים ואח"כ הוזלה ועמדה על מנה, כשהוא פודה - פודה במאתים כמו שלקח מאיתו, וכמו שהיתה שוה בשעת המכר, כל זמן שהיא עומדת ביד לוקח ראשון. אלא שאם מכרה במאתים, והוזלה ועמדה במנה ומכרה ראשון לשני במנה אע"פ שהוקרה ביד השני ועמדה במאתים, כיון שזה השני לקחה במנה אינו מחשב אלא עמו, ודינו כאילו היא עכשיו ג"כ שוה מנה, ואינו נותן לו אלא מאה. אע"פ שאם היתה עומדת ביד הראשון היה נותן לו לדבריהם מאתים, כיון שמכר במאתים, ובפרט שהיא גם עכשיו שוה מאתים⁸.

ואם מכרה במאתים לראשון, והראשון מכר לשני ג"כ במאתים, אע"פ שביד השני הוזלה ועמדה על מנה - פודה אותה במאתים⁹. ויש מי שנראה לדון על פיו שהדבר בספק, ואפילו אם מכר במאתים והוזלה ועמדה על מנה, ואח"כ הוקרה ועמדה על מאתיים - גם בזה יש לומר שאינו מחשב אלא מנה, כמו שהיתה בשעת הזול. וק"ו כשלא הוקרה, אלא שהיא עומדת בזלזול להיות

6. חזון איש (גליונות על הרמב"ם שם, חו"מ ליקוטים סי' כ, לב"מ קט ע"א).

7. רדב"ז (כאן). מנחת חינוך (מצוה שלט אות ז).

8. רש"י (ערכין ל ע"א ד"ה כגון).

9. רבנו גרשום (ערכין ל ע"א) ע"פ רבי.

שבת הארץ

שוה מנה, אע"פ שלקחה במאתים - אינו מחשב אלא במנה כסברא הראשונה¹⁰.

ד. גבית הפרש המחירים על ידי הקונה השני מהמוכר לו

תוספת שבת

יש אומרים שהלוקח השני נוטל נוטל את ההפרש בין הסכום שקיבל בגאולת השדה לבין הסכום שהוא שילם מהמוכר לו¹¹.

10. רא"ש מובא בשטמ"ק (ערכין ל ע"א) ע"פ רבי.
11. יקר ערך (ל ע"א ד"ה ובהיותי לזה) וכתב שכן היא דעת הרא"ם (ויקרא כה, כז ד"ה לאיש אשר מכר לו).

הלכה יז

א. מכר שדות כדי לגאול שדה שמכר

רמב"ם

המוכר שדה אחוזה והיו לו שדות אחרות ומכר מאותן השדות כדי לגאול שדה שמכר אין שומעין לו, שנאמר: ומצא כדי גאולתו¹, עד שימצא דבר שאינו מצוי לו בשעה שמכר², וכן אם ליה לגאול אין שומעין לו שנאמר: והשיגה ידו, לא שילוח³.

א. מכר שדות כדי לגאול שדה שמכר

שבת הארץ

ונראה שאם לא היו לו נכסים אלו בשעה שמכר, ואח"כ באו לידו, שנפלו לו בירושה או אפילו קנה אותם, לא מבעי אם קנה אותם באופן כזה שלא היה יכול לגאול את האחוזה על ידו, כגון שקנה בהקפה או ע"י הלואה, ופרע מעט מעט, שלגאול לא היה יכול באופן זה כמו שיתבאר, אז ודאי מותר לו למכור באותה השדה שלא היתה מצויה לו בשעה שמכר ולגאול את שדה אחוזתו. אלא אפילו היה יכול אז לגאול ג"כ באותן הדמים, ומאיזה טעם לא רצה אז לגאול, כגון: שהיה מצפה שתעשה זולה יותר בעוד זמן וכיוצא בזה, או שלא היתה מתקבלת אצלו אז ואח"כ הוא רוצה למכור את הקרקע הקנויה לו אחר המכירה ולפדות, שהוא יכול לפדות, ואין הלוקח רשאי לעכב⁴.

1. ויקרא (כה, כו).

2. ערכין (פ"ט מ"ב), ספרא (בהר פרשה ג, ה), ערכין (ל ע"א-ע"ב).

3. ספרא (בהר פרשה ג, ה), ערכין (ל ע"א-ע"ב), מכות (ח ע"א), רש"י (קידושין כ ע"ב ד"ה שלוח), חינוך (מצוה שלט), מנחת חינוך (שם ח), בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב סי' כח) כתב שגם אם יתנה עם המלוה שאין לו שום שיעבוד בשל ההלואה, אינו יכול לגאול בממון ההלואה.

4. עפ"י ערכין (ל ע"ב). עי' דרך אמונה (באור הלכה פי"א הלכה יז ד"ה והיו).

שבת הארץ

תוספת שבת

יש מי שאומר שאם נתן לחברו מתנה וחברו נתן לו במתנה מעות הרי זו הערמה גמורה ולא יכול לגאול בהם את שדהו, שהרי זה לא נחשב כהשיגה ידו מכיון שהיה יכול לעשות זאת בשעת המכר.⁵

אם היה לו כסף בשעת המכירה ועבר ומכר, בדיעבד מכור, אלא שיש להסתפק האם יכול לגאול בדמים אלו.⁶

כל הדינים הללו אמורים אם הלוקח איננו מסכים, אך אם הוא מסכים מותר.⁷

5. דרך אמונה (פי"א הי"ז באור הלכה ד"ה והיו).
6. שפת אמת (ערכין ל ע"ב).
7. רש"י (מכות ח ע"א ד"ה ומצא), רמב"ם (פירוש המשנה ערכין ט, ב), ריטב"א (מכות ח ע"א ד"ה ורמינהו), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג סעי' י) וכן ישועות מלכו (הגהות על הרמב"ם הל' שמיטה ויובל פי"א הי"ח) בשם רשב"א (קידושין כ ע"ב) כתבו דין זה על גאולה לחצאין לקמן הי"ח.

פרק אחד עשר - הלכה יח

הלכה יח

- א. חצי שדה
ב. הקרובים הגואלים את השדה
ג. קרוב קרוב קודם
ד. דיני גאולת קרובים

רמב"ם

מצא מעט ורצה לגאול חצי שדה שמכר אין שומעין לו שנאמר: כדי גאולתו¹, או גואל את כולה או אינו גואל². ואם רצו קרוביו לגאול גואלין, שנאמר: או דודו או בן דודו יגאלנו וכו'³.

א. חצי שדה

רמב"ם ורצה לגאול חצי שדה שמכר,

תוספת שבת

יש מפרשים חצי שדה - מחצית מהשנים שנותרו עד היובל⁴.

ב. גאולת קרובים רשות או חובה

רמב"ם ואם רצו קרוביו לגאול גואלין,

1. ויקרא (כה, כו).
2. ספרא (בהר פרשה ג, ה), ערכין (ל ע"א - ע"ב), קידושין (כא ע"א), רמב"ם (הל' ערכין וחרמין פ"ה ה"ב).
3. ויקרא (כה, מט).
4. רשב"א (קידושין כא ע"א ד"ה אי אמרת, שו"ת הרשב"א ח"ד סי' רצ), מאירי (קידושין כא ע"א ד"ה זה). עיין רמב"ן (קידושין סא ע"א, ובתשובות הרמב"ן סי' עב), ספר התרומות (סי' סט אות ב), ספר המקנה (קידושין כא ע"א).

שבת הארץ

תוספת שבת

הקרובים מותרים לגאול אך אינם חייבים⁵, וגואלים בעל כרחו של קונה⁶. ויש מי שאומר שיש עליהם חובה לגאול⁷.

ג. קרוב קרוב קודם

שבת הארץ

רמב"ם וכל הקרוב יותר לפי דרגת קרבתו הוא קודם לגאולה⁸.

תוספת שבת

הקרובים הם ממשפחת אב הראויים לירש⁹. יש מי שאומר שרק בן יכול לגאול¹⁰, ויש אומרים שרק בן ואח יכולים לגאול¹¹. יש מי שאומר שמדרשת הפסוק ניתן ללמוד שכל אחד יכול לגאול, לא רק קרוב, אלא שקרובים קודמים¹².
יש אומרים שאם הקרוב ביותר איננו יכול לגאול מחמת שאין לו כסף, אין הבאים אחריו

5. קידושין (כא ע"א), לפי ר' יהושע, ספר המצוות לרס"ג עם ביאור הגר"פ (ח"ג פרשה מ דף קפד, ג), רשב"א (קידושין כא ע"א ד"ה ההוא), מאירי (קידושין כ ע"ב ד"ה המוכר), ים של שלמה (קידושין סי' לב), מקורי הרמב"ם לרש"ש (שמיטה ויובל פי"א ה"ח). מטה אפרים (ח"ב רמב"ם הל' עבדים פ"ב ה"ז, לרב אפרים ארדיט), כותב שהרמב"ם פוסק כר' אליעזר שגאולת קרובים היא חובה.
6. רש"י (ויקרא כה, כה; קידושין כא ע"א ד"ה נגאל), תוס' ר"ד (קידושין כא ע"א ד"ה ההוא), הר"י פערלא (ח"ג פרשה מ דף קפד, ג).
7. רבי אליעזר (קידושין כא ע"א), וכן הסביר הר"י פערלא (ח"ג פרשה מ דף קפד, ג) בדעת הרס"ג.
8. ספרא (בהר פרשה ג, ה), קידושין (כא ע"א). לחם משנה (הל' עבדים פ"ב ה"ז), תמה מדוע השמיט הרמב"ם דין זה. (ראה כאן ושם בספר המפתח מהדורת ר"ש פרנקל הפניות לתירוצים). לפי הסבר זה הקרובים הם עד סוף העולם (חזו"א אבן העזר סי' קמח, הערות לקידושין כא ע"א ד"ה וכו').
9. ספרא (בהר פרשתא ו פרק ח אות ב).
10. תוס' רא"ש (קידושין טו ע"ב ד"ה זה, ע"פ נוסח דפוס וארשא הראשון).
11. ר"י פערלא (ספר המצוות לרס"ג ח"ג פרשה מ, דף קפה ג) בדעת תוס' רא"ש (קידושין טו ע"ב ד"ה זה).
12. ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב סי"ב).

פרק אחד עשר - הלכה יח

יכולים לגאול¹³ ויש מי שאומר שאם קרוב שידו משגת לגאול איננו רוצה לגאול, אין הבא אחריו יכול לגאול, אבל אם הקרוב ביותר איננו יכול לגאול מחמת שאין לו ממון, אזי הבאים אחריו גואלים¹⁴.

ד. דיני גאולת קרובים

תוספת שבת

ההלכות האמורות ביחס למוכר (אינו לוה וגואל, ואינו גואל לחצאים), חלות גם על הקרובים¹⁵.

יש מי שאומר שקרובים יכולים לגאול גם בתוך שנתיים בשונה מהאיסור המוטל בזה על הקונה והמוכר¹⁶.

יש מי שאומר שרק כשהמוכר עצמו מכר את שדהו איננו יכול לפדות בפחות משתי שנים, אבל אם המכר היה על ידי בית דין בגלל חובותיו יכולים הוא או קרוביו לגאול בפחות משנתיים¹⁷.

יש אומרים שכאשר הקרוב גואל, השדה נשארת ביד הגואל עד ליובל¹⁸, ויש מי שאומר שחוזרת מיד לבעלים¹⁹.

13. רשב"א (קידושין כא ע"א ד"ה), עיין שיטה לא נודע למי (קידושין כא ע"ב ד"ה לקרוב, ובהערת המהדיר 92).

14. חזון איש (אבן העזר סי' קמח, הערות לקידושין כא ע"ב ד"ה ובשדה).

15. ספרא (בהר פרק ה אות ה), ר"ש (בהר פרק ה אות ה), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לג ס"י), ועיין שו"ת אג"מ (ח"מ ח"ב סי' כח), בית יחזקאל (קידושין סי' טו ד"ה אך) שמקשים מדוע הרמב"ם לא הביא דין זה.

16. הרב שלמה אלקבץ (שרש ישי, רות ד, ב), הר"ש אוזידו (דף נז, ב ד"ה והנה הר"ש), כותב שדבריו דחוקים. הגר"י פערלא (ח"ג דף קפג, ד"ה וראיתי). עי' בירור הלכה (קידושין, עמ' סה טור א).

17. הר"ש אוזידו על מגילת רות (דף נז, ב ד"ה והנה הר"ש).

18. רש"י (ויקרא כה, יג), ראב"ד (ספרא פ"ג), ר"ש משאנץ (ספראפרק ג, אות ו בהסבר הראשון).

19. חזון איש (אבן העזר סי' קמח, הערות לקידושין כא ע"א ד"ה לר"י), עיין קנין פירות (מסכת כותים אות סז).

שבת הארץ

הלכה יט

ב. חזרת שדה מהפקר ומגבית חוב

א. חזרת מתנה

רמב"ם

הנותן שדהו מתנה, הרי זו חוזרת לו ביובל, שנאמר: תשובו איש אל אחוזתו וכו' ¹ לרבות את המתנה ².

א. חזרת מתנה

שבת הארץ

וכן נוהג דין גאולה בבעלים עצמם ובקרובים גם במתנה כמו שהוא נוהג במכר ³.

תוספת שבת

יש שכתבו שהנותן שדהו במתנה אינו חוזר ביובל ⁴.

יש אומרים שאף שהמתנה חוזרת ביובל, מתנה מרבים אינה חוזרת ביובל ⁵.

יש המסתפק אם מתנת שכיב מרע חוזרת ⁶.

1. ויקרא (כה, יג).
2. ערכין (לא ע"ב), בכורות (נב ע"ב). ספרא (בהר פרשה ג, ה) נדרש מפס' אחר: "וגאל את ממכר אחיו (ויקרא כה, כה) - לרבות את הנותן מתנה". ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב, יג), צפנת פענח (הל' ערכין ד, יט) כותב שיש מצבים בהם גם מתנה איננה חוזרת ביובל.
3. ספרא (בהר פרשה ה, ג), ר"ש על הספרא, אור שמח (לקמן הל' כא), מנחת חינוך (מצוה שלט, י) כותב שמתנה כמכר רק לענין זה שחוזרת ביובל, אך לא ניתן לפדות בעל כרחו של לוקח, וכן הקרובים אינם גואלים. הרש"ש (בכורות נב ע"ב) מסתפק אם אפשר לגאול בעל כרחו של מקבל המתנה, דרך אמונה (ביאור הלכה כאן).
4. ר"ש משאנץ (דמאי פ"ז מ"ד), ים של שלמה (בבא קמא פ"ה דיני ברירה) בשיטת תוס' (סוכה כד ע"א ד"ה רבי, גיטין מח ע"א ד"ה אי, בכורות נב ע"ב ד"ה אמר), שו"ת בית אפרים (חומ"מ סי' לט).
5. רעק"א (גליון על הרמב"ם כאן), קהילות יעקב (שביעית סי' ב).
6. מאירי (בבא בתרא קלט ע"ב).

פרק אחד עשר - הלכה יט

יש אומרים שהנשיא, מלך המשיח⁷, שעתיד לקבל חלק בארץ ישראל⁸, אם יתן מתנה מחלקו לאחד מבניו, אינו מחזיר לו ביובל, אבל אם יתן לאחד מעבדיו, מחזיר לו ביובל⁹.

ב. חזרת שדה מהפקר ומגבית חוב

תוספת שבת

יש אומרים שהמפקיר שדה וזכה בה אחר, מחזיר לבעלים¹⁰, ויש מי שאומר שאינה חוזרת ביובל¹¹. ואם נשארה מופקרת יש אומרים שחוזרת לבעלים¹².
יש מי שאומר שהפקר בית דין חוזר ביובל¹³, ויש מי שחולק¹⁴.
בעל חוב שגבה שדה, וכן נזק, חצי נזק, תשלומי כפל וארבעה וחמישה, חוזרים ביובל¹⁵.

7. רשב"ם (בבא בתרא קכב ע"א), רמב"ם (הל' מלכים פ"ד ה"ח), רדב"ז (שם).
8. יחזקאל (מה, ז-ח).
9. יחזקאל (מו, טז – יז), מלבי"ם (יחזקאל שם), צפנת פענח (הל' ערכין פ"ד הי"ט), יוסף אומץ (חיד"א סי' סא), שי למורא (בכורות נב ע"ב), מרכבת המשנה (כאן), משך חכמה (ויקרא כה, כו).
10. חזון איש (הל' בכורות סי' כז, א), שו"ת יהודה יעלה (חלק ב סי' רלז), הר צבי (זרעים ח"ב סי' נט), קהילות יעקב (שביעית סי' ב).
11. ס' "ברוך טעם" בדין קנין פירות אי כקנין הגוף דמי (הו"ד בהר צבי זרעים ח"ב ריש סי' נט).
12. חזון איש (הל' בכורות סי' כז, א), הר צבי (זרעים ח"ב סי' נט), קהילות יעקב (שביעית סי' ב).
13. עולת שלמה (ערכין לא ע"ב).
14. הר צבי (זרעים ח"ב סי' נט), קהילות יעקב (שביעית סי' ב).
15. תוספתא (בכורות ו, יט).

שבת הארץ

הלכה כ

א. האחים שחלקו ב. הבכור והמייבם את אשת אחיו

רמב"ם

האחים שחלקו כלקוחות הן ומחזירין זה לזה חלקו ביובלי,¹
ולא תבטל חלוקתן מכמות שהיתה.² וכן הבכור והמייבם
אשת אחיו, מחזיר ביובל חלק שנטל, ונוטל החלק שכנגדו.³

א. האחים שחלקו

רמב"ם האחים שחלקו כלקוחות הן ומחזירין זה לזה חלקו ביובל, ולא
תבטל חלוקתן מכמות שהיתה.

שבת הארץ

וי"א שכשמתחזירין זה לזה ביובל מתבטלת החלוקה במשך שנת היובל. ואחר
היובל חוזרין הם לחלק כבתחילה, והבכור נוטל פי שנים כבתחילה.⁴ ויש מי
שנראה מדבריו שהיה כתוב לפניו, שאם חלקו ביובל, אז אין מתבטל חלוקתן
מכמות שהיתה, והיינו שכיון שהיתה החלוקה ביובל עצמה אינה מתבטלת,
ואינן צריכים להחזיר זה לזה.⁵

1. וכ"כ רש"י (ביצה לז ע"ב ד"ה לקוחות, בבא קמא סט ע"ב ד"ה לקוחות, גיטין כה ע"א ד"ה לקוחות). ויש שפסקו כך מטעמים אחרים - העיטור, חלוקת קרקעות (מהד' ר' מאיר יונה דף כז ע"א) בלשון ראשון.
2. בכורות (נב ע"ב), ביצה (לז ע"ב), גיטין (כה ע"א, מח ע"א) בבא קמא (סט ע"ב), רמב"ם (פהמ"ש בכורות פ"ח מ"א). כך פסקו גם: סמ"ג (לאוין רעה), מאירי (גיטין מח ע"א, ביצה לז ע"ב), ר"ן (נדרים מה ע"ב), ים של שלמה (בבא קמא פ"ה דיני ברירה דף מז ע"ב, פ"א אות ה).
3. תוספתא בכורות (פ"ו ה"ט), בכורות (נב ע"ב), בבא בתרא (קלט ע"ב).
4. רש"י (בכורות שם ד"ה ואין, גיטין כה ע"א ד"ה לקוחות), חכמת שלמה ופני יהושע (גיטין כה ע"א), מלבושי יום טוב (ברירה, סי' טז), נפש חיה (ברירה, סי' כב), חוות בנימין (ח"ג סי' נט עמ' תרלג).
5. בספר ברכת הזבח (ערכין כו ע"ב) פסק את דברי הרמב"ם כך: "האחים שחלקו

פרק אחד עשר - הלכה כ

תוספת שבת

יש אומרים שאין מחלקים את הקרקע באופן שונה ממה שחילקו אותה בחלוקה הראשונה, מאחר שאין החלוקה עצמה בטלה מכמות שהיתה⁶, אלא שמפילים גורל אחר על אותם חלקים עצמם⁷. ויש אומרים שאין מחלקים על ידי גורל, אלא מחליפים את החלקים זה עם זה⁸, שכל אחד ואחד חייב להחזיר חלקו לאחיו, ונוטל חלק אחר כנגדו⁹. יש אומרים שאם נתרצה כל אחד מהאחים בחלקו, אינם צריכים לחזור ולחלוק ביובל, ומצות יובל מתקיימת מאליה. זאת אפילו אם לא החליפו את החלקים, מאחר וכל אחד הפקיע את חלקו¹⁰.

יש חולקים שאמנם האחים שחלקו לקוחות הם, אך זאת רק על פי שיטת ר' יוחנן¹¹, אך להלכה הם אינם מחזירים זה לזה, מפני שדוקא במכר אמרה תורה שחוזר ביובל, ולא ירושה¹², מאחר וחלוקת הארץ שהיתה בימי יהושע, היתה חלוקת ירושה, ולומדים ממנה לכל חלוקת ירושה שאינה חוזרת ביובל¹³.

יש הסוברים שלאחר שהאחים החזירו זה לזה ביובל, מחזיק כל אחד מהם בחלק שהגיע לו עכשיו, עד היובל הבא¹⁴. אך יש שכתבו שהם אינם מחזירים זה לזה אלא למשך שנת היובל עצמה, כדי לקיים מצות היובל, אבל מיד לאחר היובל חוזר הדבר לקדמותו ונוטל

- כלקוחות הן ומחזירין זה לזה. חלקו ביובל, לא תבטל חלוקתן מכמות שהיתה". דהיינו שאם החלוקה התבצעה ביובל, אזי אין הם צריכים להחזיר זה לזה. הפני יהושע (גיטין מח ע"א), דחה זאת. ראה בשינויי נוסחאות ובספר המפתח במהדורת הר"ש פרנקל.
6. חידושי הרב חיים הלוי סולוביצ'יק (רמב"ם הל' שכנים פ"ב הי"א ד"ה והנה צ"ע).
 7. חתם סופר (גיטין מח ע"א).
 8. רש"י (בבא קמא סט ע"ב ד"ה לקוחות), ר"י קורקוס וכסף משנה (לדעת הרמב"ם כאן), ראב"ד (כאן), אבי עזרי (כאן).
 9. סמ"ג (ל"ת רעה), מרכבת המשנה (כאן), מלבושי יו"ט (ברירה סי' טז).
 10. ים של שלמה (בבא קמא פ"ה דיני ברירה דף מו ע"א), מרכבת המשנה (כאן), שו"ת עונג יו"ט (סי' טז), נפש חיה (ברירה, סי' כב).
 11. ביצה (לז ע"ב), גיטין (כה ע"א, מח ע"א), בבא קמא (סט ע"ב), בכורות (נב ע"ב).
 12. תוס' (סוכה כד ע"א ד"ה רבי, גיטין מח ע"א ד"ה אי - תירוצ' שני, בכורות נב ע"ב ד"ה אמר - תירוצ' ראשון), ר"ש (דמאי פ"ז מ"ד), ריטב"א (גיטין מח ע"א).
 13. תוס' (בבא קמא פח ע"ב ד"ה הכי, בכורות נב ע"ב ד"ה אמר, תירוצ' ב, גיטין כה ע"ב ד"ה רבי), תוס' הרא"ש (גיטין מח ע"ב), רשב"א (גיטין מח ע"ב, ביצה לז ע"ב), רבנו קרשקש (גיטין כה ע"א, ומח ע"א).
 14. פני יהושע (גיטין כה ע"א, מח ע"ב), עונג יום טוב (סי' טז).

שבת הארץ

כל אחד חלקו הראשון¹⁵. ויש מי שסובר שאין מקיימים מצות השבה ביובל אלא אם כן משיבים את הקרקע לחלוטין, אבל אם הם חוזרים לאחר היובל ונוטלים חלקם שמקודם, מבטלים הם את המצוה של השבה ביובל¹⁶.

ב. הבכור והמייבם את אשת אחיו

רמב"ם וכן הבכור והמייבם את אשת אחיו, מחזיר ביובל חלק שנטל, ונוטל החלק שכנגדו.

תוספת שבת

להלכה, בכור מחזיר את החלק הנוסף שנטל, ונוטל חלק אחר כנגדו¹⁷. יש הסובר שהבכור נוטל פי שנים כבתחילה¹⁸. לעומתם, מבין התנאים, יש הסובר שהבכור והיבם מאבדים את חלקם, מאחר שהחלק הנוסף של הבכור נקרא בתורה מתנה: "לתת לו פי שנים"¹⁹, ומתנה חוזרת ביובל²⁰, וכן גם יבם היורש את אחיו, נקרא בתורה: "בכור"²¹. ויש אומרים שאין חלק בכורה ויבם חוזר ביובל, שדוקא מכר חוזר ביובל ולא ירושה, ואילו בבכור נאמר: "לתת לו פי שנים", ומקשים חלק בכורה לחלק פשוט, מה חלק פשוט ירושה, אף חלק בכורה ירושה, וכן ירושת היבם אינה חוזרת, מפני שהתורה קראה אותו "בכור" וכשם שבכורה אינה חוזרת כך ירושת היבם אינה חוזרת²².

15. מרכבת המשנה (כאן), שי למורא (בכורות נב ע"ב בדעת רמב"ם ורש"י שם).

16. מצפה איתן (גיטין כה ע"א).

17. וכן כתבו: רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, מאירי (בבא בתרא קלט ע"ב). כסף משנה, רדב"ז, מהר"י קורקוס (כאן).

18. רש"י (בכורות נב ע"ב).

19. דברים (כא, יז).

20. לעיל הלכה יט.

21. דברים (כה, כו).

22. שיטת ר' אליעזר (בכורות נב ע"ב). ראה רמב"ם פהמ"ש (כאן - מהדורת הר"י קאפח), ובתויר"ט (כאן). מלבושי יו"ט (ברירה סי' טז), פירש את דברי הכסף משנה (כאן), שלדעתו אף לפי ר' אליעזר אין הבכור מאבד חלקו, ותמה עליו. הפני יהושע גיטין מח ע"א (תוד"ה אי) מחלק בין בכור ופשוט, שי למורא (בכורות נב ע"ב).

פרק אחד עשר - הלכה כא

הלכה כא

ב. יורש בית קברות

א. היורש את אשתו

רמב"ם

אבל היורש את אשתו, אף על פי שירושת הבעל מדבריהם, עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה¹, ואינו מחזיר ביובל². ואם ירש ממנה בית הקברות - יחזיר לבני המשפחה משום פגם משפחה, ויתנו לו דמיה³. ומנכין לו מן הדמים דמי קבר אשתו⁴ שהרי חייב בקבורתה⁵.

א. היורש את אשתו

תוספת שבת

אם היו לאשה אחיות בלבד, למרות שאם היתה האשה חיה היו צריכות להחזיר זו לזו (כמבואר הלכה כ), מכיון שהאשה נפטרה תקנו חכמים שבעל יורש את אשתו ואינו מחזיר לאחיות⁶. ויש חולקים וסוברים שצריכים להחזיר זה לזה⁷.

1. כך שיטת הרמב"ם (הל' אישות פ"ב ה"ג וה"ט, הל' נחלות פ"א ה"ח, פ"ו ה"ח), כסף משנה, רדב"ז, מחנה אפרים, אור שמח (כאן), ערוך השולחן העתיד (הל' יובל סי' לב סט"ו).
2. מאירי (כתובות פד ע"א).
3. תוספתא (בכורות פ"ו ה"ט).
4. בכורות (נב ע"ב).
5. כתובות (מז ע"ב).
6. בכור דל (בכורות נב ע"א ד"ה הרמב"ם).
7. שי למורא (בכורות נב ע"א ד"ה בגמ' מאי).

שבת הארץ

ב. יורש בית קברות

רמב"ם ואם ירש ממנה בית הקברות - יחזיר לבני המשפחה משום פגם משפחה.

תוספת שבת

לדעה זו מחזיר רק בשנת היובל, שאז יש פגם משפחה כיון שכל השדות חוזרות וזו לא חוזרת.⁸

שבת הארץ

ויש מי שכתב שאפילו בתוך היובל, אם רצו בני המשפחה שיחזיר להם, ונתנו לו את הדמים, הרשות בידם.⁹ ולפי זה דין זה נוהג ג"כ בזמן שאין היובל נוהג.

תוספת שבת

בת היורשת נחלה ונישאה לבן שבט אחר, וירשה בעלה, אין הנחלה חוזרת ביובל לשבט ממנו באה.¹⁰

8. תוס' (כתובות פ"ד ע"א ד"ה משום), ר"ש משאנ"ץ (כתובות פ"ד ע"א ד"ה ומשום), תויר"ט (בכורות פ"ח מ"י ד"ה יחזיר), יכין (בכורות פ"ח אות פו).

9. רש"י מהדורא קמא (כתובות פ"ד ע"א), תוס' ר"ש משנ"ץ (כתובות פ"ד ע"א ד"ה ומשום בשם יש מפרשים) מאירי (כתובות פד ע"א), רדב"ז (פי"א הכ"א). עי' שו"ת שאילת יעבץ (ח"א סי' א ד"ה ובשילהי יש).

10. החינוך (מצוה שלט).

פרק שנים עשר

הלכה א

א. המוכר בית

ב. תשלום שכירות

רמב"ם

המוכר בית בתוך עיר המוקפת חומה הרי זה גואל אותה כל שנים עשר חודש מיום שמכר בכל עת שירצה, ואפילו ביום שמכר, וכשרוצה לפדות נותן כל הדמים שלקח ואינו גורע ללוקח כלום.¹

א. המוכר בית

תוספת שבת

יש אומרים שדין בתי ערי חומה הוא רק בבית שבא בירושה ולא בבית שנקנה בעיר מוקפת חומה.²

שבת הארץ

ואלה שנים עשר חודש חושבים אותם בשעות מעת לעת.³

תוספת שבת

ויש מי שאומר שיכול לגאול עד תום שנת המכר, לפי ימי המכר ולא לפי שעות.⁴

1. על פי ערכין (לא ע"א).

2. ערוך השולחן (סי' לד סעי' ה). שפת אמת (ערכין לא ע"ב ד"ה אלא לר"י).

3. ערכין (לא ע"א), רש"י (ד"ה ורבנן), תוס' (ד"ה מיום, ונדה מז ע"ב ד"ה כולן). קרית ספר, מעשה רוקח, המהרי"ק, הכס"מ, ערוך השולחן (סי' לד ס"ק ו), העיירו מדוע הרמב"ם השמיט הלכה זו. ועיין פנים מאירות (ח"ב סי' קעד) שהרמב"ם פשוט לו שבכל הדברים צריך מעת לעת.

4. מרכבת המשנה (ח"ג בכורות פ"א ה"ג), אור הגדול (ערכין פ"ט מ"ג), וכן משמע בלחם יהודה (שמיטה ויובל פ"ב רמז י), פסקי הלכות (יד דוד הל' אישות פ"ב ס"ק סה).

שבת הארץ

ב. תשלום שכירות

רמב"ם וכשרוצה לפדות נותן כל הדמים שלקח.

תוספת שבת

משמע בין הוקר ובין הוזל נותן את כל הדמים⁵.

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריהם⁶ שמותר להתנות⁷ גם כן שישלם את השכירות על השנה שדר בבית אם יגאלנה המוכר בסוף שנים עשר חודש.

5. מקנה (קידושין כ"ב ד"ה משכחת לה), בשפת אמת (ערכין לא ע"ב ד"ה ולחלטיה) כתב שאם הוקר מחזיר כפי מה ששילם.
6. תוס' ערכין (לא ע"ב ד"ה רבא, בתרוץ האחרון) הסביר שלכו"ע אם מחזיר דמי השכירות אין בכך ריבית, ולכן אפילו שאנו פוסקים צד אחד בריבית אסור אבל אם התנה שיחזיר את כספי השכירות הרי זה מותר לכו"ע.
7. משמע ששניהם יכולים להתנות, עיין רמב"ם (הל' מלוה ולווה פ"ו ה"ה, שו"ע יו"ד קעד סעי' א). ועיין רש"ש (ערכין לא ע"ב ד"ה תוס' רבא), ומוצל מאש (ערכין לא ע"ב ד"ה תוס' ד"ה רבא).

פרק שנים עשר - הלכה א

הלכה ב

ב. מכירת נכסיו

א. גאולת קרובים

רמב"ם

ואין הקרובין פודין אותה אלא המוכר עצמו אם השיגה ידו, ויש לו למכור מנכסיו ולפדות, אבל לא ילוה ויגאל ולא יגאל לחציין¹.

א. גאולת קרובים

רמב"ם ואין הקרובים פודין אותה אלא המוכר עצמו²,

תוספת שבת

יש אומרים שהקרובים פודים בתי ערי חומה³.

ב. מכירת נכסיו

רמב"ם ויש לו למכור מנכסיו ולפדותו⁴,

תוספת שבת

יש אומרים שאינו יכול למכור נכסיו ולפדותו⁵.

1. על פי קידושין (כ ע"ב- כא ע"א).

2. דעת רב ששת (קידושין כא ע"א).

3. חינוך (מצוה שמא). רש"י (ויקרא כה, כד), על פי הרא"ם, גור אריה, וכהסבר רבינו הלל (תו"כ בהר פרק ד אות ט). הרמב"ן, ראב"ע (ויקרא כה, כד) והרמב"ם (ספה"מ מ"ע קלח) למדו את הפסוק לגבי יובל בארץ ישראל וריבוי "ובכל" בא להוסיף את עבה"י המזרחי וממילא אין רבוי לגאולת בתי ע"ח על ידי קרובים. ועיין הלכה ברורה (קידושין כא ע"א ציון ג).

4. בדין שדה אחוזה (לעיל פי"א הי"ז) הרמב"ם אסר מכירת נכסים על מנת לגאול, אולם בבתי ערי חומה שלא נאמר בהם "ומצא" התיר אפילו למכור ולגאול, קרית ספר פי"ב.

5. תוס' הרא"ש (קידושין כ ע"ב ד"ה א"ל) הביא זאת כמסתפק, אולם בתוס' טוך (קידושין כ ע"ב) מובא דין זה כדבר פשוט.

שבת הארץ

הלכה ג

רמב"ם

מת הלוקח יפדה מיד בנו, וכן אם מת המוכר יש לבנו לפדותה כל שנים עשר חודש¹.

תוספת שבת

מת הלוקח והמוכר יכול בן המוכר לפדות מבן הקונה², או מי שהוא היורש³.

1. על פי ערכין (לא ע"ב).
2. ערוך השולחן (סי' לד סעי' ח).
3. מנחת חינוך (מצוה שמא אות ג).

הלכה ד

רמב"ם

מכר לראשון ומכר ראשון לשני בתוך השנה, מונין לראשון. כיון ששלמה שנה לראשון הוחלט הבית ביד השני, שהמוכר מכר לשני כל זכות שתבוא לידו. הגיע שנים עשר חודש ולא גאלה הרי זו נחלטה ביד הלוקח¹. וכן אם נתן הבית מתנה ולא גאלו כל שנים עשר חודש הרי זה נחלט ביד זה שנתן לו מתנה².

תוספת שבת

יש מי שהסתפק האם לוקח ראשון יכול לפדות מלוקח שני כל זמן שבעל הבית - המוכר יכול לפדות³, אבל בעל הבית איננו יכול לפדות מלוקח שני שהרי מכר זכותו ללוקח ראשון⁴. ויש מי שאומר שגם המוכר יכול לחזור ולגאול מהלוקח השני כל עוד לא תמה שנה מהמכירה הראשונה⁵.

מוכר שהיה אנוס ולא פדה בסוף השנה - הבית נחלט⁶, אולם אם היה אנוס כל השנה אין הבית נחלט⁷, ויש מי שאומר שאפילו אם נאנס כל השנה הרי זה נחלט לקונה⁸.

1. על פי ערכין (לא ע"ב).
2. על פי ערכין (לא ע"א).
3. מנחת חינוך (מצוה שמא אות ו), רש"ש (ערכין לא ע"ב ד"ה מה מכר). במעשה חושב (ערכין לא ע"ב ד"ה לשני) הוכיח מתוספתא שהלוקח הראשון יכול לגאול מלוקח שני בתוך השנה למכירה.
4. צפנת פענח (תרומות עמ' 18), מעשה חושב (ערכין לא ע"ב ד"ה לשני חלוט).
5. רש"י (ערכין לא ע"ב) על פי הסבר הצפנת פענח.
6. האגודה (גיטין מי שאחזו, עד ע"ב אות קלב) הביא ראיה מכאן שאנוס ביום האחרון לא הוי אנוס ולכן הבית נחלט.
7. מנחת חינוך (מצוה שמא אות ז).
8. מגן אברהם (סי' קח ס"ק יא), קצות החושן (סי' נה ס"ק א), עיין נתיבות (סי' נה ביאורים ס"ק א), מנחת חינוך (מצוה שמא אות ז).

שבת הארץ

אם בעל הבית נתנו במתנה לראשון והוא נתנו לשני הרי שמונים י"ב חדש לראשון ונחלט ביד השני. וכן הדין אם אחד במתנה ואחד במכר או להיפך.⁹
אם נתן את הבית מתנה לקטן יכול המוכר לפדותו ואם לא פדאו נחלט.¹⁰

9. ערוך השולחן (סי' לד סעי' יא).

10. מנחת חינוך (מצוה שמא אות ו).

פרק שנים עשר - הלכה ה

הלכה ה

רמב"ם

היתה שנה מעוברת אינו נחלט עד סופה שנאמר¹ עד מלאת
לו שנה תמימה להביא חודש העיבור².

תוספת שבת

לכן אם נמכר הבית באדר בשנה פשוטה איננו נחלט אלא בסוף אדר שני³.

1. ויקרא (כה, ל).
2. על פי ערכין (לא ע"א).
3. ערוך השולחן (סי' לד סעי' י), שו"ת מאמר מרדכי (שאלה מו).

שבת הארץ

הלכה ו

רמב"ם

מכר שני בתים אחד בחצי אדר ראשון ואחד בראש אדר
שני זה שמכר בראש אדר שני כיון שהגיע אחד באדר של
שנה הבאה עלתה לו שנה, וזה שמכר בחצי אדר ראשון לא
עלתה לו שנה עד חצי אדר של שנה הבאה מפני שירד
הלוקח בחודש העיבור.¹

1. על פי ערכין (לא ע"ב).

הלכה ז

רמב"ם

הגיע יום שנים עשר חודש ולא נמצא הלוקח¹ לפדות ממנו,
הרי זה מניח² מעותיו בבית דין³ ושובר את הדלת ונכנס
לביתו, ואמתי שיבוא הלוקח יבוא ויטול את מעותיו⁴.

1. הרמב"ם הזקיק שני תנאים א. יום שנים עשר חודש. ב. לוקח לא נמצא. אם אחד התנאים לא מתקיים איננו יכול לתת בפני ב"ד, אלא ללוקח עצמו. מהרלב"ח (סי' קלד).
2. כפי שכתב בפיה"מ (ערכין פ"ט מ"ד) "שיציע את מעותיו בלשכה", ועיין רש"י (גיטין עד ע"ד) שפירש ישליך מעותיו, ובערכין (לא ע"ב) כתב מטיל מעותיו.
3. במשנה (ערכין פ"ט מ"ד) כתוב "חולש את מעותיו בלשכה" ומדברי הרמב"ם משמע לשכות של ב"ד, וכן כתב התפא"י (ערכין פ"ט אות ל), אולם הרע"ב (ערכין פ"ט מ"ד) הסביר לשכות הקדש שבעזרה. המהר"י קורקוס (פי"ג ה"ז) כתב שכאשר אין לשכות מיוחדות מניחים בב"ד.
4. תקנת הלל במשנה (ערכין לא ע"ב). בחק נתן (ערכין לא ע"ב ד"ה התקין הלל) כתב שתקנה זו מתקופת בית ראשון שהרי בבית שני לא נהגו יובלות (לעיל פ"י ה"ג), ולא היתה תקנת הלל אלא של חכמי בית ראשון, ובספר מטה אהרון (כללי היר"ד ערך יובל ושמייטה עמ' קסב) הקשה שהרי זו תקנת הלל שהיה בבית שני.

שבת הארץ

הלכה ח

רמב"ם

המקדיש בית עיר חומה וגאלו אחר מיד ההקדש, כיון
שעלתה לו שנה משעה שנגאל מיד ההקדש ולא גאלו בעליו
נחלט ביד הגואל, שאין ההקדש חולט אלא הלקח שנאמר¹
לקונה אותו לדורותיו².

תוספת שבת

יש מי שאומר שאם לא נגאל הבית ומת המקדיש, הבית נצמת להקדש, ואין היורש יכול
לגאול³, ויש אומרים שאין ההקדש חולט לעולם⁴.

1. ויקרא (כה, ל).
2. על פי הגמ' (ערכין לא ע"ב).
3. תוספתא (ערכין פ"ה ה"ה) על פי הסבר מעשה חושב (ערכין לא ע"ב ד"ה המקדיש).
4. החסדי דוד ויקר הערך (ערכין לא ע"ב ד"ה המקדיש) כתבו שיש טעות סופר בתוספתא (ערכין פ"ה ה"ה) ואין ההקדש חולט לעולם.

פרק שנים עשר - הלכה ט

הלכה ט

רמב"ם

מכר בית עיר חומה והגיע יובל בתוך שנת המכר אינו חוזר
ביובל, אלא יהיה ביד הלוקח עד שירצה המוכר לגאול כל
שנת המכר או תמלא שנה ויחלט¹.

תוספת שבת

יש מי שאומר שאם הקדיש בית עיר חומה והגיע היובל בזמן שהבית ביד ההקדש הרי
היא חוזרת לבעלים².

1. על פי הגמ' (ערכין לא ע"ב).

2. חוק נתן (ערכין לג ע"א ד"ה לכהנים).

שבת הארץ

הלכה י

- א. בתי חצרים ג. מאימתי גואלים לאחר שנה
ב. כיצד גואלים בתי חצרים ד. יובל בשנה השניה

רמב"ם

המוכר בית בבתי החצרים או בעיר שאינה מוקפת חומה כראוי הרי זה נגאל בכח יפה שבדין השדות ושבדין הבתים המוקפין חומה, כיצד, אם רצה לגאול מיד גואל כדין הבתים, הגיע שנים עשר חודש ולא גאל הרי זה גואל עד שנת היובל כדין השדות, ובעת שגואל מחשב עם המוכר וגורע לו מה שאכל, הגיע יובל ולא גאל חוזר הבית בלא דמים כדין השדות¹.

א. בתי חצרים

תוספת שבת

בתי חצרים הם שתי חצרות של שני בתים אף על פי שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון², ואם חסר בית או חצר דינם כשדה, ואפילו אם מכר חצר בבתי חצרים דינו כמכר בית³.

ב. כיצד גואלים בתי חצרים

שבת הארץ

ויש מי שאומר⁴ שאם הוא גואל בתוך שנים עשר חודש, אינו מגרע כלל מה

1. משנה ערכין (לג ע"א).
2. משנה ערכין (פ"ט מ"ז).
3. מעשה חושב (ערכין לג ע"ב ד"ה אע"פ), וניתן לגאול רק לאחר שנתיים.
4. רדב"ז (פי"ב ה"י), לחם יהודה (פי"ב רמז י), רש"ש (ערכין לג ע"א ד"ה במשנה ונגאלין מיד), שפת אמת (ערכין לג ע"ב ד"ה במשנה).

פרק שנים עשר - הלכה י

שאכל הלוקח כדין בתי ערי חומה שבתוך י"ב חודש גואל הוא בלא שום גרעון.⁵

תוספת שבת

ויש מי שסובר שאפילו בשנה ראשונה מגרע כדין שדה אחוזה.⁶ יש אומרים שבשנה ראשונה שגואל אין הקרובים גואלים כדין בתי ערי חומה, אולם לאחר מכן גואלים הקרובים,⁷ אבל אין מוכר נכסיו וגואל, ואין לזה וגואל, ואינו גואל לחצאין, ככל דיני שדה אחוזה.⁸ ויש מי שאומר שלא הושוו בתי חצרים לשדה אחוזה רק לדיני חזרה ביובל, ומשמע שאפילו לאחר שנה אין גואלים קרובים.⁹

ג. מאימתי גואלים לאחר שנה

רמב"ם הגיע שנים עשר חודש ולא גאל הרי זה גואל עד שנת היובל כדין השדות.

תוספת שבת

לאחר חודש שנים עשרה גואל מיד למרות ששדות אחוזה לא נגאלים אלא לאחר שנתיים.¹⁰

5. לעיל (פי"ב ה"א).
6. מאירי (קידושין כא ע"א ד"ה נמצא), מעשה רוקח (פי"ב ה"י), אור שמח (פי"ב ה"י), ערוך השולחן (סי' לד סעי' ו). לשיטה זו בית החצרים הוא כשדה גמורה אלא שיכול לגאול מיד לאחר שמכר.
7. מעשה חושב (ערכין לג ע"א ד"ה ונגאלין).
8. לעיל (פי"א הי"ז-ה"ח).
9. המהדיר במאירי (קידושין כא ע"א אות ב).
10. פסקי תוס' (ערכין פ"ט אות עט), ר"ש תורת כהנים (בהר פרשתא ד אות ג) וכן כתב בהגהות ובאורי הגר"א, חינוך (מצוה שמ), רש"ש (ערכין לג ע"א ד"ה במשנה), לקוטי הלכות (ערכין לג ע"א, זבח תודה ד"ה נגאלין), מוצל מאש (ערכין לג ע"א ד"ה במשנה), לחם יהודה (שמיטה ויובל פי"ב רמז י ד"ה נלע"ד).

שבת הארץ

ד. יובל בשנה השניה

שבת הארץ

ואפילו הגיע היובל בשנה השניה למכירתו, שאז אין לו דמיון לא בבתי ערי חומה ולא לשדות, לצאת ביובל. לבתי ערי חומה אינו דומה - שהם יוצאים רק בתוך השנה הראשונה, ולאחר שנה הראשונה נחלטים הם ואינם יוצאים עוד ביובל, ולשדות אינו דומה - שהשדות אינן יוצאות לגמרי בשנה השניה, כי הוא משלים באכילתו שנה אחר היובל לקיים שני תבואות, מכל מקום בתי החצרים יוצאים גם בשנה שניה לגמרי ביובל, ואין שייך בהם דין השלמה¹¹.

תוספת שבת

ויש מי שמצריך השלמה¹² כדין שדה אחוזה¹³.

11. לחם יהודה (שמיטה ויובל פי"ב סי' י), שפת אמת (ערכין לג ע"א ד"ה במשנה), זבח תודה (בלקוטי הלכות ערכין לג ע"א ד"ה תניא), יקר הערך (ערכין לג ע"ב ד"ה אר"פ לא).

12. לחם משנה (הל' ערכין פ"ה ה"ד).

13. לעיל (פי"א הי"ב).

הלכה יא

א. גינות

ב. חולסית ומצולה

רמב"ם

כל שהוא לפניו מן החומה, כגון; הגנות והמרחצאות והשובכות הרי הוא כבתיים, שנאמר¹ אשר בעיר. אבל השדות שבתוך העיר נגאלין כדין השדות שחוץ לעיר, שנאמר וקם הבית אשר בעיר, בית וכל הדומה לבית לא השדות².

א. גינות

רמב"ם הגנות... הרי הוא כבתיים³,

תוספת שבת

לדעה זו יש לחלק בין גנה שיש בה אילנות שדינם כבית, ואילו שדות אין בהן אילנות רק זרעים⁴. כמו כן שדות הן גדולות ואינן בית מה שאין כן גינה היא חלק מהבית⁵. ויש אומרים שאף מקום גידול אילנות דינו כשדה⁶. יש אומרים שגנה דינה כשדה ורק הגנות הם כבית⁷.

1. ויקרא (כה, ל).
2. על פי משנה (ערכין לב ע"א) וכדעת חכמים.
3. כדעת ר"מ בתוספתא (ערכין פ"ה ה"ד). עיין תויר"ט (מעשרות פ"ג מ"י) שכתב שאין לסמוך על תוספתא זו, מכיון שבגמ' משמע שלכו"ע גינות הם כבית, ועיין מה שהעיר על כך בחסדי דוד.
4. מעשה וקח (הל' שמיטה פ"ב ה"א), חסדי דוד (ערכין פ"ה ה"ז ד"ה ודיריים), רש"ש, משנה ראשונה (מעשרות פ"ג מ"י), אמבוהא דספרי (נשא סוף אות יג).
5. תויר"ט (מעשרות פ"ג משנה י), עיין כלאים פ"א ה"ט.
6. ריבמ"ץ, ר"ש רא"ש, רש"ס (מעשרות פ"ג מ"י), ועיין חסדי דוד על התוספתא בביאור דעת הר"ש.
7. מנחת חינוך (מצוה שסב), ערוך השולחן (סי' לד סעי' טו), זרע אברהם (אות ס).

שבת הארץ

ב. חולסית ומצולה

שבת הארץ

וכן בתי בדים ומגדלות, ובורות ושיחין ומערות הרי הן כבתים⁸. אבל המקומות שבתוך העיר אף על פי שאינם ראויים לזריעה, כגון; חולסית שנוטלים משם אבנים לבנין⁹ או שנוטלים משם חול למעשה זכוכית¹⁰, ומצולה שנוטלים שם חול (לבנין)¹¹, או שצדין משם דגים¹², כל אלה דינם כשדות¹³. ונראה¹⁴ שמכל מקום אינם צריכים להיות אצל הלוקח שתי שנים שהרי אין אנו קורין בהם שני תבואות,

תוספת שבת

ויש מי שנראה מדבריו שכל מקום שממועט מבית הרי הוא כשדה וצריך שני תבואה¹⁵.
ויש שמשמע מדבריו שחולסית ומצולה דינם כבית¹⁶.

8. כפי שהובא בברייתא (ערכין לב ע"א).
9. רש"י (ערכין לב ע"א ד"ה חולסית).
10. רשב"ם (ב"ב סז ע"א ד"ה לא קנה), תוס' (ערכין לב ע"א ד"ה חולסית בשם רשב"ם), ר"ש (תו"כ בהר פרשתא ד אות ו).
11. רש"י (ערכין לב ע"א ד"ה חולסית).
12. רשב"ם (ב"ב סז ע"א ד"ה מצולה), תוס' (ערכין לב ע"א ד"ה חולסית), ר"ש (תו"כ בהר פרשתא ד אות ו).
13. כדעת רבי יהודה בברייתא (ערכין לב ע"א). מנחת חינוך (מצוה שמא אות ט), מעשה רוקח (פ"ב ה"א), עין משפט (אות ל בליקוטי הלכות ערכין לב ע"א), חק נתן (ערכין לב ע"א ד"ה גמ' חולסית), העירו על הרמב"ם שהשמיט דין זה.
14. דברי עצמו.
15. מנחת חינוך (מצוה שמא אות י, מדברי רש"י סוכה ג ע"א ד"ה ואינו),
16. חסדי דוד (ערכין פ"ה ה"ז ד"ה ודיירים, שפסק הרמב"ם כדעת ר"מ), חק נתן (ערכין לב ע"א ד"ה גמ').

הלכה יב

א. בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות

רמב"ם

בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות אינו נחלט בבתי
ערי חומה¹, וירושלים אין הבית נחלט בה², ובית הבנוי
בחומה אינו כבתי ערי חומה³.

א. בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות

תוספת שבת

יש אומרים שלדעת הרמב"ם אין צורך שיהא הבית מרובע אלא שיוכלו לרבע בו ד' אמות
על ד' אמות⁴.

בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות דינו כשדה⁵, ויש מי שאומר שגואל רק לאחר
שנתיים⁶, ויש מי שנראה מדבריו שכיון שאין לו שנות תבואה אין צורך בשנתיים⁷.
הבתים בירושלים⁸, והבנויים בחומה הרי הם כבתי חצרים⁹.

1. סוכה (ג ע"א).
2. ערכין (לב ע"ב), ב"ק (פב ע"ב).
3. ערכין (לב ע"א כדעת ר' יהודה).
4. מנחת חינוך (מצוה קעז אות ג), עיין ערוך השולחן (נגעים סי' קג אות ב, ובהלכות
שמיטה ויובל סי' לד סעי' טז).
5. רש"י (סוכה ג ע"א ד"ה ואינו), מהר"י קורקוס (פרק יב הלכה יב).
6. מנחת חינוך (מצוה שמא אות י).
7. דעת הרב קוק זצ"ל לעיל הי"א הערה 7.
8. רש"י (ב"ק פב ע"ב ד"ה אין), מהר"י קורקוס (פי"ב ה"ב), מנחת חינוך (מצוה שמא אות
י-יא).
9. מנחת חינוך (מצוה שמא אות י-יא).

שבת הארץ

מרחצאות¹⁰ אפילו שאין בהם ד' אמות על ד' אמות דינם כבית שהרי ריבתה תורה כל אשר בעיר¹¹.

10. לעיל הי"א.

11. יקר הערך (ערכין לב ע"א ד"ה ואהמ"ר), מעשה רוקח (פי"ב הי"ב), מעשה חושב (ערכין לב ע"א ד"ה מנין).

פרק שנים עשר - הלכה יג

הלכה יג

רמב"ם

עיר שגגותיה חומתה, או שהים חומתה אינה כמוקפת
חומה¹.

1. ערכין (לב ע"א).

שבת הארץ

הלכה יד

- א. ישיבה קודם הקפת חומה
ב. ישיבה על דעת להקיף בחומה
ג. בתים לפני ואחרי הקפת החומה
ד. ביטול עיר חומה בגלל ישיבת נכרים
ה. כבוש ישראל עיר מוקפת חומה

רמב"ם

אין המקום נקרא עיר חומה עד שיהיה בו שלש חצירות או יותר, ובכל חצר מהן שני בתים או יתר¹, ויקיפו אותו חומה תחילה ואחר כך יבנו החצירות בתוכו, אבל מקום שישב ואחר כך הוקף² או שלא היו בו שלש חצירות של שני שני בתים אינו עיר חומה אלא בתים שבו כבתי החצרים³.

א. ישיבה קודם הקפת חומה

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריהם שאין די לענין שלא יהיה הבית נידון שלא כבית עיר חומה על ידי מה שבתחילה בנו את החצרות ואחר כך הוקפה החומה, כי אם דוקא אם גם נכנסו בהם דיורים לפני בנין החומה שאז נקרא ישב ואחר כך הוקף. אבל אם בתחילה הקיפו את החומה, אפילו אחר שכבר היו החצרות והבתים בנויים, אבל דיורים לא היו שם עוד, ואחר הקפת החומה נכנסו בהם דיורין - נקרא זה הוקף ואחר כך ישב, ודין עיר כזאת הוא דין עיר חומה⁴.
ויש מי שחולק על זה ואומר שאין ענין הישיבה הזאת שצריכה להיות דוקא אחר ההיקף ישיבת הדיורין אלא העיקר בזה הוא בנין הבתים והחצרות, ואם הבתים והחצרות נבנו תחלה ואחר כך הוקפה החומה, אף על פי שלאחר שהוקפה החומה באו דיורין ונתישבו בבתים - אין זו עיר חומה⁵.

1. ערכין (לב ע"א).
2. ערכין (לג ע"ב), מגילה (ג ע"ב).
3. ערכין (לג ע"א).
4. תוס' (מגילה ג ע"ב ד"ה כרך).
5. רש"י (מגילה ג ע"ב ד"ה שישב), ר"ח (מגילה ג ע"ב), ר"ן (חדושי מגילה ג ע"ב ד"ה שישב).

פרק שנים עשר - הלכה יד

תוספת שבת

יש מי שאומר⁶ ששיבת נכרים איננה נחשבת להיות ישיבה, ויש חולקים⁷.

ב. ישיבה על דעת להקיף בחומה

שבת הארץ

ויש אומרים שאם נבנו הבתים והחצרות ונתישבו שם על דעת להקיפם אחר כך בחומה, כיון שקדמה מחשבת בנין החומה לישיבה, נקרא הוקף ואחר כך ישב ודינה כעיר חומה⁸.
ויש מי שחולק על זה וס"ל דלא במחשבה תליא מילתא, כי אם צריך שיהיה דוקא בנין החומה קודם לבנין הבתים והחצרות ולישיבת הדיוורין⁹.

ג. בתים לפני ואחרי הקפת החומה

שבת הארץ

ויש מי שאומר שאם הוקפה החומה אחר שכבר נבנו הבתים והחצרות ונתישבו דיוורין בתוכם, ואחר כך אחר בנין החומה נתוספו בתים וחצרות, ונתישבו בדיוורין חדשים, דין הבתים והחצרות שקדמו להקפת החומה כדין בתי ערי

מאירי (מגילה ב ע"ב ד"ה כרך), וכן משמע מלשון הרמב"ם כאן, ועיין טו"א (מגילה ג ע"ב ד"ה בית) שהתקשה בדברי התוס', וכן בשפת אמת (מגילה ג ע"ב) משמע שהקובע הוא הבית. החזו"א (או"ח סי' קנג ס"ק ד ד"ה ג ע"ב) יישב את דעת הסוברים שיישוב בני אדם הוא הקובע.

6. ר"ן (על הרי"ף מגילה ג ע"א מדפי הרי"ף ד"ה אבל).

7. פני יהושע (מגילה ג ע"ב ד"ה בא"ד וא"ת) כתב שהתוס' חולקים על הר"ן וס"ל ששיבת עכו"ם נחשבת כשיבה בערי חומה, וכן כתב הטו"א (באבני מילואים מגילה ג ע"ב ד"ה נידון). ברבינו יונתן מלונגיל (במשנה והרי"ף מגילה פ"א מ"א) מוכח ששיבת נכרים הוי ישיבה בבתי ערי חומה.

8. מהר"ם מרוטנברג (הובא בטור או"ח סי' תרפח, ובשו"ע סי' תרפ"ח סעי' א).

9. טורי אבן (מגילה ג ע"ב ד"ה בית) הוכיח שתוס' (מגילה ג ע"ב ד"ה כרך) לא סובר כדעת המהר"ם מרוטנברג.

שבת הארץ

החצרים, ודין הבתים והחצרות שנבנו ונתישבו אחר הקפת החומה כדין בתי ערי חומה¹⁰.

תוספת שבת

לפי הסבר זה יש מי שאומר¹¹ שאם רוב הבתים נבנו לאחר הקמת החומה הרי זו עיר מוקפת חומה ואם מיעוט בתים הרי זה בתי חצרים, ובמחצה על מחצה ספק¹². ויש מי שהסתפק שמא בתוספת ג' חצרות של שני בתים כבר דינה כעיר מוקפת חומה¹³. ויש מי שאומר שכיון שהחומה היא חומה של פרזים למרות שאחר כך נבנו בתים אין הם מוקפים חומה, וכמו כן כיון שהעיר היא פרזים כל הנבנה אחר כך הרי זה בטל לעיר פרזים¹⁴.

ד. ביטול עיר חומה בגלל ישיבת נכרים

שבת הארץ

ויש אומרים שעיר שרובה נכרים בטל ממנה דין עיר חומה, ונראה שהבית אינו נחלט בה כדין ערי החצרים¹⁵.

10. טורי אבן (מגילה ג ע"ב ד"ה בית).

11. טורי אבן (מגילה ג ע"ב ד"ה בית), ועיין עוד באבני מילואים (ד"ה וא"ת למאי).

12. טורי אבן (מגילה ג ע"ב ד"ה בית בסופו) ובמעשה חושב (ערכין לב ע"א ד"ה והט"א) ביאר שמא יש כאן לא תתגודדו.

13. שפת אמת (מגילה ג ע"ב ד"ה שם בגמ').

14. חזו"א (או"ח הלכות מגילה סי' קנג ס"ק ה) בדעת תוס'.

15. תוס' (כתובות מה ע"ב ד"ה על פתח ב"ד), הובא במנחת חינוך (מצוה קעא, ומצוה שמ אות יב), שהתקשה מדוע הלכה זו לא הוזכרה בפוסקים, ועיין חסדי דוד (ערכין פ"ה ה"ז סד"ה ולדינא) שכתב שהרמב"ם סובר כדעת התוס' ולכן אין דין בתי ערי חומה בזמן הזה, עיין גר"א (או"ח סי' תרפח ס"ק ב), ועיין בספר אור פני מלך (לרב ניסן זק"ש) בדין קדושת עיירות המוקפות חומה שכתב שדעת התוס' היא כמ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, ולכן אין בערים אלו קדושת ערי חומה.

פרק שנים עשר - הלכה יד

ה. כבוש ישראל עיר מוקפת חומה

תוספת שבת

עיר מוקפת היא עיר שהוקפה על ידי נכרים קודם כבוש הארץ על ידי בני ישראל¹⁶. ויש מי שהסתפק לאחר כניסת ישראל לארץ כשעדיין לא כבשו מקום מסויים והגויים בנוהו והקיפוהו לפני קדוש הארץ, ולאחר מכן נכנס לרשות ישראל, האם דינו כמוקף חומה או לא¹⁷.

16. ערכין (לג ע"ב), ועיין לקוטי הלכות (ערכין לב ע"א בזבח תודה ד"ה יכול) שהקשה מדוע הרמב"ם השמיט הלכות אלו.

17. חזו"א (מגילה סי' קנג ס"ק ד ד"ה ערכין), עיין ר"ן (חידושים, מגילה ג ע"ב ד"ה שישב).

שבת הארץ

הלכה טו

א. חומה שנפלה קודם הגלות ב. קדושת עזרא

רמב"ם

אין סומכין אלא על חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ. כיצד, עיר שלא היתה מוקפת חומה בשעה שכבש יהושע את הארץ, אף על פי שמוקפת עתה הרי היא כבתי החצרים, ועיר שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע, אף על פי שאינה מוקפת עתה, הרי היא כמוקפת, וכיון שגלו בחורבן ראשון בטלה קדושת בתי ערי חומה שהיו בימי יהושע. כיון שעלה עזרא בביאה שניה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותו העת מפני שביאתן בימי עזרא שהיא ביאה שניה כביאתן בימי יהושע, מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלין וקידשו בתי ערי חומה ונתחייבו במעשר, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלין וקידשו בתי ערי חומה ונתחייבו במעשר.

א. חומה שנפלה קודם הגלות

רמב"ם ועיר שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע אף על פי שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת.

תוספת שבת

לשיטה זו כיון שהיתה לעיר חומה בזמן הכיבוש, ולא פסקה קדושת הארץ עד הגלות, לכן קיימת קדושת ערי חומה עד הגלות.¹

שבת הארץ

וי"א שאין לה דין עיר חומה, אלא אם כן חומתה הראשונה קיימת, דהיינו

1. כדרשת ר' אלעזר בר יוסי (ערכין לב ע"א, מגילה ג ע"ב, י ע"ב, שבועות טז ע"א), וכהסבר המהר"ק, כס"מ ורדב"ז שדברי הרמב"ם "שאין מוקפות עתה" היינו לפני ביטול הקדושה הראשונה ולא עתה - בזמן הזה.

החומה שהיתה בימי הכיבוש, אבל אם נפלה החומה, אפילו קודם שגלו עד שלא בטלה קדושת ערי חומה, פקע דין בית עיר חומה ממנה.²

ב. קדושת עזרא

רמב"ם כיון שעלה עזרא בביאה השניה נתקדשו כל הערים המוקפות חומה באותה העת,

תוספת שבת

לשיטה זו נראה שערים שהיו מוקפות בימי עזרא קדשו בקדושת ערי חומה למרות שלא היו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון.³

שבת הארץ

ויש מי שאומר שאותן ערי חומה שקדש עזרא, היו דוקא ערי חומה שהיו בימות יהושע בן נון, ובטלה קדושתן משגלו ובטלה קדושת הארץ, בא עזרא וחזר וקדשם, כמו שהיו בתחילה בהתחלת כיבוש הארץ.⁴

תוספת שבת

לדעה זו אפילו לא היתה מוקפת חומה בימי עזרא, קדשו בימי עזרא כיון שהיו מוקפות בימי יהושע בן נון,⁵ ויש מי שאומר שעזרא קידש רק ערים שעדיין החומות מימות יהושע בן נון היו קיימות.⁶

2. ראב"ד (פי"ב הט"ו), פרוש הראב"ד (תו"כ בהר פרשתא ד אות ז), ובפירוש המיוחס לר"ש. לדעה זו כיון שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, לכן בנפילת החומה ג"כ בטלה הקדושה.
3. טו"א (מגילה י ע"א ד"ה מצאו), פנ"י (מגילה ג ע"ב ד"ה בגמ' ואמר), מנ"ח (מצוה שמא אות יב ד"ה ומבואר בדברי).
4. קרית ספר (פרק יב), שו"ת מהרי"ט (יו"ד סי' לז), משל"מ (פי"ב הט"ו), שפת אמת (ערכין לב ע"ב ד"ה מצאו).
5. מרכבת המשנה (פי"ב הט"ו), טורי אבן (מגילה י ע"א ד"ה ומדקאמר), ערוך השולחן (סי' לד סעי' כא).
6. שפת אמת (ערכין לב ע"ב ד"ה מצאו), חזו"א (שביעית סי' ג ס"ק ו ד"ה ונראה).

שבת הארץ

הלכה טז

א. מה יקדשו לעתיד לבוא ב. כיצד מקדשים ערי חומה

רמב"ם

וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שייכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות שנאמר¹ והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושלם אבותיך, מה ירושת אבותיך אתה נוהג בחידוש כל הדברים האלו, אף ירושתך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלו.²

א. מה יקדשו לעתיד לבוא

רמב"ם ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות,

תוספת שבת

לשיטה זו נראה שכל מקום שייכבש בעתיד חייב בקידוש מחדש כפי שקדשו בימי עזרא, למרות שנעשה בו קידוש בימי עזרא.³

1. דברים (ל, ה).
2. על פי ערכין (לב ע"ב) למרות שהפסוק והדיון בגמ' משמע על תקופת בית שני בכו"א הרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"א) מעמיד את הפסוק על תקופת מלך המשיח שיחזרו ויקדשו, וע"ע מעדני ארץ הל' תרומות פ"א הכ"ו אות ג ד"ה ונלע"ד. אולם בארץ חמדה (ספר ראשון שער ג תוספת בירור ג, עמ' קס) ביאר שהפסוק דן על העתיד לבוא בימות המלך המשיח.
3. על הקידוש בימי עזרא עיין רמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה, הכ"ו, בית הבחירה פ"ו הט"ז). יש מבארים משום שבימי עזרא הכל קודש רק מדרבנן ולכן צריך לחזור ולקדש מדאורייתא (חסדי דוד ערכין פ"ה ה"ז ד"ה א"ר, מרכבת המשנה פ"ב הט"ז, מנחת חינוך סצוה שמ, חדושי הגר"ח הלוי פ"ב הט"ז), ויש מי שאומר שקידוש עזרא הוא מהתורה כהכנה לביאת כולם וכשלא באו הרי זה בטל מדאורייתא, וכן לעתיד לבוא יקדשו שוב כדי שאם יבואו כולם יחול מדאורייתא (רדב"ז תרומות פ"א הכ"ו ד"ה אי נמי, חזו"א שביעית סי' ג ס"ק ו ד"ה ולהאמור, ומטעם).

פרק שנים עשר - הלכה טז

יש מי שאומר שצריך קידוש רק לענין בתי ערי חומה ולא לענין שמיטין ויובלות ומעשר⁴.
ויש מי שאומר שצריך לקדש לענין שמיטין, יובלות ובתי ערי חומה, אבל לתרומות
ומעשרות אין צורך לקדש שוב לעתיד לבוא⁵.

שבת הארץ

ויש אומרים⁶ שכל אותן המקומות שקדש עזרא לא יהיו צריכים לחזור ולקדשם
בביאה שלישית, וכל החידוש של הקדושה יהיה רק באותן המקומות מארץ
ישראל שלא קדש עזרא, ובאותן המקומות החדשים שיכבשו לפני ישראל אחר
גמר הכיבוש של ארץ ישראל⁷.

ב. כיצד מקדשים ערי חומה

שבת הארץ

ואופן הקידוש של בתי ערי חומה, יש מי שכתב שהוא שבית דין יקדשו אותם
בפה לומר שאלה העירות יהיו בקדושת ערי חומה⁸.

4. מהר"י קורקוס (פי"ב הט"ז).

5. רדב"ז (שמיטה ויובל פי"ב הט"ו-הט"ז), וכן בתשובת רדב"ז (ח"ו סי' ב' אלפים ע).

6. ראב"ד (שמיטה ויובל פי"ב הט"ז, תרומות פ"א הכ"ו), וכן כתבו בדעת הרמב"ם ברכת
הזבח (ערכין לב ע"ב), תורת הארץ (ח"ב פ"ב אות ד) בשם השאילת דוד (חי' בענייני
שביעית יט ע"א ד"ה מה).

7. על פי דברי הראב"ד שכל מקום שלא קודש בקדושת עזרא יצטרך קידוש עתידי, כן כל
מקום שלא היה מארץ ישראל רק נתווסף אחר כיבוש הארץ ג"כ יצטרך קידוש חדש,
(עיין רמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ג, מנחת חינוך מצוה שמא אות יב ד"ה ומבואר בדברי
הר"מ).

8. טורי אבן (י ע"א ד"ה מצאו).

שבת הארץ

תוספת שבת

יש מי שאומר שהקידוש היא בפה לכל ארץ ישראל וכולל בתוכם גם את ערי חומה⁹.
ויש מי שאומר שקידוש ערי חומה בשתי תודות ושיר כפי שמוסיפים לירושלים¹⁰.

9. דבר אברהם (ח"א סי' י אות י, על פי מאירי מגילה י ע"ב ד"ה ומקשינן). מדברי הגר"ח (סוף הל' שמיטה ויובל) משמע שקידוש ארץ ישראל כולה מקדשת בתי ערי חומה, וכן נראה מדברי רבינו גרשום (ערכין לב ע"ב). עיין רדב"ז (הל' תרומות פ"א ה"ה) שכתב שארץ ישראל כולה מתקדשת בקדושת פה.
10. רש"י (ערכין לב ע"ב ד"ה וקדשום), אולם רש"י גופא (שבועות טז ע"א ד"ה וקדשום) כתב שאינו יודע כיצד מקדשים עיר חומה. ועיין בדברי האבנ"ז (יו"ד סי' תלד אות יא) שמיישב את השגות הט"א (מגילה י ע"א ד"ה מצאו), ועיין מנחת חינוך (מצוה שמא אות יג ד"ה והנה מבואר).

פרק שלשה עשר

הלכה א

א. ערי המקלט האחרות ללויים

רמב"ם

שבט לוי אף על פי שאין להן חלק בארץ כבר נצטוו ישראל
ליתן להם ערים לשבת ומגרשיהן, והערים הן שש ערי
מקלט ועליהן ארבעים ושתים עיר¹, וכשמוסיפין² ערי
מקלט אחרות בימות המשיח³ הכל ללויים⁴.

א. ערי המקלט האחרות בימי המשיח ללויים

תוספת שבת

יש מי שאומר שבימות המשיח הלוויים יהיה להם חלק ונחלה בארץ ככל השבטים,
וממילא לא יקבלו ערי לויים כערי מקלט⁵.

1. במדבר (לה, ו-ח). ספר המצוות (עשה קפג), הל' רוצח ושמירת הנפש (פ"ח ה"ט). וגזרת הכתוב (במדבר לה, ז) שיתנו ללויים ערים, וניתנו מהשבטים לפי גודל נחלת השבט ולפי שווי הערים (רמב"ן במדבר לה, ח). לא הובהר מה המודד לנתינת הערים, עיין מנ"ח (מצוה תח), אברבנאל (יהושע פרק כ, ז).
בהלכות רוצח (פ"ח ה"י) מבואר ההבדל בין ערי לויים וערי מקלט.
2. בהלכות מלכים (פי"א ה"ב) ביאר שמוסיפים ג' ערים. משמע שלעתיד לבוא נותנים ללויים ג' ערים מכיון שאינם יורשים בארץ, כבספרי (שופטים יח, ב).
3. דברים (יט, ט). הל' רוצח (פ"ח ה"ד), הל' מלכים (פי"א ה"ב). שם מבואר שערים אלו הם בשטחי קיני קניזי וקדמוני.
4. כל ערי מקלט היו ערי לויים.
5. סמ"ג (ל"ת רעז), על פי דברי הגמ' (ב"ב קכב ע"א), עי' מנחת חינוך (מצוה תח אות ב).

שבת הארץ

הלכה ב

א. שלשת אלפים אמה

רמב"ם

מגרשי הערים כבר נתפרשו בתורה שהם שלשת אלפים
אמה לכל רוח מקיר העיר וחוצה, שנאמר¹ מקיר העיר
וחוצה אלף אמה סביב, ולהלן הוא אומר² ומדותם מחוץ
לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וכו', אלף הראשונות
מגרש ואלפים שמודדין חוץ למגרש לשדות וכרמים³.

א. שלשת אלפים אמה

תוספת שבת

לפי הסבר זה הלויים מקבלים מחוץ לעיר עוד שלשת אלפים אמה. וכמו כן נראה
שלשיטה זו המגרש מסביב לעיר, כשהעיר עגולה גם המגרש והשדות בעגול סביבה,
וכשהעיר מרובעת המגרש והשדות הם במרובע סביב לעיר⁴, אבל אינם מקבלים את

1. במדבר (לה, ד).

2. במדבר (לה, ה).

3. דעת ר"ע (סוטה כז ע"ב) היא "אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת" ודעת רבי
אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי היא "אלף אמה מגרש ואלפים שדות וכרמים", מכיון
שמחלוקתם האם תחום שבת דאורייתא או דרבנן, וקיי"ל שתחום שבת דרבנן (עיין
רמב"ם הל' שבת פכ"ז ה"א) ולכן פסק כדעת ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי שהאלפיים
שדות הם מלבד אלף אמה של מגרש בערי הלויים.

4. יד רמ"ה (ב"ב כד ע"ב) ד"ה הרי אמרו, תוס' (ר"ה כט ע"א) ד"ה קמ"ל, מאירי (ב"ב כד
ע"א) ד"ה ערים. כפשוטו לשון ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי "אלף אמה מגרש
ואלפים שדות וכרמים" משמע שהאלפיים הם בנוסף לאלף של המגרש, ועיין גי' ר"א
בנו של ר' יוסי הגלילי בתוספתא (ערכין פ"ה ה"ט) וצ"ל שחכמים חלוקים על ר"א בנו
של ר' יוסי הגלילי וסוברים שאלף מגרש ולאחר מכן אלפיים שדות וכרמים, ועיין חסדי
דוד על התוספתא ד"ה ור"א בנו של ר' יוסי.

פרק שלשה עשר - הלכה ב

קרנות המרובע⁵, ויש מי שאומר שלדעה זו מקבלים אף את הקרנות, ונשכרים באלכסון יותר מאלפים אמה⁶.

שבת הארץ

ויש אומרים שאין שם אלא אלפים אמה בלבד, ומאותם אלפים אמה נותנים אלף אמה למגרש פנוי לריוח העיר, והאלף השני המשלים לאלפים הוא שדות וכרמים⁷.

תוספת שבת

ונראה שלפי שיטה זו כל עיר יש להקיפה מסביב באלפיים אמה, בין אם העיר עגולה או מרובעת. כדין העיר בשבת שמרבעים אותה ומוסיפים אלפיים אמה שאלף מהם מגרש והנשאר הם שדות וכרמים⁸.

5. שפת אמת (עירובין נז ע"ב).

6. הכתב והקבלה (במדבר לה, ד).

7. רש"י בבאורו לגמ' (סוטה כז ע"ב, ערכין לג ע"ב) וכן בפירושו לתורה (במדבר לד, ה). רש"י השווה את דברי ר"ע ודברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, וכשם שבדעת ר"ע נראה שהאלפיים תחום שבת כוללים בתוכם את אלף של המגרש כן בדעת ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי האלפיים של השדות והכרמים כוללים בתוכם את האלף של המגרש. וכן פירשו הרשב"ם ורלב"ג על התורה.

8. רש"י בבאורו לגמ' (סוטה כז ע"ב, ערכין לג ע"ב) וכן בפירושו לתורה (במדבר לד, ה). רש"י השווה את דברי ר"ע ודברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, וכשם שבדעת ר"ע נראה שהאלפיים תחום שבת כוללים בתוכם את אלף של המגרש כן בדעת ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי האלפיים של השדות והכרמים כוללים בתוכם את האלף של המגרש. וכן פירשו הרשב"ם ורלב"ג על התורה.

שבת הארץ

יש מי שאומר שהאלפיים אמה כוללים בתוכם את העיר, גינות, שדות וכרמים. לפי הסבר זה יש לערי הלויים גודל מוגדר של אלף אמה על אלף אמה, המגרש הוא סביב לעיר אלף אמה בעגול ממרכז העיר. ואילו השדות והכרמים הם משלימים את הפינות של הריבוע

פרק שלשה עשר - הלכה ב

המקיף את העיר. הקף העיר אלפיים אמה לכל רוח, הוא גודל קבוע לכל ערי הלויים כולל מגרש ושדות וכרמים.⁹

9. רמב"ן (במדבר לה, ב). עיין בגור אריה (למהר"ל) ובכתב וקבלה (במדבר לה, ב), שהתקשו בשיטת הרמב"ן והוכיחו כשיטת הרמב"ם.

שבת הארץ

הלכה ג

רמב"ם

ונותנין לכל עיר בית קברות חוץ לתחום זה, שאין קוברין
מתיקן בתחום עריהם שנאמר¹ ומגרשיהם יהיו לבהמתם
ולרכושם ולכל חייתם, לחיים ניתנו, לא לקבורה².

תוספת שבת

רוצח שמת בעיר מקלטו קוברים אותו שם, ובעת שימות הכהן הגדול מוליכין עצמות
הרוצח משם לקברי אבותיו³.

1. במדבר (לה, ג).
2. על פי מכות (יב ע"א).
3. רמב"ם (הל' רוצח פ"ז ה"ג), רדב"ז (הל' שמיטה ויובל פ"ג ה"ג). על פי דרשת הגמ' (מכות
יב ע"א) "שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו".

פרק שלשה עשר - הלכה ד

הלכה ד

רמב"ם

אין עושין בערי הלויים עיר מגרש ולא מגרש עיר, ולא
מגרש שדה ולא שדה מגרש, שנאמר¹ ושדה מגרש עריהם
לא יימכר.²

תוספת שבת

יש מי שהסביר שהמגרש הוא כשכונות החיצוניות שבהן דרים הרועים והפלחים. ויש
אומרים³ שהוא מקום חלק ומשמע שהוא פנוי מכלום ואין בו דיורים כלל.⁴

1. ויקרא (כה, לד).

2. ערכין (לג ע"ב).

3. רש"י, רמב"ן (במדבר לה, ב), רע"ב (ערכין פ"ט מ"ח).

4. רמב"ם (פיה"מ ערכין פ"ט מ"ח).

שבת הארץ

הלכה ה

א. האיסור בערי ישראל והלויים ב. אילנות וזרעים

רמב"ם

ומפי השמועה¹ למדו שזה שנאמר² לא יימכר - לא ישונה³,
אלא השדה והמגרש והעיר כל אחד משלשתן כמות שהוא
לעולם. וכן בשאר ערי ישראל, אין עושין שדה מגרש ולא
מגרש שדה, ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש⁴.

א. האיסור בערי ישראל והלויים

תוספת שבת

יש אומרים שהאיסור לשנות בערי הלויים הוא גם בזמן הזה⁵.

1. ערכין (לג ע"ב).
2. ויקרא (כה, לד).
3. לדעת הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ט) אין לוקין על לאו זה. לדעת החינוך (מצוה שמב) לוקים על לאו זה, אולם לא ביאר באיזה שיעור של שינוי, והחסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט) ס"ל שבכל שהוא יש איסור וחייב מלקות, וכן כתב בנחל איתן (סי' טז סעי' ג ס"ק יח). בנר מצוה (לרב יהודה סיד סי' יא אות נז) כתב שלדעת הרמב"ם האיסור בכל שהוא, אבל לדעת החינוך שיש חיוב מלקות השיעור הוא בית קטן שראוי לדור בו ושדה שיש בו לפרנסת אדם.
4. התוספת "וכן בשאר ערי ישראל אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה, ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש" היא בכת"י ואילו בנוסח הנדפס נכתב רק "וכן בשאר ערי ישראל" ללא המשך הדברים.
5. חינוך, מנחת חינוך (מצוה שמב), מכיון שקדושת עזרא לא בטלה, אלא שצריך לדעת היכן הן ערי הלויים ומגרשיהם. וכן כתב הגר"פ (הערות למצות לא תעשה רנא).

פרק שלשה עשר - הלכה ה

ערי ישראל הן הערים שבארץ ישראל, שהן עריהם האמיתיות⁶, ויש מי שאומר שהדין הוא בכל מקום בעולם⁷.

יש מי שאומר שבערי ישראל אין איסור לשנות אלא מדרבנן⁸.

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריו שהדין שאין משנים כלל זהו דוקא בערי הלויים, אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה, מפני שכשעושין מהשדה מגרש הוא נוי לעיר וחשוב תיקון הישוב, אבל כשעושין מהמגרש שדה ממעטין את תפארת העיר בארץ ישראל - וזה אסור. ועושין מגרש עיר - מפני שמוסיפין עיקר הישוב, אבל לא עיר מגרש - כדי שלא יחריבו את ארץ ישראל למעט בה ישוב הערים שהוא עיקר הישוב⁹.

ויש אומרים שעושים גם כן מגרש שדה בשאר ערי ישראל כשם שעושין שדה מגרש, וכשם שעושין מגרש עיר¹⁰.

ויש מי שאומר שזה שאין עושין מגרש שדה הוא דוקא בעירות המוקפות

6. רש"י (ערכין לג ע"ב ד"ה אין עושין), רמב"ן (ב"ב כד ע"ב ד"ה ותיפוק ליה), ר"ן (ב"ב כד ע"ב ד"ה ותיפוק ליה), רשב"א (ב"ב כד ע"ב ד"ה הא דאמר), מעשה רוקח (פי"ג ה"ה), מרכבת המשנה (שמיטה ויובל פי"ג ה"ה).

7. יד רמה (ב"ב כד ע"ב ד"ה הרי אמרו). ועיין ש"ך (ח"מ סי' קנה ס"ק יב) שסובר שהאיסור הוא גם בחו"ל.

8. מנחת חינוך (מצוה שמב אות א) שהאיסור משום חורבן א"י או נוי הארץ, ועיין שפת אמת (ערכין לג ע"ב ד"ה בגמ' דר"ע).

9. תויר"ט (ערכין פ"ט מ"ח ד"ה אין) בהסבר דעת הרע"ב, ועיין בקושיית הראשון לציון ותפא"י (יכין אות נו), והמל"מ (פי"ג מהל' שמיטה ויובל ה"ה). בחסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט), ובחזון יחזקאל (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט) הוכיחו מלשון התוספתא דלא כתויר"ט.

10. על פי גי' הגמ' (ב"ב כד ע"ב), תוספתא (ערכין פ"ה ה"ט) שר"א סובר עושין שדה מגרש ומגרש שדה, ועיין בשט"מ (ב"ב כד ע"ב) שהביא את הר"י מיגש בפירוש הסוגיא שהביא שתי גי' בדברי ר"א, וכן ביד רמ"ה (ב"ב כד ע"ב ד"ה הרי). ועיין בש"ך (ח"מ סי' קנה ס"ק יב) שהביא בשם הילקוט סוף בהר שתי גירסאות בדעת ר"א, וכן במל"מ (הל' שמיטה פי"ג ה"ה). ויש שלמדו כן בדעת הרמב"ם, והיתה לפנייהם גירסא קצרה שלא גרסה "וכן בשאר ערי ישראל אין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה, ולא מגרש עיר ולא עיר מגרש" אלא גרסא "וכן בשאר ערי ישראל" והעבירו את המשפט להלכה הבאה,

שבת הארץ

חומה, המקודשות כדין היקף חומה להיות נקראת עיר חומה ולא בשאר ערי ארץ ישראל¹¹.

תוספת שבת

ויש מי שאומר שאפילו בעיר שאיננה מוקפת חומה ג"כ אין משנים משדה למגרש ולא מגרש לשדה¹².

יש מי שאומר שבערי ישראל אם רוצים להרחיב העיר, ולהפוך מגרש לעיר, ולתת אחר כך לעיר מגרש ושדות נוספים בהתאמה יכול לשנות¹³.

ב. אילנות וזרעים

שבת הארץ

יש שמכריחין שמה שאין עושין מגרש שדה הוא דוקא לעשות ממנו שדה של זרעים, אבל לעשות מהמגרש אילנות מותר, שאילנות הן גם כן נוי העיר כמו מגרש, וכך הוא דרכן של בני אדם לנטוע אילנות גם במקום מושבם ודירתם על כן אין האילנות מבטלים את המגרש משמו¹⁴.

ומכאן שבערי ישראל אפשר לשנות, עיין תפא"י (ערכין פ"ט מ"ח יכין אות נה), אבי עזרי (פי"ג ה"ד ד"ה ולמבואר).

11. רש"י (שבועות טז ע"א ד"ה כל). ועיין רש"י (מגילה י ע"ב) שלא הביא את הדין של עשיית מגרש לשדה בדין ערים המוקפות חומה, וביאור החסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"ד ד"ה עוד ראיתי). בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שלא ד"ה איברא) ומהרי"א אסד (יו"ד סי' שפד ד"ה וע"ד השו"ת) כתבו כדעת רש"י.

12. פשטות לשון הרמב"ם, משנה למלך פי"ג ה"ה, טורי אבן (מגילה י ע"ב ד"ה כל המצוות). להסבר זה איסור השינוי הוא משום יישוב הארץ ולא משום הקדושה.

13. שפת אמת (ערכין לג ע"ב ד"ה ובעיקר הדין).

14. יד רמ"ה (ב"ב כד ע"ב ד"ה הרי אמרו), משנה למלך (פי"ג ה"ה), וכן משמע ברע"ב (ערכין פ"ט מ"ח ד"ה מגרש, תפא"י יכין אות נג), חסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט ד"ה ומעתה) שהסביר בדעת הרמב"ם שאילנות אינן בגדר שדה ומותר לטעת במגרש, וכן כתב במעשה רוקח (פי"ג ה"ה), מרכבת המשנה (פי"ג ה"ה). ועיין חסדי דוד (ערכין פ"ה ה"ט ד"ה והקשה) שהוסיף לחלק בין אילנות ובין גפנים שאין נוטעים לכר"ע במגרש העיר.

פרק שלשה עשר - הלכה ה

תוספת שבת

ויש מי שמשמע מדבריו שבין זרעים ובין אילנות אין לטעת במגרש העיר¹⁵.
אין זורעין במגרש¹⁶, אבל עשבים העולים שם אין עוקרים אותן למען יוכלו לשבת בהם
ברחבה ולרעות בהם את בהמותיהם¹⁷.
ויש מי שאומר שמותר לזרוע בעיר ולא לטעת שהיא פעולה קבועה, ובמגרש מותר לטעת
משום שאפשר לעבור מתחתיו, ואסור לזרוע שהרי מונע מהילוך בני אדם¹⁸.

15. מפשטות לשון הרמב"ם שלא חילק, מאירי (ב"ב כד ע"ב), עיין רע"ב (סוטה פ"ה מ"ג)
שיש איסור לטעת אילנות במגרש, והתפא"י (ערכין פ"ט אות נג) כתב שהרע"ב חזר בו
מדבריו במשנה בערכין. רש"י (במדבר לה, ב) אוסר כרם, ומשמע מרש"י (ערכין לג ע"ב
ד"ה שדה, סוטה כט ע"ב ד"ה מגרש) שאפילו אילנות אסור לטעת.

16. תוס' (ב"ב כד ע"ב ד"ה מרחיקין).

17. מאירי (ב"ב כד ע"א ד"ה התבאר).

18. מרכבת המשנה (פי"ג ה"ה).

שבת הארץ

הלכה ו

רמב"ם

ולא יסתור אדם את ביתו לעשותו גינה ולא יטע חורבתו
גינה, כדי¹ שלא יחריבו ארץ ישראל.

תוספת שבת

יש מי שאומר שאירי כשיש לו חורבה שנפלה ביתו ואין ידו משגת לבנותה, לא יטעה
שמה יתיימש מלבנותה, אלא ישאירנה כמות שהיא כדי שלבסוף יבנאה כבתחילה². ויש
מי שסובר³ שלא יטענה גינה מכיון שעדיף לבנותה, שעיקר יישוב הארץ הוא בדיוור ולא
בנטיעה וכשאי אפשר לבנותה יכול גם לנוטעה⁴.

1. עיין רמב"ם מדויק מהדורת שילת.
2. חסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"ח ד"ה ומאי), חזון יחזקאל (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט
ד"ה מפני, שכן), וכן משמע במנחת ביכורים (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט ד"ה שכן).
3. חסדי דוד (תוספתא ערכין פ"ה ה"ח ד"ה ומאי בהסבר ראשון).
4. עיין בתשובת הרה"ג שלמה גורן (התורה והארץ ח"ה עמ' 253-257), מאמר הרה"ג יעקב
אריאל שליט"א (התורה והארץ ח"ה עמ' 269-277).

הלכה ז

רמב"ם

כהנים ולויים שמכרו שדה משדות עריהם או בית מבתי ערי חומה שלהן, אינן גואלין כסדר הזה¹, אלא מוכרין השדות ואפילו סמוך ליובל² וגואלין מיד³, ואם הקדישו שדה גואלין מיד ההקדש לאחר היובל⁴, וגואלין בתי ערי חומה⁵ כל זמן שירצו אפילו אחר כמה שנים⁶, שנאמר⁷ גאולת עולם תהיה ללויים⁸.

1. רמב"ם (הל' שמיטה פי"א הי"ב, פי"ב ה"א), שדות – נגאלים לאחר שתי שנות תבואה, בתי ערי חומה – נגאלין במהלך השנה.
2. רש"י (ערכין לג ע"ב ד"ה מוכרין) כתב שבשנת היובל עצמה אין המכירה חלה, והתויר"ט (ערכין פ"ט מ"ח) כתב שדעת הרמב"ם (בפיה"מ ובהלכה) היא כדעת רש"י, ועיי"ש ברש"י שהביא דעה שאפשר למכור בשנת היובל עצמה, וכן כתב רגמ"ה (ערכין לג ע"ב).
3. עיין ברמב"ם (פי"א הי"ב) שהמוכר שנה לפני היובל יכול לגאול שנה לאחר היובל, ובערי הלויים יכול לגאול מיד. ועיין רע"ב (ערכין פ"ט מ"ח) שכתב שלישראל אסור למכור שדה שנתיים לפני היובל והלויים יכולים, ובתפארת יעקב (ערכין פ"ט מ"ח) העיר מנ"ל שאסור למכור שנתיים קודם היובל.
4. המקדיש שדה אחוזתו מישאל ולא גאלה לפני היובל היא נשאת ברשות ההקדש והכהנים נותנים דמיה והיא אחוזתם (רמב"ם הל' ערכין פ"ד הי"ט), ואילו בערי הלויים נגאלת ונשאת ברשות אפילו לאחר היובל (רמב"ם ערכין פ"ד הכ"א).
5. למרות שאין אצל הלויים בתי ערי חומה שהרי עריהם ערי מקלט, בכל אופן גם בתים בערים שכבש יהושע ועדיין לא נפלה חומתם, אין נחלטים לעולם כדין בתי ערי חומה לאחר שנה, אלא אפשר לגאולם לעולם (עיין ערכין לג ע"א, רש"י ויקרא כה, לג, מנחת חנוך מצוה שם).
6. אצל ישראל אין לגאול בתי ערי חומה אלא בתוך י"ב חודש, ואם לא גאלה תוך י"ב חודש נחלט לקונה (עיין שמיטה ויובל פי"ב ה"ד).
7. ויקרא (כה, לב).
8. על פי ערכין (לג ע"ב).

שבת הארץ

תוספת שבת

לוי שמכר ללוי או לישראל את השדה ולא גאלה השדה חוזרת ביובל ללוי הראשון.⁹
יש מי שאומר שאסור ללויים למכור לישראל בתים בערי הלויים.¹⁰

9. ערכין (לג ע"ב), רמב"ן (ויקרא כה, לב).

10. רמב"ן (ויקרא כה, לב).

פרק שלשה עשר - הלכה ח

הלכה ח

רמב"ם

ישראל שירש את אבי אמו לוי, הרי זה גואל כלויים אף על פי שאינו לוי, הואיל והערים או השדות הן של לויים גואל לעולם, שדין זה תלוי במקומות אלו לא בבעלים¹.

תוספת שבת

יש מי שהסביר שהטעם הוא מפני שאנו מחשיבים את היורש כמוריש והרי הוא קצת מן הלוי², ויש מי שאמר שלפי הסבר זה אם היורש מכר לאחר איננו יכול לגאול למרות שהמקום הוא מערי הלוי³.

1. על פי ערכין (לג ע"ב). כדעת חכמים שוסברים שבערי לוייה יש גאולת עולם ואפילו מי שאינו לוי גואל בערי לוייה.
2. ראב"ד (תו"כ בהר פ"ו אות ח), וכן נראה בדברי הרלב"ג (ויקרא כה, לג).
3. שפת אמת (ערכין לג ע"ב ד"ה והנה).

שבת הארץ

הלכה ט

רמב"ם

ולוי שירש אבי אמו ישראל אינו גואל כלויים אלא
כישראל, שלא נאמר גאולת עולם תהיה ללויים, אלא בערי
הלויים¹.

1. כדעת חכמים על פי ערכין (לג ע"ב).

פרק שלשה עשר - הלכה י

הלכה י

א. כהן שנטל חלק בביזה ב. נחלה בארץ לעתיד לבוא

רמב"ם

כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו¹ בארץ כנען, וכן הן מוזהרין שלא יטלו חלק בביזה בשעיה שכובשין את הערים, שנאמר² לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל, חלק בביזה ונחלה בארץ. וכן הוא אומר³ בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם – בביזה. וכן לוי או כהן שנטל חלק בביזה - לוקה, ואם נטל נחלה בארץ - מעבירין אותה ממנו.

א. כהן שנטל חלק בביזה

רמב"ם וכן לוי או כהן שנטל חלק בביזה – לוקה,

תוספת שבת

יש מי שאומר שחיוב המלקות הוא רק מדרבנן⁴.

שבת הארץ

וי"א⁵ שגם אם נטל חלק בביזה אינו לוקה מכיון שניתן להשבון⁶. ונראה שאם

1. מכאן משמע שהנחלה עצמה היא האסורה, ולכן אפילו אם ירצו ישראל לתת לכהנים ולויים אין להם לקבל. עיין אור החיים (במדבר יח, כ). חמדת ישראל קונטרס נר מצוה (לאוין אות מה).
2. דברים (יח, א).
3. במדבר (יח, כ).
4. מעשה חושב (ערכין לג ע"ב ד"ה אין עושין).
5. חינוך (מצוה תקה), וכן הרמב"ם (פי"ט מהל' סנהדרין) לא מנה לאו זה כחיוב מלקות, ועיין משל"מ (הל' שמיטה ויובל פי"ג ה"י).
6. יש שהוסיפו עוד נימוק מכיון שאפשר לעבור עליו בלא מעשה, החינוך (מצוה תקה) לשיטתו שכל מקום שאפשר לעבור בלא מעשה אפילו עשה מעשה אין בו מלקות, וע"ע שדה חמד (כלל ל כלל יב).

שבת הארץ

חלק זה הוא פחות משה פרוטה לכל אחד מישראל לא ניתן להשבון, ומתוך כך הוא לוקה. ואפילו יש בה שוה פרוטה לכל אחד ואחד מישראל א"א להשיב לכל אחד ממש בפני עצמו שתגיע לידו, וכיון שגאל צריך להשיב השבה מעליא, וזהו אי אפשר⁷ - על כן הוא לוקה. ואינו דומה לשאר גזל שנאמר עיקר הלאו להשבון, אבל כאן כיון שההשבה בו היא דבר רחוק נאמר עיקר הלאו למלקות ומשום הכי לוקה. אבל בארץ שאינה נגזלת כלל⁸ אין כאן מלקות, רק מעבירין ממנו אם לקח בה חלק.

תוספת שבת

יש שאמר שאם הביזה נמצאת בפנינו איננו לוקה אולם אם נאבדה או נשרפה הרי זה לוקה⁹.

ב. נחלה בארץ לעתיד לבוא

רמב"ם ואם נטל נחלה בארץ - מעבירין אותה ממנו,

תוספת שבת

לשיטה זו נראה שגם לעת"ל לא יקבלו שבט לוי נחלה בארץ ישראל¹⁰.

7. נר מצוה סי' א אות יא ד"ה ואולם.
8. רדב"ז, קרית ספר (פי"ג הי"א אזהרה קצו), ספרי דבי רב (לרב פארדו דברים יח, א ד"ה לא יהיה). מעשה רוקח (פי"ג ה"ו). דעה שהובאה בנר מצוה (סי' א אות יא).
9. ספרי דבי רב, לרב פארדו, דברים יח, א, בבאור דעת הרמב"ם, ועיין מנ"ח (מצוה תקה אות א).
10. על פי הספרי במדבר יח, כד, שגם לעתיד לבוא בקיני קניזי וקדמוני אין הכהנים יורשים. וכן מבואר ברמב"ם (פי"ג ה"א). ועיין מרכבת המשנה (הל' שמיטה ויובל פ"י ה"י בסנהדרין פי"ט ה"ד) שלדעת הרמב"ם ינחלו לעתיד לבוא.

פרק שלשה עשר - הלכה י

שבת הארץ

וי"א¹¹ שבביאת המשיח במהרה בימינו יטלו ג"כ שבט לוי חלק בארץ, שלא
נאמר איסור זה כי אם על הכיבוש הראשון¹².

תוספת שבת

ויש מי שאומר שלשיטה זו ג"כ יטלו הלויים בארץ ישראל העתידית להתפשט מחוץ
לגבולות ארץ ישראל, אבל לא יטלו בארץ המובטחת שנכרתה עליה ברית¹³.

11. סמ"ג (ל"ת רעז) על פי הגמ' (ב"ב קכב ע"א, וביאור הרשב"ם ד"ה ועוד, תוד"ה העולם)
ועיין לעיל (פי"ג ה"א הערה 5).

12. המנ"ח (מצוה תח אות ב) הקשה על שיטה זו שהרי לעת"ל לא תשתנה ההלכה וא"כ
כיצד יטלו שבט לוי בתוך ארץ ישראל שהוא כנגד לאו מפורש בתורה. וענה על כך הרב
קוק שהאיסור הוא רק בכיבוש ראשון. ומשמע מדבריו שגם בבית שני יכלו הכהנים
והלויים לקבל נחלה בארץ ישראל.

13. ברית משה (סמ"ג ל"ת רעז אות ב), והוא כדעת הרמב"ם (לקמן הי"א). וכן בנר מצוה
(סי' י' בהשמטות אות ז), עמודי אור (סי' עד ס"ק י) ובביאורו את דברי הסמ"ג.

שבת הארץ

הלכה יא

א. נחלה בארצות קיני קניזי וקדמוני ב. ביזה בחוץ לארץ

רמב"ם

יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלויים באותן הארצות, ובביזתן ככל ישראל.

א. נחלה בארצות קיני קניזי וקדמוני

רמב"ם אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם,

תוספת שבת

לשיטה זו נראה שבקיני קניזי וקדמוני אין הכהנים מקבלים נחלה, ומה שיכבשו יתר על כן יקבלו בה נחלה ככל ישראל¹.

יש מי שנראה מדבריו שהלויים נוטלים בכל מה שאינו מהארצות שהיו בחלוקת י"ב השבטים בימי יהושע², וכיון שקיני קניזי וקדמוני לא היו בכלל הברית יירשו הלויים ככל ישראל³.

1. עיין מנחת חינוך (מצוה תח אות ב) שקיני קניזי וקדמוני כלולים בברית אברהם ותחולק לי"ב שבטים לעתיד לבוא ולא לשבט לוי. וכן משמע מדברי רש"י (דברים יח, ב) על פי הספרי (במדבר יח, כד).
2. חז"ל דרשו על הפסוק (דברים יח, ב) "ונחלה לא יהיה לו - אלו נחלת חמשה, בקרב אחיו - אלו נחלת שבעה [ויש גרסאות: נחלת שאר]". רש"י (דברים יח, ב) מסביר שנחלת "חמשה" הם השבטים שהנחילו משה ויהושע, ונחלת "שבעה" הם שאר השבטים שנטלו אחר מות יהושע, ובספר הישר (סי' תשמו) פרש שהחמישה הם אחיו של לוי מאב ואם, ואילו השבעה הם שאר השבטים שהם אחיו מאב בלבד. משמע שרק בעבר הירדן המזרחי ובארץ כנען מערבית לירדן אין הכהנים והלויים יורשים ובשאר הארצות יורשים. ועיין רמב"ן (דברים יח, ב). ועיין הסברו של ארץ חמדה (הוצאת מוסה"ק נוספות לשער א, ב, אות ה).
3. מהר"ם שיק (מצוה תקה ס"ק ב).

ב. ביזה בחוץ לארץ

שבת הארץ

ויש מי שנראה מדבריו⁴ שאין חילוק ואפילו בביזה של מלחמה כזאת שאינם זוכים כלל בארצה של אותה אומה שנלחמו עליה סובר בעל דעת זו שאין הכהנים והלויים נוטלים בה חלק, וק"ו שאין נוטלים חלק בשום ארץ שנכבשת ע"י שום מלך ממלכי ישראל, בין שהיא מהארץ העיקרית שנכרתה עליה הברית, בין שהיא משאר הארצות.⁵

תוספת שבת

לפי דעה זו נראה שכל מקום הנכבש על ידי מלכי ישראל הרי זה כלול באיסור "בארצם לא תנחל" ואין הלויים והכהנים מקבלים בהם חלק. ויש מי שאומר⁶ שאף לדעה זו כל מקום שלא נתקדש בקדושת ארץ ישראל למרות שנכבש על ידי מלכי ישראל הכהנים והלויים נוחלים בו, ומה שדעה זו אומרת שאין מקבלים הלויים והכהנים אפילו מחוץ לארץ ישראל הוא בתנאי שהמקום מקודש בקדושת ארץ ישראל.

4. ראב"ד (פי"ג הי"א).

5. לפי הסבר הרב קוק זצ"ל מיושבות שאלות הרדב"ז והמשל"מ על הק"ו של הראב"ד.

6. מנחת חינוך (מצוה תח אות ב).

שבת הארץ

הלכה יב

- א. בני לוי חייבים במלחמה
ב. בני לוי לא היו במלחמה
ג. בני לוי במלחמת מדין

רמב"ם

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים. שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל¹, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כישראל, ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופם, אלא הם חיל ה'. שנאמר ברוך ה' חילו², והוא ברוך הוא זיכה להן שנאמר אני חלקך ונחלתך³.

א. בני לוי חייבים במלחמה

שבת הארץ

ונראה שאע"פ שאין שבט לוי עורכין מלחמה, היינו לעשות מלחמה פרטית, כמו שאפשר שיזדמן ששבט אחד עושה מלחמה בשביל ההתנחלות שלו שימצא לו בזה. אבל כשכל ישראל יוצאין למלחמה⁴ מחוייבים גם הם לצאת. ומלחמה של כלל ישראל⁵ זאת היא גם כן עבודת ד'⁶, שכל מי שהוא מיוחד

1. דברים (לג, י).
2. דברים (לג, יא).
3. במדבר (יח, כ).
4. עיין רמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ב) "ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא הארצות שכובש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רוב ישראל, וזה הוא הנקרא כיבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצות".
5. משמע שכל מלחמת מצוה (כמבואר הל' מלכים פ"ה ה"א) ומלחמה המחילה שם ארץ ישראל הרי זו מלחמה שבני לוי יוצאים אליה.
6. עיין ספרי (במדבר פסקא פד ד"ה וינוסו, קומה).

פרק שלשה עשר - הלכה יב

יותר לעבודת ד' הוא שייך לה יותר משאר כל העם.⁷

תוספת שבת

יש אומרים שבמלחמת מצוה הכל יוצאים ולא נפטרו אלא ממלחמת רשות.⁸ יש מי שאומר שכהנים ולויים פטורים ממלחמת ירושת הארץ שהרי אין להם נחלה, אבל במלחמות של עזרת ישראל מיד צר חייבים.⁹ ויש מי שאומר¹⁰ שכהנים פטורים מחשש טומאת מת, אבל לויים חייבים בכל המלחמות.

ב. בני לוי לא היו במלחמה

תוספת שבת

יש אומרים שבני לוי לא היו משתתפים במלחמות ישראל.¹¹ יש מי שאומר שבני לוי יכולים ללכת מעצמם למלחמה אבל אין לכופם על כך.¹² יש מי שאומר שבני לוי פטורים ממלחמות המוטלות על הציבור אבל אינם פטורים ממלחמות הנובעות מהנהגת המלך, לכן כל מקום שאין מלך אינם יוצאים למלחמה.¹³ יש מי שאומר ששבט לוי לא היה יוצא להילחם אבל היה מספק לחם ומים ללוחמים.¹⁴

7. רד"ק (שמואל ב, כג, כ) "ואע"פ שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים, להלחם באויבי ד' הוא מצוה כשצוה הקב"ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל", וכן כתב רד"ק (מלכים א, ב, כה), ועיין בדברי תוס' הרא"ש (הוריות יג ע"א ד"ה אבע"א), ורש"י (נזיר מז ע"ב ד"ה דתלו).
8. אמר יוסף (פ"ז הל' מלכים ה"ד), חבלים בנעימים (סי' קלב ד"ה וכ"כ), אבני חפץ (סי' צ אות ז-ח).
9. מהרי"ל זק"ש "נרות לשבת", הובא במשפט הצבא בישראל (עמ' צב).
10. אבני חפץ (סי' צ' אות ט) בדעת המרדכי (גיטין מי שאחזו סי' תלב).
11. בספרי דברי רב ביאר שבמדין היתה דרשה מיוחדת לחייב את בני לוי, אבל בשאר המלחמות אינם משתתפים. האברבנאל (פר' מטות) סובר שגם במלחמת מדין לא השתתפו הלויים, ועיין מרדכי (מי שאחזו סי' תלב).
12. ברכי יוסף (אבן העזר סי' ו ס"ק ו), עיין בעמר נקא (ר"ע מברטנורא על התורה פ' מטות), אמבוהא דספרי זוטא (מטות לא, טז).
13. משנת יעב"ץ (שמיטה ויובל פי"ג הי"ב).
14. עמק הנצי"ב (במדבר פר' מטות פסקא ה).

שבת הארץ

ג. בני לוי במלחמת מדין

תוספת שבת

יש אומרים ששבט לוי יצאו למלחמת מדין¹⁵, ויש מי שאומר שיצאו רק לשמור על הכלים¹⁶, ויש חולקים וסוברים שבני לוי לא יצאו כלל למלחמת מדין¹⁷.

15. דעת ר"ע (ספרי במדבר מטות פסקא ה סי' קנז), הובא ברש"י (במדבר לא, ח).
16. עמק הנצי"ב (ספרי במדבר פר' מטות פסקא ה).
17. דעת ר"י בספרי, גי' הגר"א שלכו"ע בני לוי לא יצאו למלחמת מדין, אברבנאל (פר' מטות).

הלכה יג

רמב"ם

ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבין מדעתו להיבדל לעמוד לפני ד' לשרתו ולעבדו, לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו, כמו שזיכה לכהנים וללויים, הרי דוד אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי¹.

תוספת שבת

יש מי שאומר שהלכה זו היא על לומדי תורה, ולסוברים² שאסור להטיל את עצמו על הציבור, אם הקב"ה לא סיפק לו צרכיו, אסור לו להטיל עצמו על הציבור, אלא אם כן מסגף עצמו על דברי תורה³.
יש מי שאומר שאין הלכה זו עוסקת בלומדי תורה שהרי הוא על כל אחד מבאי עולם⁴.
לגבי מי מבאי עולם שרוצה לעמוד ולשרת לפני ד' לא פטרו מלצאת במלחמת מצוה, שהרי גם בני לוי חייבים במלחמת מצוה⁵.

1. תהילים (טז, ה).
2. הל' תלמוד תורה (פ"ג ה"י).
3. רדב"ז (פי"ג ה"ג), עיין מעשה רוקח.
4. רמב"ם עם פרוש הרב קאפח.
5. כמבואר לעיל (ה"ב). רד"ק, רלב"ג, מצודות דוד, מלבי"ם (שופטים ה, יד-טו), קרן אורה (סוטה מד ע"ב) כתב "במלחמת מצוה חייבים אפילו ת"ח לבטל מלימודם". וצ"ל שאסא נענש בגלל שעשה אנגריא בת"ח (סוטה י ע"א), התם לא היה מלחמת מצוה (מהרש"א סוטה י ע"א) אלא מלחמת יהודה על ישראל (מלכים א, טו, כב), או שכבר הלך בעשא ממנו על ידי מלחמת ארם, כמו כן מלחמת אברהם והמלכים לא היתה מלחמה עבור כלל ישראל, ובמלחמות אלו אין לעשות אנגריא בת"ח.

שבת הארץ

ויש מי שאומר שת"ח הושוו לכהנים ולויים רק לדין קבלת מתנות כתרומה אבל לא בענין מלחמת מצוה⁶.

ויש מי שאומר שת"ח הושוו לכהנים ולויים לכל דבר ופטורים אפילו ממלחמת מצוה⁷.

6. נר מצוה (סי' יא אות נה).
7. עיניי למשפט (ב"ב ז ע"ב אות ט), משפט המלחמה (סי' ח עמ' מד), משפט הצבא בישראל (סי' י). עיין הלכה ברורה (ב"ב ז ע"ב).

הערות מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק והרב דוד כהן (הנזיר) זצ"ל

בספריית הרב הנזיר זצ"ל, נמצא ספר "שבת-הארץ" מהדורת ירושלים ה'תר"ע, שבשעריו כתב הרב הנזיר: "מספרי דו"ז מו"ל הכהן, שלוח אלי מכ' אמו"ר שליט"א מס"ט גלין". (ראה דודי-לצבי אגרת ד מ"א בחשון ה'תרע"ו: "תודה על משלוח הספר 'שבת-הארץ'").

בתוך הספר ישנן חמש הערות של מרן הרצ"ה זצ"ל, מתקופת שנות העשרים-שלושים שלו לערך, והערה אחת של הרב הנזיר זצ"ל.

ההערות הועתקו על ידי הרב הראל כהן שליט"א, ותודת מכון התורה והארץ לו שהואיל בטובו להעבירם להוצאת שבת הארץ במהדורה מלאה. ההערות מסומנות על פי העמודים במהדורת ירושלים ה'תר"ע.

א. מבוא פרק ג, עמוד 90, 6 שורות מלמטה

"והא ר' עקיבא"

וכן שם¹: ר' יוסי ברבי אע"ג דפליג על רבנן, לא הוה עבד עובדא כותיה. וע' מגילה ה' ב' תוד"ה ובקש וד"ה דברים.

ב. מבוא פרק ד, עמוד 97, 7 שורות מלמעלה

(הערות הרב הנזיר)

"דבר"

בכת"י דבר שאינו תלוי ביובל מדבר שאינו תלוי ביובל וא"י ע"ע [וואל יוכיח עבד עברי] שתלוי ביובל — בן ז"א [בן זרע אברהם]² ומא"ש [ומאיר איש שלום]³, וכן

1. דברי רבי יוסי לא נמצאו בירושלמי ברכות, אולם נראה שהכוונה לירושלמי דמאי פ"ג סוף ה"ג.

2. ספרי במדבר עם פי' זרע אברהם לר' פי' ר' אברהם יקותיאל זלמן ליכטשטיין ונוסף הגהות מר' משה בן המחבר בשם מבוא התלמוד ומחכם ספרדי מכת"י ירושלמי, חלק שני, ראדוויל ה'תק"פ, פרשה קיא ד"ה מקץ שבע שנים, דף מב.

3. ספרי דבי רב עם מאיר עין למאיר איש שלום, וינה ה'תרכ"ד, פרשה קיא ד"ה שבע שנים, דף צז: ובהערה ח שם.

שבת הארץ

- רוצים להגיה בסד"ר [בספרא דבי רב] לרד"ף⁴. ובאהלי יהודה⁵: והספרי כת"כ.
- ג. מבוא פרק ז, עמוד 114 ד"ה והנה, שורה שלישית
"אמרינן"
עי' יבמות פ"ב ב' תוד"ה ירושה.
- ד. מבוא פרק י, עמוד 142, שורה 10
"וכיו"ב"
ועיין ברא"ש ריש ברכות גבי זמן ערבית.
- ה. מבוא פרק טו, עמוד 170, כותרת
"המצות"
עיין מנחת חינוך רפ"ד ו'.
- ו. פרק ח הלכה ח, עמ' 667, ד"ה ויש מי שנראה, שורה 2
"ולאו... כשיעור"
בתרומ"ע חו"ל אין השדות חשובות כמו שלנו, לפי ש"נותנין מהן מס" (תו' חולין ז'
א' ד"ה והתיר).

4. פירוש רד"ף על ספרי דבי רב לר' דוד פארדו, שאלוניקי ה'תקנ"ט, דף רכג, ד"ה שבע שנים.
5. אהלי יהודה על ספרי במדבר דברים לר' יהודה נג'אר, ליוורנו ה'תקפ"ג, פרשת ראה פרשה מט, ד"ה ואל יוכיח עבד עברי, דף פ., בראש העמוד. ושם: "ואם יש להגיה ההפך, דנין דבר שאין תלוי ביובל מדבר שאין תלוי ביובל ואל יוכיח ע"ע שתלוי ביובל, - א"ש [אתי שפיר], דבת"כ ר"פ [דבתורת כהנים ריש פרשת] בהר שנינו: 'עשה שביעת אע"פ שאין יובל, עשה יובל אע"פ שאין שביעת, דברי ר"י. וחכ"א שביעת נוהגת אע"פ שאין יובל ויובל אינו נוהג אלא א"כ יש עמו שביעת', ע"כ...".

מפתח עניינים ומושגים

מודגש - פרק, רגיל-הלכה, אות - בהלכה, ספרה - הערה

מכירתה לצמיתות, תלות ביובל **יא א**

ח

מכירתה לצמיתות, לגר תושב **יא א ה**

ביאה שלישיית

חיוב במעשרות **יב טז**

מנין שמיטין ויובלות **יב טז**

קידוש הארץ **יב טז א**

קידוש ערי חומה **יב טז**

קידוש ערי חומה, דרך קידושן **יב טז**

ב

ביזה איסורה לשבט לוי **י**

בית עשייתו לגינה **יג ו**

ברכת המצוות **ט ב א**

התלויה בדעת אחרים **ט ב א**

בתי חצרים

גאולת בית **יב י**

גאולת בית, חישוב הגרעון **יב י**

גדרם **יב י א**

גירוע אכילת לוקח בתוך שנה **יב י ב**

חזרתו ביובל **יב י**

מוכר בית, דיניו **יב י**

בתי ערי חומה **יא ד; יב**

בבית שני **י ט ב**

בית שהוקדש ומת המקדיש, גאולת

יורש **יב ח**

בית שהוקדש ומת המקדיש, חליטתו

להקדש **יב ח**

בית שהוקדש ונגאל, חליטתו לגואל **יב**

ח

בית שהוקדש, חזרה ביובל **יב ט**

אחריות טעות סופר **ט ו א**

ארץ ישראל

מכירה לגוי **יא א ה**

מכירה לגוי, לא תחנם **יא א ה**

מכירה לגוי, לזמן קצוב **יא א ה**

מכירה לגוי, מלקות **יא א ה**

מכירה לזמן ארוך מאד **יא ב א**

מכירה לזמן ארוך, חפירת בורות **יא ב**

א

מכירה לצמיתות **יא א**

מכירה לצמיתות, איסור על הלוקח **יא**

א ד

מכירה לצמיתות, איסור על המוכר **יא**

א ד

מכירה לצמיתות, אלו חלקים **יא א**

מכירה לצמיתות, בבתיים **יא א ב**

מכירה לצמיתות, במתנה **יא א ג**

מכירה לצמיתות, בשדה אחוזה **יא א**

ב

מכירה לצמיתות, בשדה מקנה **יא א ב**

מכירה לצמיתות, גדדי האיסור **יא א**

מכירה לצמיתות, הוראה **יא א ג**

מכירה לצמיתות, מי העוברים **יא א**

מכירה לצמיתות, מלקות **יא א ד**

מכירה לצמיתות, מניעה **יא א ג**

מכירה לצמיתות, נשים **יא א ד**

מכירה לצמיתות, תועלתה **יא א ד**

מכירה לששים שנה **יא ב**

מכירה, ע"מ שלא תחזור ביובל **יא א ו**

שבת הארץ

חשוב שנים עשר חודש יב א א	גאולת בית ראשון במכר ושני במתנה
חשוב שנים עשר חודש, במכירה אחר	יב ד
מכירה יב ד	גאולת בית, ביום שמכר יב א
חליטתו למקבל מתנה יב ד	גאולת בית, בית בירושה יב א א
חליטתו לקונה יב ד	גאולת בית, בית בשנקנה יב א א
מתנת בית, גאולתו כל שנים עשר חודש	גאולת בית, בעל כרחו של קונה יב א
יב ד	גאולת בית, גאולה לחצאין יב ב
נפלה החומה יב טו א	גאולת בית, הלואה לשם גאולה יב ב
עלית עזרא יב טו	גאולת בית, הנחת מעות בבי"ד יב ז
תלות ביובל י ט; 2	גאולת בית, התניה על דמי השכירות יב
תקנת הלל יב ז	א ב
גלגול שבועה ט ז	גאולת בית, חשוב הדמים יב א ב
גר תושב	גאולת בית, יום אחרון לשנה יב ז
דינו בזמן הזה י ט ג	גאולת בית, יורשים מיורשים יב ג
ישיבתו בארץ ישראל בזמן הזה י ט	גאולת בית, כל שנים עשר חודש
ג	מכירה יב א
ישיבתו בירושלים י ט ג	גאולת בית, לפי דמים שמכר יב א
ישיבתו בתוך העיר י ט ג	גאולת בית, מהקדש יב ח
תלותו ביובל י ט	גאולת בית, מכירה מנכסיו יב ב; ב
הוראת שעה ט טז ג, ד	גאולת בית, מלוקח שני יב ד
החזרת שדות	גאולת בית, מת המוכר יב ג
מעכב ביובל י יג	גאולת בית, מת הקונה יב ג
בין ראש השנה ליום הכפורים של	גאולת בית, מתנה לקטן יב ד
יובל י יד	גאולת בית, נאנס המוכר יב ד
הפקר בית דין ט טז א, ב	גאולת בית, ע"י לוקח ראשון יב ד
זכין לאדם שלא בפניו ט יט ג	גאולת בית, ע"י קרובים יב ב; א
זמן השמיטה בימינו י ד	גאולת בית, ראשון במתנה ושני במכר
זקיפה במלוה ט יא	יב ד
גדרה ט יא; ט יא 6	חומה, איזו סומכים יב טו
חורבה עשייתה לגינה יג ו	חורבן ראשון יב טו
חורבן בית ראשון זמנו י ג	חזרה ביובל יב ט
חורבן בית שני זמנו י ד	חשוב שנה, מכירה בחודש העיבור יב
חיוב הלואה קודם השמיטה ט ל	ו
	חשוב שנה, שנה מעוברת יב ה

יובל ט ב; ט טו א

אחים שחלקו, חפירת בורות **יא א ז**
 אכילת פירות **י טו**
 בחוצה לארץ **י ח**
 ביאת כולכם **י ח 5**
 ביטול היובלות **י ח**
 בין ראש השנה ליום כיפור, הבעלות
 על שדות החוזרות **י יד א**
 בין ראש השנה ליום כיפור, חיוב
 מעשרות **י יד א**
 בין ראש השנה ליום כיפור, מלקות על
 עשית מלאכות **י טו ב**
 בין ראש השנה ליום כיפור, עשרות
 שבראש העבדים **י יד ב**
 ביעור פירות **י טו**
 בעבר הירדן **י ח א**
 דברים המעכבים **י יג**
 דברים המעכבים, עשייתם ביום
 הכיפורים **י יג ב**
 דברים המעכבים, עשייתם ע"י יחידים
י יג ג
 דיני קדושה בפירות **י טו**
 דרך מניינו בשני שבוע **י ז**
 חזרת בית בעיר חומה תוך שנתו **יב ט**
 חזרת שדות בערי לויים **יג ז**
 חלות לאחר בית שני **י ה**
 חלותו בבית שני **י ג**
 כל יושביה עליה **י ח ב**
 לא נתקדשה השנה, דיני מנין השנים **י יג ד**
 לא נתקדשה השנה, דיניה **י יג ד**
 לא נתקדשה השנה, חיוב תרומות
 ומעשרות **י יג ד**
 מלאכות שלוקין עליהן **י טו**

מצוות התלויות בו י ט

מצוות קידוש השנה **י טז ב**
 מצוות קידוש השנה, גדרה **י טז ב**
 מצוות קידוש השנה, על מי מוטלת **י טז ב**
 מצוות תקיעת שופר **י י**
 סדר תפילת יום הכיפורים **י 2**
 ספירת השנים, עיכוב חלות היובל **י יג א**
 עבודות הארץ **י טו**
 עבודת קרקע מראש השנה **י יד א**
 קידוש בית דין, עיכוב חלות היובל **י יג א**
 קידוש השנה, אימתי **י טז א**
 קידוש השנה, ביום הכיפורים למפרע **י טז א**
 קידוש השנה, ברכה **י טז א**
 קיומו בבית שני **י ט 1**
 קריאת דרור בחו"ל **י ח ג**
 שביתת הארץ **י טו**
 שילוח עבדים בחו"ל **י ח ג; י י ג**
 שילוח עבדים **י טז**
 שמיטת קרקעות **י טז**
 תוספת יובל **י טו א**
 תקיעת שופר בחו"ל **י ח ג**
כח בית דין לעקירת דבר מן התורה ט טז
 כיבוש יחיד **יא א א**
 כל מקום שנאמר השמר פן ואל הרי
 מצות ל"ת **ט ל**
 לא שביק היתרא ואכל איסורא **ט כד ב; כה; כו**
 לא תגזול **יא א 15**
 לא תחנם **יא א ה; יא טו א**

שבת הארץ

לוי גאולת בתים ושדות מחוץ לערי הלויים	היובל הראשון י ב
יג ט	לאחר חורבן בית שני י ה
נטילת חלק בארץ יג י	עד גלות ראשונה י ג
נטילת ביזה יג י	תחילתו י ב
נטל ביזה, חיוב מלקות יג י	מנין השמיטות בבית שני י ג
נטל חלק בארץ, העברתו ממנו יג י	מעשרות זמנם בימינו י ו
נטל ביזה, השבון יג י א	מצורע בזמן הזה י ט ב
לומדי תורה ועובדי ה' יג יג	מצות ספירת שנות היובל י א; א
איסור הטלת עצמם על הציבור יג יג	בפה או בזכירה י א א
חיובם ביציאה למלחמות יג יג	ברכתה י א ב
מגדר מילתא ט טז ב	דרך הספירה י א א
מולד אדם י ב	החייב במצוה י א
מולד בהר"ד י ב	זמנה י א א
מכירת בית ושדה	חיובה אם לא ספרו י א א
איסורה יא ג	מניינה בכלל המצוות י א א
מכירה למזונות יא ג	נוסח הברכה י א ג
מכירה לעשות בדמים סחורה יא ג	מצות קידוש היובל י א
מכירה לקנית בדמים כלים ועבדים	דרך הקידוש י א ד
ובהמה יא ג א	זמנה י א ד
מכירה לקנית סוס לרכיבה או בהמה	ברכתה י א ד
דקה יא ג	דיניה י א ד
מכירה לקנית שוורים לחרישה יא ג	בטלוח, קידוש מאוחר י א ד
א	בטלוח, חובת ספירה מחדש י א ד
איסור או עצה טובה יא ג א	מצות תקיעת שופר ביובל י י
מכירה בבת אחת יא גא	משכנתא ט ו ד
מכירה בבת אחת, בדיעבד יא ג א	מתנה על מה שכתוב בתורה ט י
מכירת שדה לקנות בית יא ג א	מתנה על מה שכתוב בתורה בדבר
מלוה בשטר ט ו	שבממון ט י
מלוה כפרנית ט ח ד;	נחלה
מלוה קונה משכון ט יד 3	שבט לוי יג א; י
מנין היובלות, י ב; י ג	איסורה לשבט לוי יג י
בבית שני י ד	שבט לוי, לעתיד לבא יג י א
בין חורבן בית ראשון לבנין בית שני	שבט לוי, מחוץ לגבולות הארץ יג י א
י ה	סוריא יא א א

עבד עברי

בטל היובל לאחר מכירתו י ט א
מכירת עצמו כשאינן יובל י ט א
תלותו ביובל י ט

עיר שאינה מוקפת חומה מוכר בית יב

י

עלית עזרא

זמנה י ג

מנין שמיטין ויובלות יב טו

קידוש בתי ערי חומה יב טו

קידוש בתי ערי חומה, אלו ערים יב

טו ב

ערי חומה דיניהן לאחר ביטול היובל י ט

ב

ערי ישראל

בארץ ישראל או בכל מקום יג ה א

הרחבת גבולות העיר יג ה א

שינוי מגרש לעיר יג ה; א

שינוי משדה למגרש יג ה; א

שינוי עיר למגרש יג ה

ערי לויים יג

בית קברות יג ג

גאולת בתים שנמכרו יג ז

גאולת יורש יג ח

גאולת שדות שנמכרו יג ז

חזרת שדות ביובל יג ז

מגרשיהן יג ב

מגרשים שינוי יעודם יג ה

מגרשים, גודלם יג ב

מגרשים, זריעתם יג ה ב

מגרשים, למי הקרנות יג ב א

מגרשים, מגורים בהם יג ד

מגרשים, עקירת עשבים יג ה ב

מגרשים, שדות וכרמים יג ב

מכירת בתים יג ז

מכירת שדות יג ז

נטיעת אילנות בעיר יג ה ב

עשיית מגרש לאילנות יג ה ב

עשיית מגרש לשדה יג ד

עשיית עיר למגרש יג ד

עשיית שדה למגרש יג ד

שינוי יעוד בזמן הזה יג ה א

ערי מקלט יג א

ערים נוספות יג א

קבורת רוצחים יג ג

פרוזבול

אחד לזה מחמישה בשטר אחד ומכסף

משותף ט כא א

אחד לזה מחמישה ט כא

אימתי נוהג ט טז

אין ידוע למי נמסר ט יח ה

אין ללווה קרקע במוצאי שביעית ט

יט ג

באיזה בית דין ט יז

בית דין של שנים ט יח א

גדר שדה ממושכנת ט יט ה

גדרו ט טז

הודה שלא כתב ט כד

הוכחש בטענתו שהיה לו ואבד ט כד

א

הזכרת שמות הדיונים ט יח ג

הלואה לעשר שנים ט ט א

זכוי או השאלת קרקע ט יט

זכוי קרקע בעל כרחו ט יט ג

זמן כתיבתו ט א 5

זמנו ממכחיש טענת מלוה ט כה

חוזר וטוען שהיה לו ואבד ט כד ה

חיוב מסירתו בבית דין גדול ט כז

שבת הארץ

מכירת שטר חוב חובת הכתיבה ט ל	חמישה שלוו מאחד בשטר אחד ט
^ו	כא ^ב
מסירת דברים בע"פ בפני בית דין ט	חמישה שלוו מאחד זכוי קרקע מלווה
כז	ללווה ט כא ^ב
מסירה בפני הדיינים ט יח ^ד	חמישה שלוו מאחד ט כא
מסירה למומחה לרבים ט יא ^א	טעמו ט טז
מסירה ע"י שליח ט יח ^ד ;	טענין ביתומים גדולים פרוזבול היה
מסירת דברים בע"פ ט כז	לאביהם ט כד ^ו
מסירתו אגב קרקע לבית דין ט יט ^ג	טענת היה לי ואבד ט כד; א; ט כה
מסירתו בעל פה ט יח ^ב	כח בית דין לתקנו ט טז א, ^ב
מקומות שאינם נוהגים לעשות	כתיבה לאיש על נכסי אשתו ט כ
פרוזבול ט כד ^ד	כתיבה לאפוטרופוס על נכסי
נאמנות לווה בשבועה להיפטר מחובו	היתומים ט כ א
ט כד ^ב	כתיבה לאשה על נכסי בעלה ט כ א
נאמנות לטעון פרוזבול היה לי ואבד	כתיבה להלוואת יתומים על נכסי
ט כו	אפוטרופוס ט כ ^ב
נוסח השטר ט יח	כתיבה ליתומים על נכסי אפוטרופוס
נתבע טוען שהוא מוקדם ט כה	ט כ ^ב
סמיכה על חלקו בא"י או על קרקע	כתיבה על נכסי ערב ט כ
לקבורה ט יט ^ג	כתיבה על עציץ נקוב ט יט א
עבור יתומים ט כד	כתיבה על קרקע אפוטרופוס מחמת
עבור יתומים קטנים או גדולים ט כד	חוב אבי היתומים ט כ ^ב
^ו	כתיבה על קרקע בימינו ט יט ^ג
עדות או דיינים ט יח ^ו	כתיבה על קרקע המשועבדת לו ט כ
פוחחים לתובע שהיה לו פרוזבול ט	כתיבה על קרקע המשועבדת למלוה
כד ^ג	ט כ ^ג
פטור תלמידי חכמים בזמן הזה ט כז	כתיבה על קרקע המשועבדת לערב ט
פירוט לווים וחובות ט יח ^ז	כ ^ג
פירוט שמות הלווים והמלוים ט כא	כתיבה על קרקע ט יט
^א	כתיבה על קרקע מלוא מחט ט יט ^ב
קבלת פסולים ט יז ^{ג, ד}	כתיבה על קרקע ממושכנת ט יט
קרבת מלוה ולווה לדיינים ט יז ^ב	כתיבתו קודם הלואה ט כג
שבועה שהיה לו ואבד ט כד א	מאוחר ט כג
שכירות מקום ט יט ^ד	מוקדם ט כב; כג

שמיטת שכר הסופר **ט ל ה**
קנין לגוי בארץ ישראל יא א ז
רוח חכמים נוחה הימנו ט כח
שב ואל תעשה ט ב א
שבט לוי

חלק בכיבוש מחוץ לגבולות הארץ **יג**
 יא; ב
 חלק בבזיה מחוץ לגבולות הארץ **יג**
 יא; ב
 חלק בקיני קניזי וקדמוני **יג יא א**
 חיל ה' **יג יב**
 טעם שאינו זוכה בנחלה ובבזיה **יג ב**
 יציאתם למלחמה **יג יב א**
 יציאתם למלחמת רשות **יג יב א**
 השתתפותם במלחמות ישראל **יג יב**
 ב
 השתתפותם במלחמת מדין **יג יב ג**
שדה אחוזה יא ד-יח

אחיות שחלקו, החזרת ירושת הבעל **יא**
 כא א
 אחים שהחזירו ביובל, חלוקתם מחדש
יא כ א
 אחים שחלקו, חזרה ביובל **יא כ; א**
 אינה ראויה לזריעה, גאולתה בפחות
 משנתיים **יא יג**
 אינה ראויה לזריעה, גאולתה **יא יג**
 אינה ראויה לזריעה, חזרתה ביובל **יא יג**
 איסור גאולתה בפחות משנתיים **יא ט א**
 בת יורשת נחלה, חזרה ביובל **יא כא ב**
 גאולה, בהסכמת לוקח **יא יז א**
 גאולה, חצי שדה **יא יח**

גאולה, לזה לצורכה **יא יז**
 גאולה, למחצית השנים עד היובל **יא יח א**
 גאולה, מי שאינו קרוב **יא יח ג**
 גאולה, מכירת שדות **יא יז**
 גאולה, ממעות שהיו בידיה בשעת המכר
יא יז א
 גאולה, ממתנה **יא יז א**
 גאולה, ע"י קרובים **יא יח**
 גאולת בית הקברות, בעל כרחו **יא כא ב**
 גאולת בעלים מלוקחים בעל כרחם
יא טו א
 גאולת מתנה בפחות משנתיים **יא ט א**
 גאולת קרובים, בעל כרחו של לוקח **יא יח ב**
 גאולת קרובים, בשנתיים ראשונות **יא יח ד**
 גאולת קרובים, הישג יד בקרוב **יא יח ג**
 גאולת קרובים, הראוי לגאול **יא יח ג**
 גאולת קרובים, חצי שדה **יא יח ד**
 גאולת קרובים, לזה לצורכה **יא יח ד**
 גאולת קרובים, מתי חזרת לבעלים **יא יח ד**
 גאולת קרובים, קדימה **יא יח ג**
 גאולת קרובים, רשות או חובה **יא יח ב**
 גאולתה בפחות משנתיים **יא ט**
 גאולתה, אונאה **יא ה א**
 גאולתה, דין הפירות **יא ז**
 גאולתה, דין קנים וזמורות **יא ו**
 גאולתה, חישוב השנים **יא ה א**

חישוב שנתיים, הובירה לגמרי **יא** א
 חישוב שנתיים, זרע בשביעית או ביובל **יא** א
 חישוב שנתיים, לפי שעות **יא** ט ב
 חישוב שנתיים, מכרה פחות משנתיים
 לפני היובל **יא** יב א
 חישוב שנתיים, מכרה שנה לפני היובל **יא** יב
 חישוב שנתיים, שדפון וירקון **יא** י
 חישוב שנתיים, שני תבואות **יא** י
 חליפין, האם דינם כמכר **יא** ד
 חלקה אינו ראוי לזריעה **יא** יג ב
 ירושה, חזרה ביובל **יא** כ א
 ירושת בעל, בית הקברות **יא** כא
 ירושת בעל, חזרה ביובל **יא** כא
 מוכר גואל בעל כרחו של קונה **יא** ד
 מוכר גורע מדמי המכר **יא** ד
 מכירה ע"י ב"ד, גאולה בשנתיים
 ראשונות **יא** יח ד
 מכירתה לאחר, בפחות משנתיים **יא** ט
 מכר אילנות בסתמא, חזרתם ביובל **יא**
 מכר אילנות ללא קרקע, גאולתם
 בפחות משנתיים **יא** יד
 מכר אילנות ללא קרקע, חזרתם ביובל
יא יד
 מכר אילנות סרק ללא קרקע, גאולתם
 בפחות משנתיים **יא** יד ב
 מכר אילנות סרק ללא קרקע, יציאתם
 ביובל **יא** יד ב
 מכר אילנות פרי, גאולתם בעל כרחו

גאולתה, צורך בקנין חדש **יא** ה ה
 גבית חוב, חזרה ביובל **יא** יט ב
 דין אילן שיבש **יא** ז
 דין שבח הבא ממילא **יא** ח א
 דין שבח שבח שהשביח המוכר **יא** ח
 דמי גאולה, לפי שנים **יא** ו
 דמי גאולה, לפי תבואות **יא** ה 1; ו
 דרך חישוב דמי גאולתו **יא** ה
 הוקדש, לאיזה משמר יוצא **יא** יד א
 החזרתה במתנה בפחות משנתיים **יא**
 ט א
 הפקר בית דין, חזרה ביובל **יא** יט ב
 הפקר, חזרה ביובל **יא** יט ב
 השתדלות לגאולה בשנתיים ראשונות
יא יא ב
 התניה על גאולתה בפחות משנתיים
יא ט א
 חזרה ביובל **יא** ה
 חזרה ביובל, חלק בכורה **יא** כ; ב
 חזרה ביובל, ירושת יבם מאחיו **יא** כ
 חזרת בית הקברות, ניכוי דמי קבר
 אשתו **יא** כא
 חזרת חלק בכורה ביובל, קבלה כנגדו
יא כ ב
 חישוב דמים לגאולה, השביחה או
 הכסיפה השדה **יא** טז
 חישוב דמים לגאולה, השביחה לוקח
יא טז א
 חישוב דמים לגאולה, נטילת הפרש
 לוקח שני מלוקח ראשון **יא** טז ד
 חישוב דמים לגאולה, עלה או ירד ערך
 השדה **יא** טז
 חישוב שנתיים, הובירה או נרה **יא** יא

שושבינות ט ל ב שילוח עבדים	של לוקח יא יד מכרה ביובל יא יא
בארץ ישראל, החלת היובל י יג ה בחוץ לארץ, החלת היובל י יג ה	מכרה לוקח, פדיונה בעל כורחו של לוקח שני יא טו א
עיכוב היובל י יג בין ראש השנה ליום הכפורים של יובל	מתנה מרבים, חזרתה ביובל יא יט א מתנה, גאולה בבעלים יא יט א
י יד שילוח מצורעים בזמן הזה י ט ב שינוי מגרש לשדה יג ה א	מתנה, גאולה בבעלים יא יט א מתנה, חזרתה ביובל יא יט; א מתנת מלך המשיח, חזרתה ביובל יא
שמיטה זמנה בימינו י ו שמיטת קרקעות ט ב	יט א מתנת שכיב מרע יא יט א נמכרה לנכרי וממנו לישראל, חזרתה
אכילת פירות י טו בזמן שיובל נוהג ט ב	ביובל יא טו א נמכרה לנכרי, חזרתה ביובל יא טו א
ביעור פירות י טו דיני קדושה בפירות י טו	נתינה במתנה לאחר, לאחר פחות משנתיים יא ט א
היתר מכירה ט ג ג; ט טז ד חלותה לאחר חורבן בית שני י ה	פדיון לחצאין יא יג ב שדה שנמכרה כמה פעמים, חזרתה
מלאכות שלוקין עליהן י טו עבודות הארץ י טו	ביובל יא טו תלותו ביובל י ט
שביתת הארץ י טו שכירות לנכרי ט ג ג	תנאי שלא יגאל יא ה א תשלומי נזקין וקנסות, חזרה ביובל יא
תלותה ביובל י ט שמיטת כספים י טז	יט ב שדה חרמים
אימתי נוהגת מדרבנן ט ב אימתי נוהגת מהתורה ט ב; ג ב	בזמן הזה י ט ב לאיזה משמר יוצא י יד א
אינה נוהגת בזמן הזה ט ג א איסור נגישת ישראל ט א ב	תלותו ביובל י ט שדה מקנה
אמירת משמט אני ט א א אמירת משמט אני ט י;	אחים שחלקו יא א ז גאולת לוקח ראשון מלוקחים בעל
אמירת משמט אני, חיובה ט כח א בזמן הזה בארץ ישראל ט ג א, ג	כרחם יא טו א גאולתו בפחות משנתיים יא ט א
בזמן הזה ט ג בזמן שיובל נוהג ט ב; ג	חפירת בורות יא א ה קטן יא א ד
ברכה על השמטה ט ב א	

שבת הארץ

הלואה, כפירה ועדים קודם השביעית ט	גבית חוב אחר שביעית ט ג
ח ד	הבא מכח נכרי ט יג ב
הלואה, כתיבה בשטר שלא ישמט ט י	הבא מכח נכרי, זקיפה במלוה ט יג ב
א	החזרת חוב אחר שביעית, אמירת
הלואה, מועד פרעונה אחר השביעית ט	הלווה ט כח ב ; ט כט
ט א	החזרת חוב אחר שביעית, אמירת
	משמט אני ט כח
הלואה, משכנתא ט ו ד ; ה	החזרת חוב אחר שביעית, גרמתה ט
הלואה, סיים שדה ט ו ה	כט א
הלואה, סילוק החוב ט ו ג	החזרת חוב אחר שביעית, דרך קבלת
הלואה, עדים אחר שביעית ט ח ג	החוב ט כט א
הלואה, עשאו אפותיקי ט ו ב 8	החזרת חוב אחר שביעית, כפייתה ט
הלואה, תנאי שהוא לא ישמטנו ט י	כט א
הלואה, תנאי שלא יתבענו ט ט	החזרת חוב שעברה עליו שביעית ט
הלואה, תנאי שלא יתבענו לעולם ט ט	כח
ב	הלואה בשטר בזמן הזה ט ו א
הלואה, תנאי שלא תשמטנו שביעית ט י	הלואה ט ו
הלואה, תפיסה למשכון ט יד ב	הלואה כפרנית ט ח ד
הלואה, תפיסה עליה ט ט ב	הלואה לעשר שנים ט ט
הלואה, תפיסת קרקע למשכון ט יד ב	הלואה על משכון ט יד
המצוות ט א	הלואה על משכון, חוב כנגד משכון ט
הקפת החנות ט ה א	יד א
הקפת החנות ט ה, ז	הלואה על משכון, משכון שהיה פקדון
הקפת החנות ט יא	ט יד ב
הקפת החנות, זקיפה במלוה ט יא	הלואה על משכון, שלא בשעת הלואה
הקפת החנות, נאמנות לטענה ט כו	ט יד ב
זמן השמטה ט א 2 ; ד ; ה	הלואה, בלשון פקדון ט י א
זמן חלותה מדרבנן ט טז	הלואה, גלגול שבועה ט ז ב
זמן חלותה מן התורה ט טו א	הלואה, הרחבת זמן פרעון לאחר
חוב שהלוו יתומים ט כ ב	השביעית ט ט א
חלותה לאחר חורבן בית שני י ה	הלואה, טענת ספק ועד המסייע ט ח ג
כתובה ט יג	הלואה, כפירה והודאה ט ח
כתובה, זקיפתה ט יג	הלואה, כפירה והודאה קודם השביעית
כתובה, נדוניא ט יג	ט ח ד
כתובה, פגימה בה ט יג	

מפתח - עניינים ומושגים

שבועה ט ו; ט ח	כתובה, תוספת ט יג
שבועה לתשלום חוב ט ז ג	לא יגוש ט א; לא יגוש ט ו א; ג 2; ט
שבועת הדיינין ט ז	ז ג; ט ט; ט כח
שבועת השומרין ט ז	מוציא שטר חוב אחר שביעית ללא
שבועת השותפין ט ז	פרוזבול ט כד
שושבינות, אימתי נשמטת ט ל ב	מכירת שטר חוב, שמיתתו ט ל ו
שותפות, שמיתתה ט ל ג	מלוה בשטר ט ו
שכר בתים וכלים ט יא ב	מסירת שטרות לבית דין ט טו
שכר שכיר ט י א; ט יא	מסירת שטרות לבית דין, גדר בית
שמיטה מאליה ט כח א	הדין ט טו א
תביעת חוב בשביעית ט א; ד א	מסירת שטרות לבית דין, כששמיתת
תביעת חוב לאחר שביעית ט א	כספים מהתורה ט טו א
תלוה ביובל י ט	מעשה בית דין ט יב; ט יג; ט טו
תנאי כתובה ככתובה ט יג א	מעשה בית דין, גדרו ט טו ב
תקיעת שופר של יובל	מצות נגישת נכרי ט א ב
בבית דין, גדרו י יא	מקום בו נוהגת ט ב, ג
בחוצה לארץ י י ג	משמטת בסופה ט ד; ט י א
ביום הכיפורים י י	מתנת חוב אחר שביעית ט כח; ב
בלילה י יא	נייר הפרוזבול, למי שייך אחר שביעית
במקדש י י ד	ט ל ה
בעמידה י יא	עיסקא, הנשמט בה ט ל א
בפני בית דין י יא	עיסקא, כתיבת פרוזבול ט ל א
ברכותיה י י ב	ערב מכח נכרי ט יג ב
בשבת י יא	ערב, שמיתת חוב הלווה לו ט ל ד
גדר המצוה י י ב	פגימה בכתובה ט יב
העברה בכל גבול ישראל י י	פגימה בקנס ט יב
חצוצרות י י ד	פרוזבול ט ג ג; ט ז ג; ט י א; ט טו
מספר התקיעות י י 2	ב; ט טז
מקומן בתפילה י י 2	קנסות ט יב
ע"י בית דין י י ; י יא	קנסות, גדר זקיפה במלוה ט יב
ע"י בית דין, החלת דיני יובל י י א	קנסות, זקיפה במלוה ט יב
ע"י יחידים י י	ראש השנה של מוצאי שביעית ט ה
ע"י שליח בית דין י י 3	שאלה על שבועה ט ז ג
עיכוב חלות היובל י יג	שבועה בחיוב בית דין ט ח ב

שבת הארץ

תקיעת יחידים, דינים שמחילה י א

תקיעת יחידים, זמנה י א

תקעו יחידים ולא תקעו בית דין י

א

תקיעת שופר של ראש השנה

גדר המצוה י ב

שוה ליובל י א

בבית דין י א

בשבת י ב

תרומות ומעשרות בזמן הזה ט ג א